

บทที่ 3

การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมนิทานไทยวน

ในการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมนิทานไทยวน ผู้วิจัยได้จำแนกประเภทและศึกษา ลักษณะโครงสร้างของวรรณกรรมนิทานไทยวน ซึ่งประกอบด้วยโครงเรื่อง การดำเนินเรื่อง แนวคิด ตัวละคร และปมขัดแย้ง ทั้งนี้เพราะการจำแนกประเภทและการศึกษาลักษณะโครงสร้างของวรรณกรรมนิทานเป็นขั้นตอนสำคัญประการหนึ่ง ที่จะนำไปสู่กระบวนการศึกษาวิเคราะห์สาระสำคัญของวรรณกรรมนิทานไทยวน

การจำแนกประเภทวรรณกรรมนิทานไทยวน

ในการจำแนกประเภทนิทานนั้นประคอง นิมมานเหมินท์ (2531: 133) ได้รวบรวม นิทานพื้นบ้านของไทยในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก และได้แบ่งประเภทนิทานพื้นบ้านของไทย เท่าที่มีผู้รวบรวมไว้ ตามลักษณะเนื้อหา และรูปแบบ โดยแบ่งออกเป็น 11 ประเภท ดังนี้

1. นิทานเทพปกรณัม
2. นิทานศาสนา
3. นิทานคติ
4. นิทานมหัศจรรย์
5. นิทานชีวิต
6. นิทานประจำถิ่น
7. นิทานอธิบายเหตุ
8. นิทานสัตว์
9. เรื่องผี
10. มุขตลกและเรื่องไม้
11. นิทานเข้าแบบ

สุกัญญา ภัทรราชย์ (2537: 12) ได้แบ่งประเภทของนิทานตามลักษณะเนื้อหาและรูปแบบของนิทานออกเป็น 11 ประเภทเช่นเดียวกับประคอง นิมมานเหมินท์ แต่ใช้คำศัพท์ระบุประเภทต่างกันไปบ้างเป็นบางประเภท ดังนี้

1. เทวดานาน
2. นิทานศาสนา
3. นิทานคติ
4. นิทานชีวิต
5. นิทานมหัศจรรย์
6. นิทานประจําถิ่น
7. นิทานอธิบายเหตุ
8. นิทานสัตว์
9. นิทานผี
10. นิทานตลก
11. นิทานเข้าแบบ

ในการศึกษาวิจัยวรรณกรรมนิทานไทพวน ผู้วิจัยรวบรวมวรรณกรรมนิทานได้ทั้งหมด 101 เรื่อง เป็นวรรณกรรมนิทานประเภทมุขปาฐะ 98 เรื่อง และเป็นวรรณกรรมนิทานประเภทลายลักษณ์ 3 เรื่อง การจำแนกประเภทของวรรณกรรมนิทานไทพวน ผู้วิจัยถือเอาวัตถุประสงค์ของผู้เล่าเป็นสำคัญ เพราะชาวไทพวนใช้วรรณกรรมนิทานเล่าและอ่านในโอกาสต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของตนเอง และใช้คำศัพท์ระบุประเภทตามความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของผู้เล่า จำแนกได้ 7 ประเภท ดังนี้

1. ตำนาน ตำนานหรือเทวดานาน (Myth) (สุกัญญา ภัทรราชย์ 2537: 23) หมายถึง นิทานที่เล่าเรื่องอธิบายกำเนิดของจักรวาล กำเนิดเทพ กำเนิดมนุษย์ และสัตว์อธิบายโครงสร้างความสัมพันธ์และกฎเกณฑ์ ตลอดจนคุณและโทษของพฤติกรรมต่าง ๆ คำว่า "เทวดานาน" มีผู้ใช้ต่างกัน เช่น ตำนาน เทวปกรณ์ เทพตำนาน นิทานปรัมปรา ตำนานปรัมปรา คำต่าง ๆ เหล่านี้ คำว่า "ตำนาน" เป็นคำที่ปรากฏทั่วไป

ชาวไทพวนจะคุ้นเคยกับคำว่า "ตำนาน" มากกว่าคำอื่น ๆ เมื่อกล่าวถึงนิทานประเภทนี้ มักเรียกกันว่า "ตำนาน" ได้แก่ ตำนานเกี่ยวกับพญาแถน หรือเทวดาผู้ให้กำเนิดผืนดิน ตำนานเกี่ยวกับกำเนิดพระราม วรรณกรรมนิทานไทพวนประเภทนี้รวบรวมได้ 2 เรื่อง เป็นตำนานเกี่ยวกับการกำเนิดของเทวดา ดังนี้

1.1 เรื่องพญาคันคาก

1.2 เรื่องท้าวไค้ไล่

สังคมไทพวนเป็นสังคมเกษตรกรรม ดังนั้นจึงมีตำนานที่มีความสัมพันธ์กับสภาพสังคมและความเชื่อ เรื่องแถน หรือเทวดาผู้มีหน้าที่บันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ถ้าหากปีใดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวไทพวนจะประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนจากแถนด้วยการจุดบั้งไฟบูชาแถนเพื่อขอฝน แห่นางแมว และการอ่านวรรณกรรมลายลักษณ์ เรื่อง พญาคันคาก เพื่อขอฝน โดยกล่าวถึงพญาคันคากพาบริวาร ได้แก่ กบ เขียด งู ผีจิ้ง คอ แตน มด และสัตว์ต่างๆ ไปรบกับแถนเนื่องจากแถนแก่งไม่ให้ฝนตกลงมาบนพื้นโลก จนแถนยอมแพ้และบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลดังเดิม

เรื่องพญาคันคาก เป็นตำนานที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวไทพวนโดยตรง มีต้นฉบับลายลักษณ์และใช้อ่านในพิธีขอฝนจากแถน แต่ปัจจุบันต้นฉบับลายลักษณ์ได้สูญหายไปแล้วยังคงเหลือแต่เรื่องราวที่เล่าสืบทอดกันมาเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ ในจากการรบกั้นระหว่างพญาแถนกับมด แถนได้จับมดเขียนจนเอากัว มดจึงเอากัวมาจนถึงทุกวันนี้ และแถนได้ใช้ควันทิพนึงจนผึ้งเกิดความกลัวควันทิพนึงมาจนถึงเท่าทุกวันนี้ จะเห็นได้ว่ามีลักษณะของการอธิบายเหตุเสริมเนื้อเรื่องเช่นเดียวกับนิทานอธิบายเหตุ แต่จุดมุ่งหมายสำคัญในการเล่าคือ การเล่าถึงตำนานเกี่ยวกับแถนหรือเทวดาผู้ให้กำเนิดผืนดิน

เรื่องท้าวไค้ไล่ ท้าวไค้ไล่เป็นลูกชวานา เป็นคนพิการไม่มีขา แต่มีความเฉลียวฉลาดสามารถตอบปัญหาของพระอินทร์แทนพ่อได้ พระอินทร์เห็นว่าฉลาดจึงขอไปเลี้ยงไว้ และได้แอบไปเป็นชู้กับเมียพระอินทร์ พระอินทร์จึงสาปให้ไปเป็นนงนุค คอยเฝ้าตักน้ำล้างตีนให้เทวดาเวลามาเฝ้าพระอินทร์ นงนุคถูกเทวดาแก่งเอาขันน้ำชกหัวจนหัวล้าน นงนุคจึงไป

ขอพรจากพระอิศวร พระอิศวรให้นำชีวิตข้ามา นนทุกจึงชี้เทวดาที่ซอกหัวตนตายจนหมด เทวดา
เดือดร้อนจึงไปปรึกษาพระนารายณ์ พระนารายณ์จึงแปลงเป็นหญิงงามมาร่ำราสอหลอกให้
นนทุกเห็น แล้วบอกำพันนทุกว่าตาม ถ้าราตามแล้วจะยอมเป็นเมีย นนทุกจึงราตามนิ้วชี้จึงชี้
ตัวเองตาย พระนารายณ์ก็กลับกลายเป็นร่างเดิมแล้วเหยียบบอกนทุกไว้แล้วบอกำพันนทุกไป
เกิดใหม่ให้มี 10 หน้า 10 มือ แล้วตนจะขอเกิดเป็นมนุษย์ 2 มือเท่านั้น นนทุกจึงไปเกิดใหม่
เป็นทศกัณฐ์ พระนารายณ์จึงไปเกิดเป็นพระราม

2. นิทานชาดก นิทานชาดกเป็นนิทานอิงธรรมะ จึงเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์พระ
ไตรปิฎก เชื่อกันว่าเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในชาติก่อน เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญ
บารมีต่าง ๆ (สุกัณฐก ภัทราชย 2537: 10)

นิทานชาดกในทัศนะของชาวไทพวนเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธ
เจ้าที่กลับชาติมาเกิดเพื่อชดเชยกรรม บางเรื่องมีปรากฏในปัญญาสชาดก ได้แก่ เรื่องท้าวสีทน
จันทปัตตชติและเรื่องท้าวณกกระจอก เป็นต้น วรรณกรรมนิทานบางเรื่องไม่มีปรากฏในปัญญาส
ชาดกแต่ชาวไทพวนก็ยังเชื่อว่าเป็นนิทานชาดก เพราะในเนื้อเรื่องกล่าวถึงตัวละครเอกซึ่งเป็น
พระโพธิสัตว์กลับชาติมาเกิด และในการดำเนินเรื่องมีองค์ประกอบ 3 ส่วนคล้ายนิทานชาดกคือ
กล่าวถึงความป็นมาหรืออารัมภบทเรื่องเสียนแบบชาดก แต่ไม่เข้าปัจจุบันวัตถุหรือบารมชาดก
เนื้อเรื่องและส่วนสุดท้ายกล่าวถึงตัวละครแต่ละตัวกลับชาติไปเกิดเป็นบุคคลในสมัยพุทธกาล

นิทานชาดกของไทพวนเป็นเรื่องขนาดยาวมีหลายอนุภาค มีเนื้อเรื่องสนุกสนาน
ตื่นเต้น ให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟัง ผู้เล่าเล่าด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในจริยวัตรของตัวละครเอก
ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ เนื้อเรื่องมีการแทรกคำสั่งสอนและหลักธรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนา
ทั้งนี้ผู้วิจัยพิจารณาจากจุดประสงค์ของผู้เล่าเป็นหลัก

นิทานชาดกของไทพวนในบางเรื่องระบุชื่อเมืองและสถานที่สำคัญ ๆ ของเรื่อง
ไว้ด้วย โดยเฉพาะวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ ได้แก่ เมืองเมคะวะดี ในเรื่องจันทปัตตชติ
เมืองทุมมา เมืองมิดถิลา ในเรื่องท้าวแบ้ และเมืองพาราณสีในเรื่องกาละเกด ในวรรณกรรม

นิทานประเภทมุขปาฐะ ในบางเรื่องระบุชื่อเมืองไว้เช่นเดียวกัน ได้แก่ เมืองโกสีย์ ในเรื่อง นางแดงอ่อน เมืองเอกราชิตา เมืองศรีสัตตนาคนหุต ในเรื่องผาแดง-นางไอ่ เมืองจ๊กซิ่น เมือง เบ็งจาล ในเรื่องจาบาลี่ตัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความทรงจำของผู้เล่าเป็นสำคัญ และถ้าผู้เล่าจำ ไม่ได้ก็มักจะใช้คำว่า " มีเมือง ๆ หนึ่ง" แทนการกล่าวถึงชื่อเมือง

ลักษณะของตัวละครในนิทานชาดก มักเป็นตัวละครด้านเดียวและเป็นตัวละครที่เป็นแบบฉบับ คือ ตัวละครเอกประพาศิตตลอดตั้งแต่เริ่มเรื่องจนจบเรื่อง และตัวละครฝ่ายร้ายก็ร้ายตลอดทั้งเรื่องเช่นเดียวกัน ตัวละครเอกฝ่ายชายมีทั้งพระโพธิสัตว์ กษัตริย์ และสามัญชน ตัวละครเอกฝ่ายชายเป็นผู้ที่มีรูปร่างมีความสามารถในการรบ มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เหาะเหิน เตะอากาศ มีการแปลงกาย มีการใช้เวทมนตร์คาถาและมีของวิเศษและมีคุณธรรม ตัวละครเอกฝ่ายหญิงเป็นธิดาของกษัตริย์และสามัญชน ซึ่งมีรูปร่างงดงามเป็นแบบฉบับมีคุณลักษณะ เป็นศรีภรรยาที่ดี ตัวละครฝ่ายร้ายมักเป็นผู้ที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน แต่มีสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างกัน ได้แก่ พ่อตา แม่ผัว เมียน้อย เมียหลวง พี่สาว และน้องสาว หรืออาจเป็นบุคคลอื่นที่อยู่ในสังคมเดียวกัน ได้แก่ กษัตริย์ที่อยู่ต่างเมืองและยักษ์ นอกจากนี้ยังมีตัวละครผู้ช่วย ตัวละครเอกซึ่งเป็นอนุภาคที่พบมากในนิทานชาดก ได้แก่ พระอินทร์ พระพรหม เทวดา พญาครุฑ พญานาค และฤๅษี เป็นต้น

ผู้วิจัยได้รวบรวมนิทานชาดกได้ 25 เรื่อง เป็นวรรณกรรมนิทานประเภทมุขปาฐะ 22 เรื่อง และวรรณกรรมนิทานประเภทลายลักษณ์ 3 เรื่อง ดังนี้

2.1 วรรณกรรมนิทานประเภทมุขปาฐะ 22 เรื่อง ได้แก่

2.1.1 เรื่องสินทอง

2.1.2 เรื่องท้าวสีทน

2.1.3 เรื่องนางสิบสอง

2.1.4 เรื่องท้าวท่ากาดำ

2.1.5 เรื่องท้าวแบ้ 2 สำนวน

2.1.6 เรื่องท้าวนกกระจอก 2 สำนวน

2.1.7 เรื่องท้าวชูลุนางอ้ว 2 สำนวน

- 2.1.8 เรื่องภาพรำผีน้อย
- 2.1.9 เรื่องไก่อแก้ว
- 2.1.10 เรื่องนางแดงอ่อน
- 2.1.11 เรื่องกาละเกด
- 2.1.12 เรื่องนางผมหอม
- 2.1.13 เรื่องผาแดง-นางไอ่
- 2.1.14 เรื่องท้าวภาพรำปลาแดกปลาสมอ 2 ส่วน
- 2.1.15 เรื่องจาปาลีคืน
- 2.1.16 เรื่องนกแขกเต้า
- 2.1.17 เรื่องขุนทิง
- 2.1.18 เรื่องท้าวประจิดร-นางอรพิม
- 2.2 วรรณกรรมนิทานประเภทลายลักษณ์ 3 เรื่อง ได้แก่
 - 2.2.1 เรื่องกาละเกด
 - 2.2.2 เรื่องท้าวแบ้
 - 2.2.3 เรื่องจันทปัตชาติ

วรรณกรรมนิทานชาดกทั้งต้นฉบับลายลักษณ์และมุขปาฐะมีบทบาทสำคัญในการทำให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟังทุกเพศทุกวัย เนื่องจากมีเนื้อเรื่องสนุกสนานตื่นเต้นเร้าใจ ตัวละครเอกมีความสามารถในการรบ มีเวทมนตร์คาถาและมีอภินิหารเหนือมนุษย์ธรรมดาซึ่งเป็นคุณลักษณะของตัวละครที่สร้างความประทับใจให้แก่ผู้ฟัง และผู้ฟังเชื่อว่าตัวละครเอกเป็นพระโพธิสัตว์ที่กลับชาติมาเกิดแต่มีการดำเนินวิถีชีวิตเช่นเดียวกับสามัญชนโดยทั่วไป ตัวละครเอกมักมีภรรยาหลายคนจนเป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างบุคคลในระดับครอบครัวได้แก่ เมียน้อยกับเมียหลวง ซึ่งทั้ง 2 ฝ่าย ต่างหาทางเอาชนะกันด้วยกลวิธีต่าง ๆ แต่ผลสุดท้ายตัวละครเอกก็เป็นฝ่ายชนะทุกครั้ง และตัวละครฝ่ายร้ายก็แพ้ทุกครั้งทั้งยังได้รับผลกรรมตอบสนองแตกต่างกันตามกรรมที่ได้สร้างไว้

พฤติกรรมความขัดแย้งที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานและบริบททางสังคมในเรื่อง คือภาพสะท้อนของสังคมไทพวน เหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเรื่องเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของไทพวน ดังนั้นนิทานชาดกจึงได้รับความนิยมจากกลุ่มผู้ฟังไทพวน และมีการเล่ากันแพร่หลาย เนื่องจากชาวไทพวนเป็นชนกลุ่มน้อยในสังคมไทยที่ถูกกวาดต้อนมาจากเวียงจันทน์ในฐานะเชลยศึก ต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองของตน พลัดพรากจากพ่อแม่และญาติพี่น้อง อีกทั้งยังได้รับการกดขี่ข่มเหงจากกลุ่มคนไทยอีกจึงเป็นเรื่องที่สร้างความสะเทือนใจให้แก่ชาวไทพวนอย่างมาก เมื่อได้รับฟังเรื่องราวที่คล้ายคลึงกันจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทาให้นิทานชาดกไทพวนมีการเล่าขานกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ และยังมีนิทานที่จะฟังกันครั้งแล้วครั้งเล่าโดยไม่รู้สึกเบื่อหน่าย ทั้งยังคงแพร่หลายและเป็นที่ยึดมั่นกันทั่วไปจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้นิทานชาดกไทพวนยังมีบทบาทสำคัญ คือ ใช้อ่านในงานบุญสำคัญๆ ในพุทธศาสนา งานงานเจือนดี พิธีอยู่กรรมซึ่งเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทพวนที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจากอดีต การได้ฟังเรื่องราวจากการอ่านเป็นกระบวนการหนึ่งให้ผู้ฟังจดจำแล้วนำไปเล่าให้ลูกหลานฟังเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ นอกจากนี้ชาวไทพวนยังมีความเชื่อว่านิทานชาดกบางเรื่องเช่น กาละเกต ท้าวแบ้ จาบาลี่ตัน ลินทอง นางแดงอ่อน ฯลฯ เป็นเรื่องจริงเพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระโพธิสัตว์ และการได้ฟังอ่านนิทานลายลักษณ์จะได้านิสงส์เช่นเดียวกันกับการฟังธรรมะโดยตรง จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทาให้นิทานวรรณกรรมลายลักษณ์กันมาก อีกทั้งชาวไทพวนถือว่าการอ่านวรรณกรรมลายลักษณ์ในงานบุญ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการแสดงเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของกลุ่มตน นิทานชาดกไทพวนจึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

3. นิทานคาสอน นิทานคาสอนหรือนิทานคติเป็นนิทานที่เน้นการสั่งสอนโดยที่ผู้เล่ามักจะเน้นแนวคิดที่ต้องการจะสอนไว้ในตอนท้ายของเรื่อง นิทานคติไทยส่วนใหญ่ได้อิทธิพลแนวคิดกฎแห่งกรรมจากพุทธศาสนา จึงเน้นแนวคิด "ทาดีได้ดี ทาชั่วได้ชั่ว" (สุกัญญา ภัทราชัย, 2537: 14) นิทานคาสอนของชาวไทพวนเป็นนิทานขนาดสั้น คาเนนเรื่องง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนตัวละครมีทั้งคนและสัตว์ เป็นวรรณกรรมนิทานที่เสนอแนวคิดและให้คุณค่าทางคุณธรรม และศีลธรรม ซ้ำให้เห็นถึงผลกรรมอันเนื่องมาจากการประกอบกรรมดีและกรรมชั่ว ได้แก่ ความกตัญญู

กตเวที ความเมตตากรุณา การเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอน ความซื่อสัตย์ ความเลื่อมใสศรัทธา ยึดมั่นในพุทธศาสนา ความอกตัญญู ความโหดร้ายใจทมิฬ ความดื้อรั้น การคดโกง การทรยศ เป็นต้น ผู้วิจัยรวบรวมนิทานคำสอนได้ 15 เรื่อง ดังนี้

- 3.1 นิทานคำสอนเกี่ยวกับความกตัญญู เรื่อง แม่หมา 1 เรื่อง
- 3.2 นิทานคำสอนเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ เรื่อง แม่เสือกกับแม่วัว 1 เรื่อง
- 3.3 นิทานคำสอนเกี่ยวกับความขยันขันแข็งและอดทน 3 เรื่อง
 - 3.3.1 เรื่อง เจ๊กฮกกับเจ๊กโก
 - 3.3.2 เรื่อง ยากจนให้ขี้หวายยากรวยให้ขี้จอบ
 - 3.3.3 เรื่อง ตาแป๊ะอยากได้ลูกสะใภ้
- 3.4 นิทานคำสอนเกี่ยวกับการประหยัด อดออม และมัธยัสถ์ 2 เรื่อง
 - 3.4.1 เรื่อง เข็มเย็บผ้า
 - 3.4.2 เรื่อง ลูกสะใภ้
- 3.5 นิทานคำสอนเกี่ยวกับการทำบุญ ถือศีลฟังธรรม และการประพฤติตนเป็นคนดีตามแนวทางพระพุทธศาสนา 3 เรื่อง
 - 3.5.1 นิทานสอนคนแก่
 - 3.5.2 เรื่อง นางปฎาจาลา
 - 3.5.3 เรื่อง เรวตะ-สุภาวดี
- 3.6 นิทานคำสอนเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกรรม 4 เรื่อง
 - 3.6.1 เรื่อง ถึงคราวตายก็ต้องตาย
 - 3.6.2 เรื่อง เศรษฐี
 - 3.6.3 เรื่อง กรรมตามสนอง
 - 3.6.4 เรื่อง บักขี้เหล้าขึ้นสวรรค์
- 3.7 นิทานคำสอนเกี่ยวกับความหุเบาเชื่อคนง่าย เรื่อง พระปลอม 1 เรื่อง

นิทานคำสอนของกลุ่มชนไทยวนเป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณธรรม และคติธรรมซึ่งชาวไทยวนนำใช้เล่าเพื่อสั่งสอน และปลูกฝังคุณธรรมแก่ผู้ฟังทุกเพศทุกวัย คำสอนเรื่องต่าง ๆ จากวรรณกรรมนิทานเป็นเรื่องที่จดจำได้ง่ายเพราะมีการสื่อความคิดจากพฤติกรรมของตัวละครเอก

เป็นหลัก พฤติกรรมทั้งในด้านดีและชั่วของตัวละคร คือแบบอย่างที่เราเห็นเป็นรูปธรรม ช่วยชี้ให้เห็นความถูกผิดให้แก่ผู้ฟังได้รับรู้ จนเกิดทางเลือกที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของสังคม กระบวนการทำให้การศึกษาและอบรมสั่งสอนบุคคลในสังคมไทพวนในอดีต ส่วนมากเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์และผู้อาวุโส ในสังคมไทพวน ชาวไทพวนเป็นผู้ยึดมั่นในพุทธศาสนามีการถือศีลฟังธรรมกันทุกวันพระขึ้น 8 ค่ำ 15 ค่ำ และแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ โดยเฉพาะในช่วงเข้าพรรษาพระสงฆ์เป็นผู้เทศน์และให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องธรรมะแก่ผู้ฟัง ในการเทศน์ธรรมะนั้นมีการเล่านิทานคาถาสอนเกี่ยวกับคุณธรรมและศีลธรรม และยังเล่านิทานเกี่ยวกับบุคคลในสมัยพุทธกาล ได้แก่ เรื่องนางปฎาจาลาและเวรตะ-สุภาวดี เพื่อเป็นตัวอย่างให้เห็นจริงเป็นคติธรรมและอุทาหรณ์แก่ผู้ฟัง การเทศน์ธรรมะโดยตรงจะทำให้ชาวบ้านรู้สึกเบื่อหน่าย จึงได้มีการนำนิทานคาถาสอนเข้ามาแทรกในการเทศน์ เพื่อกระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกอยากฟังเรื่องราวเกี่ยวกับคาถาสอนมากขึ้น คุณความดีและความชั่วที่ปรากฏในนิทานจึงเป็นคติธรรมที่สอนคนทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นคติธรรมอันเกิดจากบทบาทของตัวละครที่เราเห็นเป็นรูปธรรม วรรณกรรมนิทานไทพวนจึงช่วยสร้างเจตคติที่ดีในการฟังและจะทำให้เกิดการเชื่อฟังและยึดถือปฏิบัติตามมาโดยลำดับ นอกจากนี้ชาวไทพวนยังให้ความสำคัญและเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระสงฆ์ คำสั่งสอนด้านต่างๆ จะช่วยกล่อมเกล่าจิตใจ ตลอดจนการปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เยาวชนในสังคม ทั้งยังเป็นกระบวนการที่ปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง นับว่ามีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพทางด้านจิตใจและส่งผลให้เป็นบุคคลที่ดีและมีคุณภาพของสังคมต่อไป

นิทานคาถาสอน จึงมีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษาสำหรับกลุ่มชนไทพวนในอดีต โดยเฉพาะกลุ่มคนผู้ไม่รู้หนังสือ ทั้งยังให้ความรู้ทางด้านคุณธรรม คติธรรมที่นอกเหนือไปจากการบอกหรือสอนกันตรง ๆ ด้วยวาจา จะเห็นได้ว่าชาวไทพวนนิยมเล่านิทานคาถาสอนควบคู่ไปกับการอบรมสั่งสอนบุคคลในสังคมจึงทำให้นิทานคาถาสอนยังคงแพร่หลายมาจนถึงยุคปัจจุบัน

4. นิทานชีวิต หมายถึง เรื่องเล่าที่มีลักษณะเป็นเรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นจริง ระบุสถานที่และเวลาได้แน่นอน มีขนาดค่อนข้างยาว แนวคิดส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรัก การต่อสู้ และการผจญภัย ศัตรูของตัวเอก คือ มนุษย์ด้วยกันเอง ซึ่งตัวเอกต้องใช้ความอดทน ออกสู้และความฉลาดในการแก้ปัญหา (สุกัญญา ภัทราชัย 2537: 14)

ในทัศนะของชาวไทพวน ชาวไทพวนเชื่อว่านิทานชีวิตเป็นเรื่องจริง ตัวละครเอกมักเป็นสามัญชนธรรมดา และในบางเรื่องตัวละครเอกเป็นกษัตริย์แต่ก็มีการดำเนินวิถีชีวิตเช่นเดียวกันกับสามัญชนทั่วไป นิทานชีวิตมักเสนอปัญหาความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความรัก เป็นสำคัญ ผู้วิจัยรวบรวมได้ 6 เรื่อง ดังนี้

- 4.1 เรื่องอีหล้ากับอีลุน
- 4.2 เรื่องจันทโครพ
- 4.3 เรื่องอ้ายป่าวกับผู้สาว
- 4.4 เรื่องท้าวคาสงกา
- 4.5 เรื่องท้าวเต้าน้อย
- 4.6 เรื่องท้าวกาพราชีคร้าน

นิทานชีวิตของไทพวน เป็นนิทานที่นิยมเล่า เช่นเดียวกันกับนิทานประเภทอื่น ๆ เนื้อเรื่องของนิทานเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความรัก และสะท้อนความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ และเวรกรรมเป็นหลัก เชื่อว่าการทำดีย่อมได้รับผลดีตอบแทน การทำชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทน การดำเนินวิถีชีวิตของตัวละครเสมือนเป็นภาพสะท้อนของสังคม ดังในเรื่องอีหล้ากับอีลุน อีลุนเป็นพี่สาวอีหล้าและเป็นตัวละครเอกของเรื่อง พ่อแม่ย่าและน้องรังเกียจจึงกลั่นแกล้งและฆาตยาแล้วเกิดใหม่หลายครั้ง เป็นการเวียนว่ายตายเกิดเพื่อชดใช้กรรม ส่วนอีหล้าน้องสาวก็ถูกดันไม้ทับตายเพื่อเป็นการชดใช้กรรมที่กระทำมาตั้งแต่ต้น

5. นิทานอธิบายเหตุ เป็นนิทานขนาดสั้นที่อธิบายที่มาของสรรพสิ่งต่างๆ ทั้งคน พืชสัตว์ สิ่งของ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ พิธีกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ โครงเรื่องของนิทานรูปแบบนี้มักมีคำถามขึ้นต้นว่าอะไรเป็นอย่างไร ทำไมเป็นเช่นนั้น ส่วนการเล่าก็จะเป็นการตอบคำถามนั้น ๆ (สุกัญญา ภัทรราชย์ 2537: 15).

นิทานอธิบายเหตุของไทพวนเป็นนิทานขนาดสั้น เล่าเพื่ออธิบายที่มาของรูป ลักษณะของสัตว์ ประเพณีและความเชื่อของคนในสังคม ผู้วิจัยรวบรวมได้ 7 เรื่อง ดังนี้

- 5.1 นิทานอธิบายเหตุรูปลักษณ์และคุณลักษณะของสัตว์ 3 เรื่อง
 - 5.1.1 เรื่องงูเหลือมทามาไม่มีพิษ
 - 5.1.2 เรื่องงูเหลือมมีพิษ
 - 5.1.3 เรื่องงูเหลือม ช้าง และนกกกระชม
- 5.2 นิทานอธิบายเหตุที่มาของขนธรรมชาตินิยมประเพณี เรื่องเศรษฐีที่เหนียว
1 เรื่อง
- 5.3 นิทานอธิบายเหตุที่มาเกี่ยวกับความเชื่อของมนุษย์ 3 เรื่อง
 - 5.3.1 เรื่องฝันแล้วให้เป็นจริง
 - 5.3.2 เรื่องเมียน้อยเมียหลวง
 - 5.3.3 เรื่องดาวลูกไก่

นิทานอธิบายเหตุที่มาของรูปลักษณ์ของสัตว์เป็นนิทานที่อธิบายว่าทามางูเหลือม จึงไม่มีพิษแต่งูเห่า มดตะนอย ต่อ แตนและผึ้งจึงมีพิษ ได้แก่ เรื่องงูเหลือมทามาไม่มีพิษ และ เรื่องงูเหลือมมีพิษซึ่งทั้ง 2 เรื่อง มีลักษณะการอธิบายเหตุที่คล้าย ๆ กัน เช่น

ในเรื่องงูเหลือมทามาไม่มีพิษ อธิบายว่าแต่ก่อนงูเหลือมมีพิษ ได้กัดคนทำงาน ทุ่งนาตายแล้วหนีไปบอกพญาแครง พญาแครงจึงบินไปดู เห็นชายพกของคนท้องขยับขึ้นลงโดยไม่รู้ว่า มีปูอยู่ข้างในจึงเข้าใจว่าคนยังไม่ตาย จึงไปบอกงูเหลือม งูเหลือมมาตุ๊กก็เข้าใจว่าเป็นจริง จึงสารอกพิษออกมาจนหมด พวกงูเห่า มดตะนอย แตน ต่อ และผึ้งมากินพิษกัน จึงกลายเป็น สัตว์ที่มีพิษเท่าทุกวันนี้

ในเรื่องเศรษฐีที่เหนียว เล่าเพื่ออธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับขนธรรมชาตินิยม ประเพณีว่าทามาจริงที่ระดับไปกับกองกฐินจึงมีรูปพระเซ้ โดยเล่าว่าเศรษฐีที่เหนียวตายไปแล้ว เกิดเป็นพระเซ้เฝ้าสมบัติของตนอยู่ที่ใต้สะพาน แล้วไปเข้าฝันเมียให้ไปขุดสมบัตินั้นไปทอดกฐิน ให้ด้วย ให้แห่ไปทางน้ำ ขณะแห่ไปทางน้ำนั้นพระเซ้ก็ได้ว่ายน้ำตามชบวนแห่กองกฐินไปด้วย จนขณะที่ว่ายน้ำตามชบวนกองกฐินไปเหนื่อยมากจนใจขาดตายกลางแม่น้ำ แต่ก่อนตายได้ขอร้อง ให้ว่าครูประเซ้ระดับไว้กับธงให้ด้วย เมื่อมีการทอดกฐินที่ไหนก็จะได้ไปด้วยทุกครั้ง ดังนั้น การทอดกฐินจึงมีธงที่มีรูปพระเซ้ระดับอยู่ด้วยเท่าทุกวันนี้

6. นิทานตลก เป็นเรื่องเล่าที่มุ่งความขบขัน มีทั้งมุขตลกขบขันและมุขตลกหยาบโหลน มุขตลกขบขันนั้นความขบขันอยู่ที่ความไม่น่าจะเป็นไปได้ของพฤติกรรมหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น เรื่องเกี่ยวกับความฉลาด ความเง่ ความเป็น กลลวง กลโกง เรื่องไม้ หรือขบขันพฤติกรรมที่เกิดจากความผิดปกติของร่างกาย ส่วนนิทานมุขตลกหยาบโหลน ความขบขันอยู่ที่การประพาดพิงทางเพศของกลุ่มผู้ประพาดพิงหรือพระมหากษัตริย์ เช่น นิทานตาเถนยายชี่ หรือความขบขันในการใช้ภาษาหยาบซึ่งจะไม่พูดในเวลาปกติ (สุกัญญา ภัทรราชย์ 2537: 16)

นิทานตลกเป็นนิทานที่ผู้วิจัยรวบรวมได้มากที่สุด เป็นนิทานขนาดสั้น ชาวไทพวนบางคนเรียกว่า "นิทุง" เล่าแล้วทั้งมุขตลกไว้ให้คนฟังเกิดอารมณ์ขัน มีทั้งมุขตลกที่หยาบโหลนและไม่หยาบโหลน รวบรวมได้ 45 เรื่อง ดังนี้

6.1 นิทานมุขตลกหยาบโหลน ส่วนมากเป็นนิทานมุขตลกเกี่ยวกับเรื่องเพศตัวละครมักเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องและอยู่ในกลุ่มสังคมเดียวกัน ได้แก่ พระสงฆ์กับชี่ แม่ยายกับลูกเขย พี่เขยกับน้องเมีย แม่หม้าย แม่ร้าง คนแก่ และบุคคลทั่วไป รวบรวมได้ 15 เรื่อง คือ

- 6.1.1 เรื่องตาเถนกับยายชี่ 2 เรื่อง
- 6.1.2 เรื่องพี่เขยกับน้องเมีย 3 เรื่อง
- 6.1.3 เรื่องแก่นบน
- 6.1.4 เรื่องผู้บ่าวกับผู้สาว
- 6.1.5 เรื่องหัวหน้าแก่อยากมีเมียสาว
- 6.1.6 เรื่องเพื่อนกัน
- 6.1.7 เรื่องมีดบาด
- 6.1.8 เรื่องเจ๊กชายหมู
- 6.1.9 เรื่องปู่เลี้ยงหลาน
- 6.1.10 เรื่องแม่หม้ายด้วตาย
- 6.1.11 เรื่องคนเลี้ยงควาย
- 6.1.12 เรื่องเมียเพื่อน

6.2 นิทานมุขตลกไม่หยาบโหลน เป็นนิทานมุขตลกที่เกี่ยวกับการใช้สติปัญญา ไหวพริบความฉลาด ความเง่ ความพิการ ความโลภ ความเป็น พฤติกรรมของคนต่างถิ่น มุขตลกด้วยคำพูดและมุขตลกเรื่องความไม่สำรวมของพระสงฆ์ รวบรวมได้ 30 เรื่อง คือ

6.2.1 นิทานมุขตลกเกี่ยวกับการใช้สติปัญญา ไหวพริบ ความฉลาด ความเง่ มี 14 เรื่อง ได้แก่

6.2.1.1 เรื่องพ่อตากับลูกเขย 2 เรื่อง

6.2.1.2 เรื่องหลวงพ่อมะเขือกับหลวงพ่อไม้ไผ่

6.2.1.3 เรื่องหลวงพ่อดะกละ

6.2.1.4 เรื่องหลวงพ่อกับแฉรน้อย 2 เรื่อง

6.2.1.5 เรื่องลูกเขยกับพ่อตา

6.2.1.6 เรื่องเจ๊กซื้อหมู

6.2.1.7 เรื่องคนแก่บ่รู้หนังสือ

6.2.1.8 เรื่องเจ๊กกับไทย

6.2.1.9 เรื่องคนพวนโบราณ

6.2.1.10 เรื่องบักเชียงเมียง 3 เรื่อง

5 เรื่อง 6.2.2 นิทานมุขตลกเกี่ยวกับความโลภและความไม่สำรวมของพระสงฆ์

6.2.2.1 เรื่องหลวงพ่อมักได้ 2 เรื่อง

6.2.2.2 เรื่องหลวงพ่อดะกละ

6.2.2.3 เรื่องหลวงพ่อมักกิน

6.2.2.4 เรื่องพระคนไทย

บุคคลทั่วไป 4 เรื่อง 6.2.3 นิทานมุขตลกเกี่ยวกับบุคลิกษณ์ กิริยาอาการ และพฤติกรรมของ

6.2.3.1 เรื่องตาสอกกับยายสา

6.2.3.2 เรื่องไม้หนุ่ม 3 คน

6.2.3.3 เรื่องขโมยลักแดงเจ๊ก

6.2.3.4 เรื่องเสื่อสมิง

- 6.2.4 นิทานมุขตลกเกี่ยวกับการใช้คำพูดที่ตลกขบขัน 2 เรื่อง
 - 6.2.4.1 เรื่องไทยปากพลี
 - 6.2.4.2 เรื่องหอกหนึ่ง
- 6.2.5 นิทานมุขตลกเกี่ยวกับคนต่างถิ่น เรื่องลาวตาขาว 1 เรื่อง
- 6.2.6 นิทานมุขตลกเกี่ยวกับคนพิการ 4 เรื่อง
 - 6.2.6.1 เรื่องตาบอดคลาข้าง 2 เรื่อง
 - 6.2.6.2 เรื่องบักตาบอดกับบักชาติค
 - 6.2.6.3 เรื่องคนตาบอดกับคนหูหนวก

โดยปกติแล้วชาวไทพวนเป็นกลุ่มชนที่ยึดมั่นในพุทธศาสนา และเคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณี การประพฤติปฏิบัติตนจะต้องอยู่ในกรอบของจารีตประเพณี การที่สังคมตีกรอบสำหรับบุคคลในสังคมมากเกินไป ย่อมสร้างความกดดันและความคับข้องใจให้กับบุคคลในสังคมอยู่บ้าง อีกทั้งการที่พระสงฆ์ต้องถือศีลถึง 227 ข้อก็ย่อมมีการปฏิบัติผิดพลาดบ้าง และพระสงฆ์ก็คือปุถุชนที่มาบวชด้วยจุดมุ่งหมายที่ไม่ได้มุ่งความหลุดพ้นจากโลภวิสัยทั้งหมด ข้อผิดพลาดต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งที่สร้างอารมณ์ขันให้กับผู้พบเห็น และน่าขบขันบ้างไม่ขบขันบ้างเพื่อให้เกิดอารมณ์ขันยิ่งขึ้น เรื่องเหล่านี้ทั้งผู้เล่าและผู้ฟังยอมรับได้โดยไม่มีข้อสงสัย หรือติดาจซักถาม มุขตลกเกี่ยวกับแม่ยายกับลูกเขย และพี่เขยกับน้องเมียก็เช่นเดียวกัน ในสังคมไทพวน ลูกเขยต้องเข้าไปอาศัยอยู่ในบ้านของพ่อตาแม่ยายหลังจากที่แต่งงานแล้วและต้องปฏิบัติตนอยู่ในอิริยาบทของพ่อตาแม่ยาย ทั้งยังต้องเคร่งครัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นกฎระเบียบของสังคมอีกด้วย สิ่งเหล่านี้จึงสร้างความคับข้องใจและความกดดันให้กับผู้อาศัยอยู่บ้าง เช่น ความกดดันทางเพศ ความต้องการเอาชนะพ่อตา หรือการเป็นผู้ที่เสียเปรียบในทุก ๆ เรื่อง แต่ไม่อาจจะระบายออกมานในเชิงพฤติกรรมและในการปฏิบัติได้ จึงต้องระบายออกมารูปของนิทานซึ่งถือว่าไม่มีความผิดและยังสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้เล่าและผู้ฟังอีกด้วย ด้วยปัจจัยดังกล่าวจึงทำให้มีนิทานประเภทมุขตลกมากกว่านิทานประเภทอื่น ๆ

7. นิทานลูกโซ่ นิทานลูกโซ่ของไทพวนเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกันระหว่างตัวละครที่เป็นคน สัตว์ และธรรมชาติ ผู้วิจัยรวบรวมได้ 1 เรื่อง คือ เรื่อง ตายายปลุกถั่วปลุกงา ซึ่งเป็นเรื่องที่รู้จักกันดีในสังคมไทย โดยเล่าว่าเจ้าแกละอยู่กับปู่กับย่า

ปลุกถ้ำงาให้หลานเฝ้า หลานหนีไปเล่นว่าว พวกนกมากินถ้ำงาหมด ย่ามาก็ดำก็ตี เจ้า
แกละจึงต้องไปขอความช่วยเหลือและถูกปฏิเสธเป็นทอดๆไป แต่ก็ไม่หมดความพยายาม จน
ในที่สุดก็ได้รับความช่วยเหลือเป็นทอดๆ และได้ถ้ำได้งาคืนมา

การศึกษาลักษณะโครงสร้างของวรรณกรรมนิทานไทยวน

วรรณกรรมนิทานไทยวนประกอบด้วยวรรณกรรมมุขปาฐะ 98 เรื่อง และวรรณกรรม
ประเภทลายลักษณ์ 3 เรื่อง ซึ่งนำมาจำแนกประเภทได้ 7 ประเภท และในการศึกษาลักษณะ
โครงสร้างวรรณกรรมนิทานทั้ง 7 ประเภท ผู้วิจัยจะศึกษาโครงเรื่อง การดำเนินเรื่อง แนวคิด
ตัวละคร และปมขัดแย้ง ดังนี้

1. โครงเรื่อง (plot)

โครงเรื่องในที่นี้ หมายถึง การดำเนินเรื่องไปตามลำดับเหตุการณ์ ตั้งแต่การ
เปิดเรื่อง ตัวละครเอกพบปัญหาอุปสรรค การแก้ไขและคลี่คลายปัญหา ตลอดจนการปิดเรื่อง
วรรณกรรมนิทานไทยวนมีทั้งขนาดสั้นและขนาดยาว โครงเรื่องจึงมีลักษณะที่แตกต่างกัน แบ่ง
ได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ โครงเรื่องไม่ซับซ้อนและโครงเรื่องซับซ้อน ดังนี้

1.1 โครงเรื่องไม่ซับซ้อน วรรณกรรมนิทานไทยวนที่มีโครงเรื่องไม่ซับซ้อน
มีทั้งที่เป็นนิทานขนาดยาว เช่น นิทานชาดก นิทานชีวิต และนิทานขนาดสั้น เช่น นิทานมุขตลก
นิทานคติ นิทานอธิบายเหตุ และนิทานคำสอน นิทานที่มีเนื้อเรื่องขนาดยาวแต่โครงเรื่องไม่
ซับซ้อนมักจะดำเนินเรื่องอยู่ในช่วงชีวิตคนคนเดียว และดำเนินเรื่องไปตามลำดับเหตุการณ์
เปิดเรื่องด้วยตัวละครเอกอยู่ในช่วงชีวิตวัยหนุ่ม ออกผจญภัย แสวงหาคู่ครอง-พบคู่ครอง ประสพ
กับปัญหาอุปสรรคครั้งเดียวหรือหลายครั้ง แต่ก็สามารถฟันฝ่าอุปสรรคไปได้ และดำเนินเรื่องไป
สู่จุดสุดยอดของเรื่องโดยให้ตัวละครเอกพบกับความสุขสมหวังในชีวิตได้แก่ เรื่องท้าวคาสงกา
ท้าวภาพร่าปลาแดกปลาสมอ ท้าวสีทน ไก่แก้ว นางผมหอม ท้าวเต้าน้อย ท้าวประจิดร-
นางอรพิม แม่หมา และเรื่องเศรษฐี เป็นต้น และในบางเรื่องก็ปิดเรื่องด้วยโศกนาฏกรรม
ได้แก่ เรื่องชูลู-นางอ้ว ท้าวภาพร่าซี้คร้าน เช่น

เรื่องท้าวภาพร่ำปลาแตกปลาสมอ ท้าวภาพร่ำ เป็นสามัญชนมีฐานะยากจนชอบตกเบ็ดหาปลาหมอเอามาทำปลาร้า ส่วนธิดาของเจ้าเมืองป่วยนึกอยากกินปลาร้า เจ้าเมืองก็ประกาศว่า หากใครทำปลาร้ามาให้ธิดาของตนกินแล้วหายจะยกธิดาให้และได้ครองเมืองสืบต่อจากตน ฝ่ายท้าวภาพร่ำรู้ข่าวจึงนำปลาร้าไปถวาย เมื่อธิดากินแล้วก็หายป่วย ท้าวภาพร่ำจึงได้แต่งงานกับธิดาและได้ครองเมืองสืบมา

เรื่องท้าวสีทน พรานบุญจับนางมโนราห์ให้เป็นเมียของท้าวสีทน ฝ่ายแม่ผู้ไม่ชอบ จึงกลั่นแกล้งแล้วจับบุญชายัญขณะที่ท้าวสีทนออกรบ นางมโนราห์จึงบินหนีกลับเมืองของตน เมื่อท้าวสีทนกลับมาไม่เห็นเมียก็ออกตามหาจนพบ และได้พิสูจน์ความรักแท้ของตนให้พ่อตาและแม่ยายยอมรับเป็นลูกเขย

เรื่องขูลู-นางอ้ว ท้าวขูลูเป็นคู่หมั้นกับนางอ้ว แล้วเกิดรักชอบกันจริง ฝ่ายพ่อแม่ของนางอ้วชอบขุนนาง และบังคับให้นางอ้วแต่งงานกับขุนนาง ทำให้นางอ้วหนีไปผูกคอตายกลางป่า ฝ่ายท้าวขูลูรู้ข่าวก็ออกตามหาจนพบศพแล้วใช้มีดแทงคอตัวเองตาย เนื่องจากความรักไม่สมปรารถนา

วรรณกรรมนิทานไทพวนบางเรื่อง เปิดเรื่องตั้งแต่ตัวละครเอกกำเนิดในตระกูลกษัตริย์หรือสามัญชนและต้องประสบกับปัญหาอุปสรรคตั้งแต่เกิด เนื่องจากมีรูปร่างอัปลักษณ์ ถูกนำไปลอยแพแล้วมีผู้เก็บไปอุปการะเลี้ยงดูจนเข้าสู่วัยหนุ่ม พบคู่ครองและประสบปัญหาอุปสรรคหลายครั้ง แต่ก็สามารถฟันฝ่าอุปสรรคไปได้และมีตัวละครผู้ช่วยคอยให้การช่วยเหลือเมื่อถึงยามคับขัน จนทำให้ปัญหาอุปสรรคและความขัดแย้งต่าง ๆ คลี่คลายไปด้วยดี ตัวละครเอกพบกับความสุขและได้ครองเมือง ได้แก่ เรื่องท้าวแบ้ ท้าวกำกาดำ ดังนี้

เรื่องท้าวแบ้ ท้าวแบ้เกิดมามีรูปร่างเป็นแพะ เทรทานายว่าเป็นกาสีบ้านกาสีเมืองจึงถูกนำไปลอยแพ ย่าจ่าสวนและนายสำเภาได้อุปการะไว้จนเข้าสู่วัยหนุ่ม พระอินทร์ช่วยยาให้ได้แต่งงานกับนางทามาธิดาพระเจ้ากงจัน แล้วถูกพ่อตาคือ พระเจ้ากงจันและพี่สาวของนางทามากลั่นแกล้ง และพยายามจะฆ่าหลายครั้ง แต่มีพระอินทร์ พญาครุฑและพญานาคคอย

ช่วยเหลือไว้ทำให้ก้าวแบ่พ้นฝ่าอุปสรรคต่างๆ ไปได้ แล้วเดินทางกลับเมืองทุมมาใต้ครองราช-
สมบัติสืบต่อจากบิดา

วรรณกรรมนิทานไทพวนขนาดสั้นที่มีลักษณะโครงเรื่องง่ายๆ สั้นๆ ส่วน
มากเป็นนิทานตลก เช่น เรื่องหลวงพ่อดะกละ หลวงพ่อกับเขรน้อย ตาเถนกับยายซี หลวงพ่
มั่งได้ หลวงพ่อมั่งกิน พี่เขยกับน้องเมีย แก่บน ฯลฯ เนื่องจากผู้เล่าต้องการเน้นเฉพาะ
พฤติกรรมของตัวละคร และเหตุการณ์สำคัญ ๆ เพื่อเป็นการสร้างอารมณ์ขันให้แก่ผู้ฟัง

เรื่องหลวงพ่อดะกละ หลวงพ่อบิดพบาตได้เครื่องในควายมาจันทุกมือ
จึงสงสัยและอยากจันอีก เขรน้อยเลยหลอกให้หลวงพ่อบิ่วล้างกันควาย

เรื่องพี่เขยกับน้องเมีย พี่เขยใช้ความฉลาดของตนหลอกแม่ยายและน้อง
เมียและได้เสียกับน้องเมีย

เรื่องคนตาบอดกับคนหูหนวก คนตาบอดกับคนหูหนวกซึ่งพิการทั้งคู่ไปลัก
ไก่ชาวบ้านแต่ไม่สำเร็จ เพราะเจ้าของบ้านรู้ตัวเสียก่อน

เรื่องคนพวนโบราณ คนพวนโบราณสานกระพ้อมาส่ข้าว นั่งอยู่ข้างใน
แล้วออกไม่ได้จึงหลอกถามเด็ก

1.2 โครงเรื่องซับซ้อน วรรณกรรมนิทานที่มีลักษณะโครงเรื่องซับซ้อนเป็น
นิทานขนาดยาว ส่วนมากเป็นนิทานชาดกและนิทานชีวิต การดำเนินเหตุการณ์ผ่านหลายช่วง
อายุคน โดยเริ่มต้นจากกษัตริย์ที่เป็นบิดาและมารดาของตัวละครเอก มีภรรยาหลายคนจน
เกิดปัญหาความขัดแย้งภายในครอบครัว จนเป็นเหตุให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องถูกขับไล่ออกจากเมือง
และต้องผจญกับปัญหาอุปสรรคอื่น ๆ อีกมากมายในช่วงต้น เมื่อดำเนินเรื่องมาถึงชั้นลูกหลานซึ่ง
มักเป็นตัวละครเอกต้องออกเดินทางเพื่อแสวงหาความรู้และยุทธวิธีในการรบจนพบคู่ครอง และ
พบกับปัญหาอุปสรรคอีกมากมายจากฝ่ายปฏิปักษ์ แต่ก็สามารถฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้โดย

ตลอด หลังจากนั้นก็เข้าเมืองเพื่อช่วยมารดาและช่วยคลี่คลายและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้น ตัวละครเอกซึ่งปฏิบัติตนอยู่ในคุณความดีมาโดยตลอดจะได้รับผลดีตอบแทน ส่วนตัวละครฝ่ายร้ายจะได้รับผลกระทบตอบสนองเพื่อเป็นการชดใช้กรรมของตน ได้แก่ เรื่องนางแดงอ่อน จาปาลีตัน อีหล้ากับอีลูน และขุนทิง

เรื่องนางแดงอ่อน ท้าวมหาวงศ์มีชายา 2 องค์ คือ นางแดงอ่อนลูกสาวพญานาคกับนางโอยกา เมื่อนางแดงอ่อนคลอดลูกนางโอยกาได้นำลูกจระเข้มาเปลี่ยนไว้แล้วนำลูกของนางแดงอ่อนไปฝัง แต่พระอินทร์ช่วยนำเอาไปเลี้ยงไว้ และยุยงให้ท้าวมหาวงศ์ขับไล่นางแดงอ่อนออกจากเมืองไป นางแดงอ่อนเดินทางไปหาพี่ชาย พี่ชายพาไปหาฤาษีเพื่อไปเรียนวิชา แต่ขาดใจตายกลางทางพระอินทร์จึงช่วยชุบชีวิตขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง แล้วบวชอยู่กลางป่า ฝ่ายยักษ์หัตถจักรมาพบนางแดงอ่อนจึงลักพาตัวไป ท้าวสุริยวงศ์ลูกของนางแดงอ่อนได้มาช่วยมารดาของตนรบชนะยักษ์หัตถจักรแล้วพามารดาของตนกลับเมือง บอกความจริงให้ท้าวมหาวงศ์ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงต้น ท้าวมหาวงศ์จึงรับนางแดงอ่อนเข้าเมืองแล้วขับไล่นางโอยกาออกจากเมืองไป

เรื่องขุนทิง ขุนเทืองครองเมืองเชียงใหม่มีชายาชื่อนางบุสดี ไปเที่ยวประพาสป่าแล้วได้นางแอกไค้เป็นชายาอีกคน อยู่ด้วยกันนาน 3 ปี จึงกลับเมืองโดยนางแอกไค้ขึ้นมาส่งแล้วควักลูกในท้องให้ขุนเทืองนำไปเลี้ยง ขุนเทืองนำขุนทิงไปเลี้ยงไว้ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้แก่นางบุสดีเป็นอย่างมาก ขุนเทืองจึงนำขุนทิงลูกของตนไปปล่อยไว้ในป่า เมื่อโตขึ้นขุนทิงก็กลับไปหาตายายของตน ตายายได้ให้ของวิเศษ ได้แก่ หม้อทองแดง ดาบ และขອງ้าวให้ลากไปไม่ให้หยุดพักหากขອງ้าวเกี่ยวติดอยู่ที่ใดให้หยุดพักที่นั่น ขุนทิงจึงลากไปเรื่อย ๆ ไม่หยุดพักจนถึงริมแม่น้ำแห่งหนึ่งขອງ้าวก็เกี่ยวติดอยู่ขุนทิงจึงนอนพัก เมื่อตื่นขึ้นมาก็เห็นเมือง ๆ หนึ่งชื่อศรีสัตตนาคนหุต ขุนทิงจึงเคาะหม้อทองแดงจึงมีหญิงงามออกมา 2 คน คือ นางทิงกับนางทองทั้ง 3 คนจึงอยู่ปกครองเมืองศรีสัตตนาคนหุตนั้นสืบมา ต่อมาขุนทิงออกประพาสป่าจึงได้นางชะนีเป็นเมียและอยู่ด้วยกัน 3 ปี มีลูก 2 คน คือ ท้าวอาคาและท้าวอุแก้ว ขุนทิงลากลับเมืองโดยนำท้าวอาคาไปด้วยแล้วจัดขบวนย้อนกลับมารับนางชะนีเข้าเมือง ฝ่ายนางทิงกับนางทองไม่ชอบนางชะนีจึงปล่อยหมาไล่กัดนางชะนีเป็นสาเหตุให้นางชะนีหนีเข้าป่าไป ต่อมาขุนทิงป่วยจึงงำให้ท้าว

อัคราไปขอยาจากนางชะนีมารักษา นางชะนีให้มาคิดเดี่ยวเนื่องจากโกรธที่นางทิ้งและนางทอง
แกลังตน ต่อมาขุนทิงป่วยอีกเป็นครั้งที่ 2 ท้าวอัคราไปขอยาจากนางชะนีแต่ไม่พบ ขุนทิงจึงตาย
ท้าวอัคราจึงได้ครองเมืองสืบมา

2. การดำเนินเรื่อง

การดำเนินเรื่อง ได้แก่ การเปิดเรื่อง การสร้างความขัดแย้ง การคลี่คลาย
ปัญหาความขัดแย้ง และการปิดเรื่อง ในการศึกษาวรรณกรรมนิทานไทยจะกล่าวถึงลักษณะ
สำคัญที่ปรากฏ คือ การเปิดเรื่อง และการปิดเรื่อง ซึ่งแตกต่างกันระหว่างวรรณกรรมนิทาน
ลายลักษณ์และวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะ ดังนี้

2.1 การเปิดเรื่องของวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์

วรรณกรรมนิทานลายลักษณ์มีการเปิดเรื่องที่มีองค์ประกอบหลายส่วน ได้แก่
บทไหว้ครู ปณิธานของผู้จาร จุดประสงค์ของการจารและความสำคัญของต้นฉบับลายลักษณ์ บท
อรรถวิพากษ์ของผู้จาร การอารัมภบทเรื่องและเงื่อนไขในการยืมต้นฉบับตัวเขียน วรรณกรรมนิทาน
แต่ละเรื่องอาจใช้องค์ประกอบทุกชนิดหรือบางชนิดก็ได้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ใน
รายละเอียด ดังนี้

2.1.1 บทไหว้ครู

การเปิดเรื่องด้วยบทไหว้ครู เป็นขนบทางวรรณศิลป์อย่างหนึ่งที่
ปรากฏในวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ของไทย ถึงแม้ว่าจะเป็นวรรณกรรมนิทานระดับชาวบ้าน
แต่การสืบทอดขนบทางวรรณศิลป์ก็ไม่ได้แตกต่างไปจากวรรณกรรมราชสำนัก ชาวไทยเป็นกลุ่มชน
ที่นับถือพุทธศาสนาเช่นเดียวกับคนไทย ดังนั้นบทไหว้ครูจึงกล่าวถึงพระรัตนตรัย ตามด้วย
คุณบิดา มารดา ครูอาจารย์ เทวดา พระอินทร์ และพระพรหม ตามความเชื่อของตน

บัดนี้เฮียมจักนะมัดสะกานไหว้พุทธทองปะเสียดก่อนแล้ว ขอให้บุญคุ้มเกล้าสะเดียนมันหมื่นปี
แดทอน กับทั้งทัมไมพ้อมสังโคตนาอดจิ่งแล้ว ขอให้ลูกที่เมงโดยได้ดั่งคณิงแดทอน ชำก็
เอาดวงแก้ว ๓ ปะกานเป็นที่เพ็งจิ่งแล้ว ขอให้ลูกอยู่ย่อนบุนแก้วเหลื่อมงันแดทอน กับทั้ง
คุณพ้อมคุณแม่มาดา กับทั้งคุณบูชาอันจิ่งแล้ว ขอให้มาชูค้ำานเฮียมชูช้อยจิ่งทอน
(จันทปัตโชติ, 1)

บัดนี้เฮียมจักปะนหมกอนไหว้วันทาพุทธะบาด ขอให้บุญคุ้มเกล้าสะเดียนมันหมื่นปีแดทอน
อันนิงขอให้ตัดส่องแจ้งโดยะเพดพิคก ขอให้มิบั้นยาสองยานเห็นแจ้ง อันนิงขอให้อินพม
เจ้าเทพาลงช้อยเฮียมทอน ขอให้มาช้อยบ้องบ้องงาให้ตีมผญาเจ้าเอย
(กาละเกด, 1)

บัดนี้จักมะชะกานไหว้ทั้ง ๓ องปะเสียด เป็นแวนแก้วทั้งค่ายโลกสือก่อนแล้ว
(ท้าวแบ้, 1)

2.1.2 ปณิธานของผู้จาร

ปณิธานของผู้จารเป็นส่วนหนึ่งที่ปรากฏในการเปิดเรื่องของ
วรรณกรรมนิทานลายลักษณ์เป็นการแสดงความปรารถนาของผู้จารซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกัน ดังนี้
ในเรื่อง จันทปัตโชติ ผู้จารปรารถนาให้ตนปราศจากโรคภัยไข้
เจ็บทั้งปวงโดยขอสละร่างกายและอวัยวะส่วนต่าง ๆ เพื่อบูชาพระพุทธเจ้า คือ ขอสละดวงตา
ทั้งคู่ถวายต่างดวงไฟ มือทั้ง 2 ข้างและนิ้วมือ 10 นิ้วขอสละต่างเทียนและธูป ขอสละศีรชะ
ของตนถวายต่างดอกบัว และขอให้ตนมีความรู้ความเข้าใจพระไตรปิฎก ขอเกิดใหม่พร้อมศาสนา
ของพระศรีอารีย์ หากตนเวียนมาเกิดใหม่เพื่อสร้างบุญบารมี ก็ขออย่าได้มีมารมาเบียดเบียน
และปรารถนาที่จะบรรลุนิพพาน ตลอดจนขอให้เทวดาและพระอินทร์ช่วยปกป้องคุ้มครองตน

อันว่าโลคาสังอย่ามีมาต้อง อันนิงชำก็ขอสลักวันลับพะสิ่งพะโยไพแดทอน กับทั้งผุงหญ่
ปาบ้องอย่าได้มาเบียดเบียนต้อง อันว่าจักชูชำคือตาทั้งคู่ ขอให้ เป็นดั่งผางปะที่บได้ชำแก้วยอดทา

แดทอน กับทั้งมือสืบนิ้วขอเป็นเทียนทูปถวายยกไหวบูชาแก้วยอดดาต กับทั้งสี่สะข่าเป็นดอก
บัวทองยอดถวายพะยอดดาตองแก้ว ขอให้เตโชก้าโลกากวมโลก ขอให้ลูกโซกได้โดยดั่งคณิ่ง
แดทอน ช้ำก็ขอฮ้ำฮู้ไต่ยะเพดพิคก ขอให้มีบ้านยาสองยานเห็นแจ้ง ช้ำก็ปาถนาแก้้อละหันตา
ตนปะเล็ดจึงแล้ว ขอให้ได้เกิดพ้อมสาตสนาเจ้าพะเมตไตแดทอน อันนึ่งช้ำก็ปาถนาสร้าง
สมพานานโลก ขอให้ได้ยอดแก้วนี้ละพานยิงค่าแดทอน คันว่ายังได้เที่ยวสงสารขออย่ามี
มานมาต้อง บัดนี้ช้ำก็อวนวานไหวเทพาลงช้อย กับทั้งอินอยู่ฟ้าลงบ้องช้อยเฮียมแดทอน

(จันทปัดชาติ, 1-2)

ในเรื่องกาละเกด ผู้จารปรารภนาให้ตนมีรูปงาม พันดา
เรียงเป็นระเบียบสวยงาม ผมงามสลวยดั่งเทาหรือตะไคร่น้ำที่อยู่ตามท้องนา มีลักษณะเป็นเส้น
เล็กอ่อนนุ่มและพลิ้วสลวยเมื่อถูกน้ำไหลผ่านเอื่อย ๆ ขอให้มือตีนหุดตาเกลี้ยงเกลาสะอาดหมดจด
ตลอดจนขออย่าให้มีเวรกรรมมาเบียดเบียนตน

ขอให้เลาคิงงามดั่งพมพายฟ้า อันว่าพันดาข้าวคาศีเสมถี้ ผมเกดแก้งามล้วนดั่งเทา
ตีนมือพ้อมหุดตาเกี้ยงบอด ขอให้เวน ๆ ฮ้ายอย่าเบียดเจ้าเอย

(กาละเกด, 1)

ในเรื่องท้าวแบ้ ผู้จารปรารภนาให้ตนปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ
ทั้งปวง

ขออย่ามีโพงโพงเบียดเบียนตัวช้อย

(ท้าวแบ้, 1)

ชาวไทยพวนมีความเชื่อว่า การสร้างต้นฉบับตัวเขียนหรือหนังสือ
เกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นการสร้างกุศลและยังได้อานิสงส์อย่างสูง และยังเป็น การสืบทอดขนบ-
ธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาภายในกลุ่มของตน ผู้จารจึงตั้งปณิธานของตนไว้
เกี่ยวช้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนา โดยเชื่อว่าพระศรีอารียเมตไตรย์คือพระพุทธเจ้าองค์

ต่อไป จึงปรารถนาที่จะเกิดร่วมชาติเดียวกับพระศรีอาริย์ และปรารถนาที่จะบรรลุนิพพาน ซึ่งแสดงว่าความเชื่อเรื่องพระศรีอาริย์ เป็นความเชื่อที่ปลูกฝังอยู่ในจิตสำนึกของผู้จารและชาวไทพวนโดยทั่วไป

2.1.3 จุดประสงค์ของการจารและความสำคัญของต้นฉบับลายลักษณ์

การบอกจุดประสงค์ของการจารวรรณกรรมนิทานไทพวน เป็นส่วนหนึ่งที่ปรากฏในส่วนของการเปิดเรื่องในต้นฉบับลายลักษณ์ เนื่องจากต้นฉบับลายลักษณ์เป็นวรรณกรรมที่ใช้อ่านในประเพณี พิธีกรรมและวันสำคัญในพุทธศาสนา การชี้แจงจุดประสงค์ของการจารเพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ผู้ฟังเกิดความเชื่อถือศรัทธาและเห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ ความสำคัญของต้นฉบับลายลักษณ์ ดังในเรื่อง จันทปัดโชติ ผู้จารได้บอกจุดประสงค์ของการจารต้นฉบับตัวเขียนไว้ว่า จารไว้เพื่ออ่านและเป็นธรรมะ อีกทั้งยังต้องการสืบสร้างไว้เพื่ออนาคตต่อไป และยังคงกล่าวถึงโทษทัณฑ์สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อฟัง หรือแสดงพฤติกรรมลบหลู่หรือไม่ให้ความเคารพต่อต้นฉบับตัวเขียนไว้ว่า หากใครตีมสุรามีนเมาแล้วยังอ่านพระธรรมนี้จะตกนรกอเวจี ให้ทุกคนเคารพยำเกรงและให้เก็บไว้บนที่สูง ห้ามวางไว้บนที่นอนและเสื่อหมอนจะเป็นบาป และเป็นเวรกรรมแก่ตน และถ้าใครจะอ่านธรรมะนี้ต้องเตรียมขันธุ์ 5 ใส่พานบูชาพระธรรมก่อนและยังบอกให้คนเฝ้าคนแก่ แม่หม้ายแม่ร้าง และคนรุ่นหนุ่มสาวจงตั้งใจฟังและจดจำแล้วจะเกิดบุญกุศลแก่ตน

อันนี้ในทาน้ำปะสงแปงมาเป็นอ่านจึงแล้ว ข้าจักหาสืบไว้เมื่อหน้าโยคยาวเจ้าเอย ไผผู้ยังกินเหล้าสุลาอย่าได้อ่านจึงทอน ไผผู้จูงายแท้พะทาเจ้าบ่ยาจักได้ลงไปนอะวีจันนอ ยิงจงาให้คมลบแท้ไว้ที่สูงเจ้าเอย อย่าได้หลอนละไว้ใส่สาดทั้งหมดนั้นเนอ มันจักเป็นกาเวนสืบไปเมื่อหน้า คั้นว่าไผผู้ยากฟังจึงแท้ปะสงเอาไปอ่านฟังนั้นจงให้หาดอกไม้ขัน ๕ ใส่พานแล้วจึงยอทำขึ้นพานสูงแล้วจึงอ่านฟังทอน แล้วจงพากันตั้งจูจาจือเอาทอน ผุงหมู่ไถ่แก้ฟ้อมฟังแล้ว ให้พาจาชุนคนเดทอน กับทั้งผุงสาวน้อยยิงชายสาวบ่าว กับทั้งผุงหม้ายฮ้างฟังแล้ว ให้จือจาเจ้าเอย อย่าได้เห็นแต่ผู้ตานั้นเจือคชายน้องเอย จงให้พากันฟังชุนคนจาไว้ บุนจึงค้าโดยได้ตั้งคนี้งแท้แล้ว

(จันทปัดโชติ, 2)

ในเรื่องท้าวแบ้ ผู้จารกกล่าวไว้ว่านิทานเรื่องท้าวแบ้เป็นเรื่อง
ของพระโพธิสัตว์แต่ชาติปางก่อน จารไว้เพื่ออ่านและเป็นธรรมะ จึงขอให้ทุกคนจงตั้งใจฟัง

ยามเมื่อพุทธเจ้าท้าวละมานปางก่อน ก็จึงแปจานไว้เห็นแจ้งชูอัน อันแต่ในทานแท้แป
มาปะสงอ่าน อยาได้ปะหมาด้านคาน้อยก้าวเตียนฟังทอน กับทั้งยิงหม่ายฮ้างผิวช้อนชุนคน
เยี่ยมจักไซด้านพื้นนิยายพะเจ้าก่ามานั้น

(ท้าวแบ้, 1)

2.1.4 บทอรรถวิพากษ์ของผู้จาร

บทอรรถวิพากษ์ของผู้จาร เป็นชนบททางวรรณศิลป์ที่ปรากฏใน
วรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ระดับชาวบ้านเช่นเดียวกับวรรณกรรมราชสำนัก ผู้จารได้วิพากษ์วิจารณ์
งานเขียนของตนและมักจะออกตัวว่าตนมีความรู้ที่น้อย ทั้งยังเชื่อเชิญให้นักปราชญ์ผู้มีความรู้ช่วย
ติเตียนและแก้ไขเพิ่มเติม ดังในเรื่องจันทปัดไซติ ผู้จารได้ออกตัวว่าตนมีความรู้ที่น้อย แต่มี
ความประสงค์ที่จะสร้างต้นฉบับตัวเขียนไว้เพื่ออ่าน หากมีสิ่งใดไม่ดีและไม่สมควรขอให้ผู้อ่าน
ช่วยกันติเตียนและแต่งเติมมาให้ดียิ่งขึ้น

กับทั้งนักปาดเจ้าฝูงสลาดินทาก็ดีทอน อยาได้เอาด้านติเตียนชวันแดเนอ เขียมนี้
ป็นยาน้อย ปะสงแปงเอาอ่านจึงแล้ว คันว่าบ่คองแ้ววานเจ้าติมแถมแดทอน

(จันทปัดไซติ, 2)

2.1.5 การอารัมภบทเรื่อง

การเปิดเรื่องด้วยการกล่าวอารัมภบทเรื่อง เป็นการกล่าวเริ่ม
เรื่องเสียนแบบนิทานชาดก แต่ไม่ใช่ปัจจุบันวัตถุหรือปราชญชาดก เพียงแต่มีการกล่าวอารัมภบท
ว่า นิทานนี้เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์แต่ชาติปางก่อนที่กลับมาเกิดเพื่อใช้ชาติ แล้วจึงมีการเริ่ม
เนื้อเรื่อง

บัดนี้เสียมจ๊กเล่าพาก้าวปางก่อนโพธิยานก่อนแล้ว คาวเมื่อพะหากเที่ยวสงสานแต่ปางยามนั้น

(จันทบัตริชติ, 2)

บัดนี้ข้อยเสียมจ๊กนับชาติท้าวปางก่อนทอละมานก่อนแล้ว พะหากเที่ยวสงสานแต่ปางปะถมพูน

(กาละเกด, 1)

2.1.6 เจื่อนไซในการยืมต้นฉบับตัวเขียน

วรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ที่จารลงบนใบลาน เป็นวรรณกรรมนิทานขนาดยาวแสดงถึงความมานะเพียรพยายามของผู้จารเป็นอย่างมาก ต้นฉบับแต่ละเรื่องมีความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชนไทพวน เพราะนอกจากจะให้ความบันเทิงแล้วยังเป็นส่วนหนึ่งของประเพณี พิธีกรรม และงานบุญสำคัญในพุทธศาสนา วรรณกรรมนิทานลายลักษณ์มีเพียงเรื่องละ 1 เล่มเท่านั้น หากชำรุดเสียหายก็ต้องจารขึ้นมาใหม่เพื่อทดแทนของเดิม ในสมัยก่อนกลุ่มชนไทพวนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหลายจังหวัดในแถบภาคกลาง ได้แก่ สุพรรณบุรี สระบุรี ฉะเชิงเทรา ลพบุรี ชลบุรี นครนายกและปราจีนบุรี เป็นต้น ทุกกลุ่มทุกหมู่บ้านใช้วรรณกรรมนิทานลายลักษณ์กันอย่างแพร่หลาย การติดต่อสัมพันธ์กันมีการหยิบยืมต้นฉบับตัวเขียนกันระหว่างหมู่บ้านและจังหวัด จนทำให้วรรณกรรมลายลักษณ์หลายเรื่องชำรุดสูญหาย ดังนั้นผู้ที่เป็นเจ้าของจึงตั้งกฎระเบียบในการยืมไว้ว่า หากใครยืมหนังสือนี้ไปอ่านห้ามทำซีได้และเพียรหยดใส่หรือทำไฟไหม้ และห้ามให้ผู้อื่นมายืมต่อ หากใครฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับเป็นเงิน 1 ตำลึง 2 สลึง ดังข้อความในเรื่อง กาละเกด กล่าวไว้ว่า

หนังสือพื้นท้าวกาละเกด ถ้าว่าบุคนกนละบุตรท่านผู้ใดยืมไปอ่านอย่าได้ให้ซีกะได้ เพียรหยดใส่หนังสือของเขาเจ้าข้อยทุกคนเนอ ข้อนี้เฝ้าอย่ายืมแล้วอ่านจบสาเล็ดนิทานแล้วอย่าให้เฝ้ายืมต่อไป ให้คืนเจ้าของเสียก่อนจึงควนแล ถ้าเฝ้ายังถือเฝ้าไป ยังเห็นฮอยไฟไหม้...ตีลาคาตำลึง 2 สลึงดังนี้แลเจ้าเอย

(กาละเกด)

การกำหนดกฎเกณฑ์ในการยืมวรรณกรรมลายลักษณ์ เป็นการยืมเพื่อนให้ผู้ที่ยืมและอ่านวรรณกรรมนิทาน ได้ระมัดระวังและช่วยกันรักษาต้นฉบับตัวเขียนนั้นไว้ เป็นแนวทางสำคัญที่กวีหรือผู้ที่เป็นเจ้าของจะรักษาต้นฉบับตัวเขียนไว้ได้มิให้ชำรุดและสูญหาย เป็นกลวิธีประการหนึ่งที่จะดำรงรักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของตนให้คงอยู่สืบต่อไป

2.2 การเปิดเรื่องของวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะ

วรรณกรรมนิทานมุขปาฐะมักเปิดเรื่องง่ายๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความทรงจำและกลวิธีการเล่าเรื่องของผู้เล่า วรรณกรรมนิทานมุขปาฐะบางเรื่อง ผู้เล่ามาจากการอ่านและการฟังวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ ได้แก่ เรื่องกาละเกด จาปาลีต้น นางแดงอ่อน ท้าวแก้ว ท้าวหนกกระจอก ฯลฯ วรรณกรรมนิทานเรื่องต่าง ๆ ถูกนำมาเล่าสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนปากต่อปากเล่าสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน วรรณกรรมนิทานมุขปาฐะจึงมักจะบอกเล่าอย่างง่ายๆ เพื่อสะดวกแก่ตัวผู้เล่าเอง และเพื่อทำให้เข้าสู่เนื้อเรื่องเร็วขึ้น ทำให้การดำเนินเรื่องมีความกระชับและเร้าความสนใจของผู้ฟังได้ดียิ่งขึ้น

2.2.1 การเปิดเรื่องด้วยการบอกระยะเวลา

การเปิดเรื่องด้วยการบอกระยะเวลา มีปรากฏในวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะ ผู้เล่ามักจะเริ่มเรื่องด้วยคำว่า กาลครั้งหนึ่ง แต่ก่อน ตอนแรก นานมาแล้ว ในสมัยนั้น สมัยก่อน และ ในสมัยก่อน เป็นต้น ได้แก่ เรื่องงูเหลือมทำไมไม่มีพิษ งูเหลือมมีพิษนกแขกเต้า หลวงพ่อกับเณรน้อย เจ๊กซื้อหมู ไทยปากพลี แม่หม้ายผัวตาย ฯลฯ เพราะวรรณกรรมนิทานดังกล่าว เป็นเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาช้านาน จึงไม่สามารถระบุเวลาที่ชัดเจนและถูกต้องได้

กาลครั้งหนึ่ง มีพญานกแขกเต้าตัวหนึ่งอยู่ใต้ต้นรัง

(นกแขกเต้า)

แต่ก่อน มีคนไทยปากพลี มันก็มาเกาะเกาะโทพวน

(ไทยปากพลี)

2.2.2 การเปิดเรื่องด้วยการกล่าวถึงชื่อตัวละครและชื่อเรื่อง

วรรณกรรมนิทานมุขปาฐะ เป็นเรื่องที่เล่าสืบทอดมาจากความทรงจำ ชื่อเมืองและชื่อตัวละครที่ยาว ๆ ผู้เล่ามักจะสืมนิทานการเล่าเปิดเรื่องผู้เล่าจึงมักใช้คำง่าย ๆ ว่า มีเมือง ๆ หนึ่ง พระราชาเมืองหนึ่ง มีครอบครัวหนึ่ง ธิดาเจ้าเมืองแห่งหนึ่ง มีชายคนหนึ่ง มีกษัตริย์องค์หนึ่ง ได้แก่ เรื่องแม่หมา ลูกสะบ้า หลวงพ่อตะกละ ลินทอง ท้าวสีทน ท้าวกำกาคา พี่เขยกับน้องเมีย ฯลฯ และในบางเรื่องที่ผู้เล่าจาชื่อตัวละครและชื่อเมืองได้ ก็มักจะกล่าวถึงชื่อตัวละครและชื่อเมืองในการเปิดเรื่อง ได้แก่ เรื่องชูลู-นางอ้ว นางแดงอ่อน ฯลฯ

ลินทองเป็นลูกของพระราชาเมืองหนึ่ง เป็นเพื่อนกับลูกเศรษฐี

(ลินทอง)

ธิดาเจ้าเมืองแห่งหนึ่งไปเที่ยวป่าสะหลง ก็หิวน้ำไปกินน้ำตามรอยตีนช้างตีนวัว

(นางผมหอม)

ท้าวพรหมสีเป็นพระยาครองนครกาสิมมีเหลือชื่อนางพิมพากาสี มีลูกชื่อท้าวชูลู และท้าวบุตรลาดเป็นพระยาครองนครกายมีมีเหลือชื่อนางจันทามีลูกสาวชื่อนางอ้ว

(ชูลู-นางอ้ว)

2.2.3 การเปิดเรื่องโดยการกล่าวเชิญชวนให้ผู้ฟังฟังนิทาน

การกล่าวเปิดเรื่องด้วยการกล่าวเชิญชวนให้ผู้ฟังฟังนิทานไม่ปรากฏมากนัก ผู้เล่าจะกล่าวอารัมภบทเพื่อเป็นการเชิญชวนและเร้าความสนใจของผู้ฟังก่อนจะดำเนินเรื่องต่อไป ได้แก่ เรื่องตาบอดคลาข้าง ซึ่งเป็นนิทานที่ผู้เล่าเล่าเป็นกลอนลา

ฟังเด้อเจ้าศรัทธา ผมจะพรรณนาตาบอดคลาข้าง ผมก็เห็นโตอย่างมาแล้วคือกัน
ก็ซีเห็นสำคัญนีสัยตาบอด

(ตาบอดคลาข้าง)

การเปิดเรื่องของวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์นั้น ก่อนเริ่มเรื่องผู้จรรมักกล่าวถึง บทไหว้ครู บนิธานของผู้จาร วัตถุประสงค์ ตลอดจนบอกจุดประสงค์และความสำคัญของต้นฉบับ ตัวเขียนอันเป็นองค์ประกอบสำคัญ ที่สะท้อนให้เห็นถึงขนบนิยมในการแต่งวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ที่สืบทอดมาจากอดีตเช่นเดียวกับวรรณกรรมราชสำนัก ในการเล่าวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะ ผู้เล่ามักจะไมกล่าวถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ เพราะไม่ใช่ส่วนสำคัญที่ผู้เล่าต้องการจะเล่า โดยทั่วไปผู้เล่ามักเน้นเนื้อเรื่องที่สนุกสนาน ตื่นเต้นเพื่อความบันเทิงในระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น ดังนั้น ในการเล่าวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะ ผู้เล่าจึงมักเปิดเรื่องง่าย ๆ สะดวกในการจดจำและทำให้การดำเนินเรื่องเร็วขึ้น เหมาะกับความสนใจของผู้ฟัง

2.3 การปิดเรื่องของวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์

วรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ของไทย เป็นวรรณกรรมนิทานที่มีเนื้อเรื่องขนาดยาว เนื้อเรื่องดำเนินไปตามลำดับเหตุการณ์ ตัวละครเอกต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคและความขัดแย้งต่าง ๆ มากมาย และเมื่อปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ คลี่คลายลงก็จะปิดเรื่อง คล้ายเปิดเรื่อง คือ มีการปิดเรื่องเป็นส่วน ๆ ประกอบกัน ดังนี้

2.3.1 การปิดเรื่องด้วยการสถาปนาตัวละครเอก

วรรณกรรมนิทานลายลักษณ์นิยมปิดเรื่องด้วยการสถาปนาตัวละครเอกเช่นเดียวกับวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะ ตัวละครเอกมักพบปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ นานา ต้องฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยความยากลำบากและทุกขเวทนา แต่ด้วยบุญญาธิการและการประกอบแต่คุณความดีอย่างเสมอต้นเสมอปลาย สร้างแต่กุศลผลบุญอยู่เป็นนิจ จึงช่วยให้ตัวละครเอกฟันฝ่าปัญหาและอุปสรรคไปได้ และเมื่อปัญหาอุปสรรคคลี่คลายไปด้วยดี ตัวละครเอกก็ได้รับความสุขด้วยการได้ครองรักและครองเมืองสืบต่อจากบิดาของตน

เรื่องจันทปัตโชติ นางรัตนคัมพาและท้าวจันทปัตโชติต้องพลัดพรากจากพระยาเมคะวราชและบ้านเมือง เนื่องจากประสบกับอุทกภัยครั้งใหญ่ ต้องดำเนินชีวิต

อยู่ในป่าจนได้รับความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส แต่ด้วยบุญญาธิการของท้าวจันทบัตริย์ พระอินทร์จึงช่วยเหลือและนำไปส่งยังบ้านเมือง และได้ครอบครองเมืองในเวลาต่อมา

แต่นั้นพะพ้อมพะแม่มาดา ทั้งเสนาชูคนมวนพ้อม ยอยกขึ้นขันดอกมาลาทั้งที่คาทูปเพียนมวนพ้อม เชินบาท้าวทงเมืองเสวยลาด

(จันทบัตริย์, 91)

เรื่องท้าวแบ้ ท้าวแบ้ นางทามาและนางคำหยาดต้องทนทุกข์ยากกับปัญหาอุปสรรคมากมาย เมื่อพันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้จึงพานางทามาและนางคำหยาดเข้าเมืองทุมมา และได้ครองเมืองสืบต่อจากบิดาของตน

เขาก็เชินแจ่มเจ้าขึ้นสู่หอไซ เสนาหลายอเนกนงมาเฝ้า พะก็พิเสกเจ้าเสวยเมืองนั่งบองเป็นเจ้า

(ท้าวแบ้, 182)

เรื่องกาละเกด ท้าวกาละเกดต้องเผชิญปัญหาอุปสรรคจนถูกฆ่าตายและฤาษีช่วยชุบชีวิตขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง แล้วยังพบปัญหาอุปสรรคกับตัวละครฝ่ายร้ายอีกมากมายแต่ก็พันฝ่าอุปสรรคไปได้ด้วยดี และได้ครองเมืองในเวลาต่อมา

พะก็วางมอบบ้านเมืองให้ชูอัน ำให้เจ้าทงอยู่ห้องเมืองใหญ่ณะคอนหลวงนี้เทิน อันว่าของทั้งมวนมอบบาททางสั่ง ผุงหมู่เสนาพ้อมพนเมืองทุกแห่ง พ้อมก็วางให้บ่าวท้าวตามเจ้าแต่งเตินพ้อมแล้ว

(กาละเกด, 286)

2.3.2 การปิดเรื่องในลักษณะการประชุมชาดกในนิทานชาดก

การปิดเรื่องด้วยลักษณะการประชุมชาดกเป็นการเสียนแบบนิทานชาดก กล่าวคือ ตอนจบมีการเล่าถึงตัวละครแต่ละตัวกลับชาติมาเกิดเป็นบุคคลในสมัยพุทธกาล ซึ่ง

ปรากฏในวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ ดั่งในเรื่องท้าวแบ้ เป็นวรรณกรรมนิทานไทพวนที่สืบสานมาจากวรรณคดีลาวแต่งเลียนแบบนิทานชาดก ตัวละครเอกเป็นพระโพธิสัตว์กลับชาติมาเกิดเพื่อชดใช้กรรมและบำเพ็ญทานบารมี และในการปิดเรื่องมีการประชุมชาดกว่า พระเจ้าทুমมาไปเกิดเป็นพ่อของพระพุทธเจ้า มารดาไปเกิดเป็นนางสีมะหามายาแม่ของพระพุทธเจ้า นายสาเกาและนางโอยโก คือ บิดาและมารดาของพระพุทธเจ้าแต่ชาติปางก่อน พระเจ้ากัจจินไปเกิดเป็นท้าวเทวทัต พี่สาวทั้ง 6 คนไปเกิดเป็นนางจันจิมานะวี นางทามาและนางคาศยาตไปเกิดเป็นนางสุนทรา ยักษ์ทั้ง 4 คนไปเกิดเป็นบริวารของพระพุทธเจ้า ยักษ์ที่ชอบกินคนแต่กลับตัวเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระโพธิสัตว์ไปเกิดเป็นเทวดาบนสวรรค์ หมอโหรก็ไปเกิดเป็นคนตาบอด และท้าวแบ้ไปเกิดเป็นพระพุทธเจ้า

อันว่าลาชาเจ้าทุมมาตนพ่อปางนั้น ก็หากแม่พ่อเจ้าปางนี้โลกถือเจ้าเอย อันว่ามาดาเจ้าเทวีเป็นแม่ปางนั้นก็หากแม่นางสีมะหามายาแม่พะองเป็นเจ้า อันว่านายชะพะอผู้เอาบาไปส่งปางนั้นหนีจากห้องคอนนั้นแม่แม่เฒ่าเจ้าเอย คือว่าพ่อเจ้าองอาดลับพะยู่เป็นบิดาถ้วน ๒ ปางนี้ อันว่าโอยะโกแก้วจาสวนตนยาปางนั้น ก็หากแม่แม่พ่อเจ้าปางนี้ถ้วน ๒ เจ้าเอย อันว่าลาชาเจ้ากัจจินตนพ่อปางนั้น ก็หากแม่เทวะทัตผู้ทำฮ้ายแห่งพะองเจ้าเอย ตายไปไหม้อาวีจิมอยู่พื้นในหม้อแผ่นแดงเจ้าเอย อันว่า ๖ สาวเอื้อยเป็นนักษางชาวเผิกปางนั้น ก็หากแม่นางจันจิมานะวีปางนี้เปียดพะองแท้แล้ว ตามไปไหม้อับบายทั้ง ๔ อันว่าหนามหมากจั่วคมกำหนับหัวหันแล้ว อันว่าเทวีเจ้าทั้ง ๒ เทียมแทบข้างบาท้าวอยู่แยงนั้น ก็หากแม่เจ้านางสุนทะลาแนบนางคานบ่วงพะองเจ้า อันว่ากันดามแท้ยักไซทั้ง ๔ ปางนั้น ก็หากแม่ปะสิวานแห่งพุดโทเป็นเจ้า ตายไปได้เกิดกำหันแห่งเมืองสวันเนาวิมานแห่งสวันเมืองฟ้า อันว่ายักไซฮ้ายตัวชอกกินคน มันก็ฟังคาสอนแห่งพุดโทเป็นเจ้า แต่ก่อนนั้นมันบ่สู้ยังแห่งสินทาน มันก็ฟังคาสอนแห่งพุดโทจามันตายไปได้เกิดกำเมืองสวันสุขเนาวิมานค้ำอยู่กะเสมสุก อันว่าหมอโหนเฝ้าทูลาตัดเบียงปางนั้นبابแห่งให้ตาช้บอดเสียหันแล้ว พะก็แจจะจุ่มน้ำคั้นที่อันปะเส็ด ตาบอดเบื่องาเสแจงสูงเอื้อง พะก็อาญคยาตาให้อยู่หมู่กาเวณ ก็จึงหายบาบิงبابหนาเสียเสี่ยง อันว่าบาคานท้าวเป็นลัดปางก่อนเป็นฮูปแบ้ในท้องออกมา หากแม่องลับพะยู่เจ้าตนบุนสอน สิ่งนึ่งแทนแก้วปางนี้เทศสนาเจ้าเอย

ในเรื่อง จันทปัดโชติ เป็นวรรณกรรมนิทานไทพวนที่สืบสานมาจากนิทานชาดกของลาว ซึ่งปรากฏในปัญญาสาครฉบับลาว มีชื่อเรียกว่า "พระเจ้าห้าสิบชาติ" ผู้จารเองก็กล่าวไว้ในเรื่อง จันทปัดโชติ ว่าเป็นนิทานชาดก ดังข้อความตอนหนึ่งในเรื่องกล่าวว่า "ชื่อว่าจันทะปัดโชติแต่ชาดกดวงยิ่งจึงแล้ว" ในการปิดเรื่องจึงมีการประชุมชาดก โดยกล่าวถึงพระยาเมคะวะราชาไปเกิดเป็นพระเจ้าสี่สุทธ นางรัตนคัมพาไปเกิดเป็นนางสีมะหามายา เหล่าเสนาไปเกิดเป็นพุทธบริษัท จันทปัดโชติไปเกิดเป็นพระพุทเจ้า

อันว่าลาซาเจ้าพะยาหลวงเมคะวะลาดเป็นพ่อเจ้าบางนั้นป่าไสเเจ้าเอย หากแม่พะยาสี่สุทธเจ้าบิดตาตนพ่อพะองแล้ว กับทั้งละตะนะคัมพาแก้วนางงามเป็นแม่บางนั้น หากแม่ นางสีมะหามายาแก้วมาดาเป็นเจ้าแม่พะองค์แล้ว กับทั้งฝูงหมู่เสเนดท้าวบางนั้นมากหลาย หากแม่ปะลีสัดเจ้าเทียมองหัดทะบาดจึงแล้ว อันว่าจันทะปัดโชติแก้วกุมมานน้อยผู้ปะเลิด สละชีวิตเมี้ยนตายต่างพะแม่เจ้า ก็จกเอาได้หมากหัวใจดวงยิ่งยอเย้นให้ผีเซตวใหญ่บางนั้น หากแม่องแก่นแก้วพุทเจ้าโลกสื่อแท้แล้ว

(จันทปัดโชติ, 100)

2.3.3 การปิดเรื่องด้วยบทปัจฉิมพากษ์

การปิดเรื่องด้วยบทปัจฉิมพากษ์เป็นการสืบทอดขนบทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ เป็นหมายเหตุท้ายเรื่องและผู้จารแต่งเพิ่มเติมนอกเหนือจากเนื้อเรื่อง โดยมีการออกตัว ถ่อมตัว กล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของต้นฉบับตัวเขียน เพื่อให้ผู้ฟัง เชื่อถือและเชื่อฟัง ตลอดจนการบอกชื่อผู้จาร วัน เดือน ปี ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญของวรรณกรรมลายลักษณ์นั้น ๆ

บทปัจฉิมพากษ์ประกอบด้วยข้อความลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

2.3.3.1 อัตตวิพากษ์ของผู้จาร

บทอัตตวิพากษ์ในวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ซึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของการปิดเรื่อง มีลักษณะเช่นเดียวกับบทอัตตวิพากษ์ในการเปิดเรื่องโดย

มากเป็นการออกตัวว่าตนปัญญาน้อย เขียนหนังสือไม่สวย และมีข้อผิดพลาดในด้านการเขียนแล้ว เชิญชวนให้นักปราชญ์ที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องธรรมะ ช่วยแก้ไขและแต่งเติมมาทำงานของตนดียิ่งขึ้น ดังในเรื่องกาละเกตและเรื่องท้าวแบ้ ผู้จาราได้ออกตัวว่าตนเขียนหนังสือไม่สวยและเนื้อความในเรื่องตกหล่นไปบ้าง จึงบอกให้ผู้ที่มีปัญญาได้รู้และให้นักปราชญ์ผู้ฉลาดครองธรรมช่วยแก้ไขถ้อยคำให้ดียิ่งขึ้น

เมื่อหมดยามเที่ยงคืนลิกขิตว่าแล้วแลเจ้าเอย คอยคึ่งเอาทอนตัวบ่งงามหัวทางบ่คอง
ในบ่ตองตงแก่งเกกาชูนัน เจ้าผู้มีบันยาอุ้เทิน

(กาละเกต, 287)

ฟังเยอนักปาดเจ้าผู้สลาดคองทากี้ดี ำให้ถ้อยคำเพี้ยนพีช้อยบองคำเพี้ยน ทอนว่าตง
เสียแท้เกกาหลงเลกก็ดีทอน ขอให้พิกาใต้ถ้อยคึ่งแจ่งช้อยเฮียมแดทอน

(ท้าวแบ้, 97)

ในเรื่องจันทปัดไซติ ผู้จาราออกตัวว่าตนปัญญาน้อย แต่ก็มีควมประสงค์จะสร้างวรรณกรรมนิทานไว้เพื่อใช้อ่าน ขอให้นักปราชญ์ช่วยกันคิดเขียนแก้ไข เพราะตนเองไม่ค่อยรู้ในสืตครองธรรม ตัวอักษรอาจเขียนตกหล่นเนื่องจากจิตใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัว ยามเมื่อมีผู้หญิงผ่านมาก็เหลือยมองบ้างจึงทำให้รีบร้อนเขียนและทำให้ตัวหนังสือตกหล่นมาก

เฮียมนี้บันยาน้อยปะสงแบงเอาอ่านจึ่งแล้ว ขอแก่นักปาดเจ้าฝยากว่างอย่าเตียนแดทอน
คันว่ายังผิดั้งนิทานพะเจ้ากำว ขอให้นักปาดเจ้าบันยากว่างติมเอาแดทอน ช้อยก็ยังไปอุ้
ถึงสืตคองทากี้เอย ตั้งว่าคนดิบแท้บ่เผาไฟบั้งจี้ ช้อยก็บวดบ่แพ้เฮียมอุ้บ่ถึงเจ้าเอย
ตั้งว่านิทานมีบ่ชางแบงคำเสียว ทอว่าอีกสอนนี้เฮียมเขียนตงมากจึ่งแล้ว เพื่อว่าจิตช้อยอน
จันนั้นบ่อยู่คึ่งเจ้าเอย คันว่าเห็นอิดถี้ลวดอยากแลสิงเฮียม เฮียมก็เขียนฟังฟาวตงหล่นแท้
มากหลายเจ้าเอย

(จันทปัดไซติ, 101)

2.3.3.2 ปณิธานของผู้จาร

การจารเอกสารโบราณหรือต้นฉบับตัวเขียนนี้ ชาวไทพวนเชื่อว่าเป็นการสืบสร้างพระธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ดังนั้นการสร้างต้นฉบับตัวเขียนจึงเป็นการสร้างกุศลครั้งยิ่งใหญ่ ผู้จารจึงปรารถนาให้บุญกุศลนี้ช่วยคำจุนตนไปทุก ๆ ชาติ และยังปรารถนาที่จะสละส่วนบุญนี้ให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และเสียชีวิตไปแล้ว ดังในเรื่องจันทปะชิตี ผู้จารมีจิตเจตนาสร้างหนังสือเรื่องนี้โดยปรารถนาให้หนังสือนี้คงอยู่กับพุทธศาสนาห้าพันปี และปรารถนาให้บุญกุศลนี้ช่วยคำจุนตนไปในทุก ๆ ชาติเพื่อสูนิพพาน หากผู้จารและพ่อแม่ได้สร้างกรรมอันใดไว้แต่ชาติปางก่อน ก็ขอให้บุญกุศลนี้ช่วยลบล้างกรรมนั้นเสีย ขอให้บุญกุศลนี้จงเป็นปัจจัยชักนำให้ตนไปสูนิพพาน และยังขออุทิศส่วนกุศลนี้ไปให้ครูอาจารย์ ปู่ ย่า ตา ยายและญาติมิตรทั้งหลายที่ตายไปแล้วและปรารถนาให้บุญกุศลนี้ชักนำให้ไปเกิดในที่ดี ๆ

ข้าพเจ้าคุณจุนละสีทั้งบิดตามานดาพ้อม มีเจตตะนาสัดทาสร้างหนังสือเอื้องจันทปะชิตีไว้กับสวดสนาเท่าห้าพันพะวะสา จงขอให้ยลละส่วนบุญจงคำชูผุงข้าทั้งหลายตั้งแต่ชาตินี้สืบไปทุกชาติ ๆ ด้านต่อเข้าสู่นิพพานแตกอกข้าเทิน ปะกาน ๑ ขอให้ได้คำมักคำปาณาผุงข้าชูเยื้องชูปะกานแตกอกข้าเทิน สาธุ ๆ นิพพานะปัตจะโยโหตุโน จงให้เป็นปัจเจกแก่พะนิพพานแตกอกข้าเทิน ปะกาน ๑ ผู้ข้าขออุทิศส่วนบุญอันนี้ไปสอดไปถึงคูบาอาจามแลปู่ย่าตานาย ยาดตีกา ทั้งหลายอันถึงซึ่งอะนิตจะกาตายไปนั้น จงขอให้ยลละส่วนบุญอันนี้จงไปคำไปชูไปให้ได้เกิดที่ดีถึงสูงแตกอกข้าเทิน สาธุ ๆ

(จันทปะชิตี, 103)

2.3.3.3 การเน้นย้ำให้ผู้ฟังเห็นคุณค่า และความสำคัญของ

ต้นฉบับตัวเขียน

ชาวไทพวนเชื่อว่านิทาน คือ พระธรรมหรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า การฟังนิทานก็คือการฟังธรรม โดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างและคำสั่งสอน ต้นฉบับตัวเขียนจึงมีความสำคัญยิ่งและต้องคอยเน้นย้ำเตือนสติผู้ฟังอยู่

เสมอว่า นิทาน คือ ธรรมะที่พระพุทธเจ้าใช้เทศนาสั่งสอน หากผู้ใดประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสม ความสำเร็จที่ฟังนิทานจะเป็นบาปแก่ตน ดังในเรื่อง จันทปัตโต ได้กล่าวไว้ว่า นิทานคือ ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เทศนา อย่างประมาทและลบลู่ ให้นำเกรงเชื่อฟังในคำสอนของพระพุทธเจ้า หากใครไม่เชื่อฟังแล้วจะตกนรกทองแดง และยังบอกให้ลูกตาพ่อแม่และผู้เฒ่าผู้แก่ ช่วยบอกลูกหลานให้ช่วยกันสืบทอดนิทานนี้สืบไป ให้จดจำและละเว้นการสร้างเวรกรรม ตลอดจน บอกผู้อ่านให้เก็บรักษาหนังสือนี้ไว้ในที่ที่เหมาะสมที่ควร ห้ามวางทิ้งไว้บนเสื่อหมอนเพราะจะเป็นบาป

อันนี้ในทานแก้สัพพะทุกข์เทศน์แล้ว ไผอย่าประมาทแต่ทำเจ้าบ่ดีแท้แล้ว จงให้ยาเกรง แก่นิทานพะเจ้าเทศน์ทอง คั้นว่าไผผู้ประมาทแท้จักไฟไหม้แผ่นดินแดงแท้แล้ว อันนี้ในทาน เอี่ยมปะสงแปงอ่านจึงแล้ว... เอี่ยมก็ย่อแคบไว้พอได้อ่านฟังพอให้เป็นนิทานสืบไปพายนหน้า... ลูกตาพ่อแม่ กับทั้งเฒ่าแก่พ้อมฟังแล้วให้บอกหลาน มันจึงเป็นนิทานสืบไปเมื่อหน้า กับทั้ง ผูกสาวน้อยยิงงามกับทั้งผูกบัวพ้อมฟัง แล้วให้จ้อจาที่ทอง อันว่ากาเวณย้ายบ่าบึงผูกบาว ให้หลักไว้เสียแก่ชูคนเจ้าเอย ยดตีบ้นานทาแปงอ่านก่อนแล้ว คั้นว่าไผอ่านแล้วให้เอา ไว้ที่ควนแดทอน อย่าได้ลอนละไว้ใส่สาดทั้งหมอนนั้นเนอ มันจักเป็นกาเวณบ่ดีจึงแท้

(จันทปัตโต, 101-102)

นอกจากจะบอก และเน้นย้ำถึงความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของต้นฉบับตัวเขียนแล้ว ข้อความที่ขีดเส้นใต้ไว้ข้างต้นยังสะท้อนให้เห็นว่าวรรณกรรมนิทานเรื่องดังกล่าวได้จารึกออกจากต้นฉบับเดิม ซึ่งย่อลงให้สั้นกว่าเดิมโดยมีจุดประสงค์เพื่อต้องการสืบทอดวรรณกรรมนิทานเรื่องดังกล่าวให้คงอยู่ต่อไป

2.3.3.4 การบอกชื่อผู้จาร และวัน เดือน ปี ที่จาร

การบอกชื่อผู้จารหรือกริ และวัน เดือน ปี ที่จาร ทำให้ทราบอายุของวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ และเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาวิจัยอย่างยิ่ง ในวรรณกรรมลายลักษณ์ทั้ง 3 เรื่องที่นำมาศึกษา ได้บอกชื่อผู้จาร วัน เดือน ปี และสถานที่ไว้ดังนี้

านเรื่องกาละเกด ไม่ได้บอกชื่อผู้จาร แต่บอกว่า
จารเสร็จเมื่อยามเที่ยงคืน ขึ้น 2 ค่ำ วันพุธ เดือน 12 ปีมะเมีย จุลศักราช 1208

พุทธะคุณจนละสังกาดลาชะได้พันสองร้อยแปด ต่าวปีมะเมียเดือนสิบสองขึ้นสองคำฟ้าว่า
ได้วันพุธ มีหมดยามเที่ยงคืนลิกชิตว่าแล้ว

(กาละเกด, 287)

เมื่อพิจารณาอายุปีที่จารซึ่งตรงกับจุลศักราช 1208
ตรงกับปีพุทธศักราช 2389 อยู่ในช่วงสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นยุค
สมัยที่ไทยทาสงครามกับประเทศลาว และกวาดต้อนอพยพชาวลาวมาจากเวียงจันทน์เข้ามา
อยู่ในจังหวัดภาคกลาง เมื่อครั้งที่เจ้าพระยาราชสุภาวดีไปปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ในระหว่างปี
พ.ศ.2368-2370 กลุ่มชนไทพวนบ้านหนองหัวลิงเป็นกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาในช่วงระยะเวลา
นี้ ได้ตั้งบ้านไว้แล้วข้างต้น และเมื่อเปรียบเทียบกับปีที่ชาวไทพวนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้าน
หนองหัวลิงกับปีที่จารต้นฉบับตัวเขียน เป็นระยะเวลาห่างกันประมาณ 19 ปี แสดงให้เห็นว่า
วรรณกรรมนิทานเรื่องกาละเกดได้มีการจารหรือคัดลอกจากต้นฉบับดั้งเดิมในเมืองไทย และ
ใช้อ่านแพร่หลายอยู่ในหมู่บ้านหนองหัวลิง และบริเวณหมู่บ้านใกล้เคียง ชาวไทพวนในหมู่บ้าน
หนองหัวลิงเล่าว่า "ในสมัยก่อนได้นำหนังสือโบราณมาด้วย แต่ปัจจุบันสูญหายหมดแล้ว" (นาง
มาลา มั่งคั่ง, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2537) ผู้วิจัยเข้าใจว่าต้นฉบับตัวเขียนที่ยังคงอยู่ถึง
สมัยปัจจุบัน คือ ต้นฉบับที่มีการจารคัดลอกขึ้นในเมืองไทยและเป็นช่วงเวลาที่ยังสงบแล้ว
และเริ่มมีการจัดระเบียบของสังคม พร้อมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้มีระบบระเบียบ
มากขึ้น จึงมีส่วนทำให้สภาพสังคมสงบสุขกว่าเดิม และเป็นโอกาสสำคัญที่ทำให้กษัตริย์ชาว
ไทพวนที่มีความรู้ความสามารถในการอ่านและเขียนอักษรไทยน้อย สร้างงานวรรณกรรมนิทาน
เพื่อใช้อ่านในงานประเพณี พิธีกรรมและวันสำคัญในพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมของตนขึ้น
จนเหลือหลักฐานไว้จนถึงปัจจุบัน

านเรื่องจันทปัตยติ บอกชื่อผู้จารไว้ชัดเจนว่า
ชื่อคุณจนละสี จารเสร็จเวลาเย็นขึ้น 2 ค่ำ วันอาทิตย์ เดือนอ้าย ปีวอก จุลศักราช 1258

พุทธทศคุณจนละสังกาดลาชะสว่างแล้วได้พันสองฮ้อย ๕๘ ตัวปีฮวายสันเดือนอ้ายขึ้น ๒ ค่า
วันทิด ไทยะพาสาวาปีวอกเป็นปีอะทิดะมาดเดือนอ้าย ขึ้น ๒ ค่า ยามกองงายแก่ วันทิด
ข้าพะเจ้าคุณจนละสี ลิดจะนาแล้วแลสาทุง ๆ

(จันทน์ปัดไซติ, 103)

วรรณกรรมนิทานเรื่องจันทน์ปัดไซติจารโดยคุณจนละสี
ซึ่งเป็นบิดาของนายศุภชัย แสงทอง ปลัดอำเภอปลัดเกษียณ เป็นชาวไทพวนหมู่บ้านเกาะหวาย
และเป็นผู้เก็บรักษาต้นฉบับตัวเขียนนี้ไว้จนถึงยุคปัจจุบัน คุณจนละสีได้คัดลอกจากต้นฉบับเดิมซึ่ง
ชำรุดใช้การไม่ได้ โดยการคัดลอกและย่อให้สั้นกว่าเดิม ซึ่งผู้จารได้กล่าวไว้ในวรรณกรรมตอน
ท้ายเรื่องว่า "เฮียมก็ย่อแคบไว้พอได้อ่านฟัง พอให้เป็นนิทานสืบไปเมื่อนาน" จารขึ้นเมื่อปี
จุลศักราช 1258 หรือปี พ.ศ. 2439 ตรงกับสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โดยมีจุดประสงค์ที่จะสืบทอดพระธรรมและใช้อ่านในวันสำคัญ ๆ ในพุทธศาสนา โดยเฉพาะใน
ช่วงวันพระเข้าพรรษา

ในเรื่องท้าวแบ้ ผู้จารกล่าวว่าจารเสร็จในเวลา
เย็นขึ้น 1 ค่า วันอาทิตย์ เดือน 12 ปีมะโรง จุลศักราช 1267 ๗ เดือนพระชนาน อักกะรังโส

สังกาดพันสองฮ้อย ๖๗ ปีมะโงะ เดือน ๑๒ ขึ้นค่ำหนึ่งวันทิดยามกองงายลิดจะนาแล้ว
เดือนพระชนาน อักกะรังโสแล้วเจ้าเอยค้อยคหนึ่ง

(เรื่องท้าวแบ้, 97)

เรื่องท้าวแบ้ เป็นวรรณกรรมนิทานไทพวนอีกเรื่อง
หนึ่งที่จารไว้เมื่อจุลศักราช 1267 หรือในปี พ.ศ. 2448 ตรงกับสมัยของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ระยะเวลาห่างจากเรื่องจันทน์ปัดไซติ 9 ปี และไม่ปรากฏชื่อผู้จาร
ที่ชัดเจน แต่บอกว่าจารที่เรือนของพระชนาน อักกะรังโส ผู้วิจัยเข้าใจว่าเป็นวรรณกรรม
นิทานที่จารขึ้นในเมืองไทยเช่นเดียวกับเรื่องกาละเกด และเรื่องจันทน์ปัดไซติ และจารด้วยจุดมุ่ง
หมายเดียวกันเพียงแต่ต่างปีกันเท่านั้น

2.4 การปิดเรื่องของวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะ

วรรณกรรมนิทานมุขปาฐะมักปิดเรื่องตอนจุดสุดยอดของเรื่อง กล่าวคือ หลังจากที่เนื้อเรื่องดำเนินไปตามลำดับเหตุการณ์ ปัญหาอุปสรรคและความขัดแย้งต่างๆ คลี่คลายไปด้วยดี ตัวละครเอกมักพบกับความสุขและได้ครองเมือง ส่วนตัวละครฝ่ายร้ายก็จะได้รับผลกรรมตอบสนองในลักษณะที่แตกต่างกัน

2.4.1 การปิดเรื่องด้วยความสุขของตัวละครเอก

วรรณกรรมนิทานไทยพบประเภทมุขปาฐะนิยมปิดเรื่องด้วยความสุข เพราะการปิดเรื่องด้วยความสุขเป็นการสร้างความสมปรารถนาให้แก่ผู้ฟัง หลังจากที่ได้รับฟังเรื่องราว เหตุการณ์ความขัดแย้งและปัญหาอุปสรรคที่ตัวละครเอกต้องผจญและฟันฝ่าด้วยความยากลำบาก แต่ด้วยผลบุญที่มีจึงทำให้สามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ และพบความสุขในบั้นปลายของชีวิต ลักษณะนี้เป็นไปตามหลักแนวคิดเกี่ยวกับการทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ได้แก่ เรื่อง ลินทอง นางสิบสอง ท้าวแบ้ กภาพร่าผีน้อย นางแดงอ่อน จาปาลีต้น อีหล้ากับอีลุน ท้าวคาสงกา กาละเกด ฯลฯ

พ่อ...ก็รู้เลยว่า นางคากองและลูกมาหา...ก็เลยเอานางอัคคี เมียหลวงมาลงโทษลงทัณฑ์ ได้ไปเลี้ยงหมูหาบจอกหาบบอนแทนนางคากอง ก็บอกให้ชาวบ้านอำมาตย์ราชวังไปแห่เอานางคากอง เข้ามาบ้านก็เลยเสวยราชสมบัติอยู่สุขสำราญ

(จาปาลีต้น)

ที่นี้ท้าวก็เดินไปนบ้านดง อธิษฐานตัวเอง ถ้าผู้ข้าได้นางลุนมาเป็นภรรยา ก็ขอให้ไปเจออะผู้มีบุญเนรมิต ตะพานเงินตะพานทองได้ ท้าวก็ไป ไปเจออะเทพยดาองค์หนึ่งกลางป่า เทพยดาอารักข์อยู่นป่า ก็เล่าความทุกข์ยากของแกให้ฟังทุกอย่าง เทพยดาก็สงสารให้แหวนไปวงหนึ่ง แหวนนี้แม้จะนิกอะไรก็ได้อย่างใจ นิกจะเอาเงินก็ได้ นิกจะเอาทองก็ได้ ริจะ

แปลงไข่มุกข้ามสะพานทองเที่ยวท่อง จับแหวนแกว่งแล้วตะพานนั้นจึงหลั่งมา ตัวเขาเอง บางครั้งเขาก็ทำเป็นรูปงามมาให้นางลุนเห็น ก็ได้นางลุนเป็นภรรยาตั้งแต่บัดนั้นมา

(ท้าวกำกาดำ)

2.4.2 การปิดเรื่องด้วยความโศกเศร้าของตัวละครเอก

การปิดเรื่องแบบโศกนาฏกรรมในวรรณกรรมนิทานไทยนั้นมีไม่มากนัก ส่วนมากจบเรื่องด้วยการพลัดพรากระหว่างตัวละครเอกทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง และความตายของทั้ง 2 ฝ่าย การปิดเรื่องแบบโศกนาฏกรรม มักสร้างความผิดหวังให้แก่ผู้ฟัง สภาพเหตุการณ์เกี่ยวกับความตายของตัวละครเอกคือคติเตือนใจผู้ฟัง เสมือนเป็นบทลงโทษจากสังคมเนื่องจากประพฤติดีปฏิบัติตนผิดไปจากจารีตประเพณี ดังในเรื่อง ชูลู-นางอ้ว ท้าวชูลูเป็นคู่หมั้นและรักกับนางอ้ว แต่ฝ่ายพ่อแม่ของนางอ้วชอบชูลูกลาง จึงบังคับให้นางอ้วแต่งงานกับชูลูกลาง เป็นเหตุให้นางอ้วหนีไปผูกคอตาย ฝ่ายท้าวชูลูรู้ข่าวก็ออกตามหาจนพบศพแล้วใช้มีดแทงคอตนเองตายตามนางอ้วเนื่องจากไม่สมปรารถนาในความรัก

ส่วนมารดานางอ้วนั้นเห็นทาบตีก็ซีให้นางอ้วแต่งงานกับชูลูกลางไว ๆ นางอ้วจักซีเฮ็ดหยิ่งเลอ ก็หนีเข้าป่าไปสั่งนกสั่งกาตันหมากไม้ให้ส่งข่าวให้ท้าวชูลูรู้ว่าตนชิตายหนีจากพ่อสั่งแล้วนางก็ผูกคอตายใต้ต้นจวงจันทร์ ฝ่ายท้าวชูลูนอนก็สะดุ้งตื่น มีนกมาบอกข่าวท้าวก็คิดว่าได้มีดเข้าป่าไปตามหานางอ้ว พอเห็นนางอ้วผูกคอตายก็เสียใจเอามีดแทงคอตัวเองตาย

(ชูลู-นางอ้ว)

2.4.3 การปิดเรื่องด้วยการอธิบายเหตุ

การปิดเรื่องด้วยการอธิบายเหตุ เป็นการปิดเรื่องที่ปรากฏานิทานอธิบายเหตุ หลังจากที่มีการดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง แล้วสรุปท้ายเรื่องด้วยการอธิบายเหตุ ว่าทำไม อย่างไร เป็นการอธิบายเหตุเกี่ยวกับคุณลักษณะของสัตว์ ความเชื่อของ

มนุษย์ และประเพณีการทอดกฐิน ได้แก่ เรื่องงูเหลือมทาน้ำมันมีพิษ งูเหลือมมีพิษ งูเหลือมข้างและนกตะกุ่ม เมียน้อยกับเมียหลวง ผันแล้วให้เป็นจริง เศรษฐีขี้เหนียวและเรื่องดาวลูกไก่

ในเรื่อง เศรษฐีขี้เหนียว เศรษฐีมีเงินมากเอาไปฝังไว้ใต้สะพาน เมื่อตายจึงเกิดเป็นจระเข้เผ่าทรัพย์อยู่ใต้สะพาน ก็ไปเข้าฝันเมียให้ไปขุดเงินทองไปทอดกฐิน โดยให้แหไปทางน้ำเพราะตนต้องการจะแหไปด้วย เมียจึงปฏิบัติตาม ฝ่ายจระเข้ว่ายน้ำตามขบวนแห่กองกฐินไปจนเหนื่อยแล้วขาดใจตาย แต่ก่อนตายได้ขอร้องให้เขาวาดรูปจระเข้ติดธงไปด้วยทุกครั้ง แล้วปิดเรื่องด้วยการอธิบายเหตุว่า "เวลาทอดกฐินขงมีมีอุปตะเข้ติดอยู่ที่ธงทุกครั้ง เพราะเขาฝากอุปไว้ด้วยเวลาไปทอดกฐิน"

2.4.4 การปิดเรื่องด้วยมุขตลก

การปิดเรื่องด้วยมุขตลก คือ การทิ้งมุขตลกให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ขันเป็นกลวิธีอย่างหนึ่งที่ผู้เล่านิยมใช้กันมาก ซึ่งผู้เล่าจะเล่าเรื่องและเหตุการณ์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์คล้อยตามและเกิดความอยากรู้เหตุการณ์ต่อไป แล้วผู้ฟังก็ทิ้งมุขตลกด้วยวิธีต่าง ๆ ทำให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ขัน ได้แก่ เรื่องหลวงพ่อมักได้ หลวงพ่อกับเพชรน้อย ตาเถนกับยายซี พี่เขยกับน้องเมีย ฯลฯ เช่น

ในเรื่อง พี่เขยกับน้องเมีย พี่เขยไปทอดแหกับน้องเมีย น้องเมียนอนหลับ พี่เขยเลยจับเอาหอยขมเรียงเป็นแถว ๆ ตรงไปที่อวัยวะเพศของน้องเมีย พอกลับมาบ้านก็บอกแม่ยายว่า "อันน้อยมันนอนหลับหอยเข้าที่เบ็ดแล้ว" แม่รู้ก็ตกใจถามว่า "เฮ็ดจังได้สะขีออก" ลูกเขยก็บอกว่า "หากคนโคยขอเกาะออกจ้งขีออก" พี่เขยบอกแล้วก็หาเชือกมาลั้งลึงค์ทาห้งอ ๆ ให้แม่ยายเห็น แล้วจึงทิ้งมุขตลกไว้ว่า

ไอ้บักโคยขอก็บ่บอก ไป ๆ เข้าในเฮือน มันเอาหอยพกาใส่กระเป๋าไปด้วย พอพาน้องเมียก็เอาหอยสว่างลงงาด้ถุน แล้วแม่ยายก็ใส่เอาไม้ทูปหอย เอ้า เข้าที่ลูกกู ๆ ๆ
(พี่เขยกับน้องเมีย)

การปิดเรื่องด้วยการทิ้งมุขตลกให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ขัน มีลักษณะที่แตกต่างกัน ได้แก่ การทิ้งมุขตลกด้วยคำพูดหยาบโหลน คำพูดสองแง่สองง่าม หรืออาจเป็นพฤติกรรมของตัวละคร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์และเนื้อเรื่อง จะเห็นได้ว่าในเรื่องมุขตลกถ้าผู้เล่าต้องอธิบายเรื่อง ความขบขันก็จะลดลงไป จึงมักปล่อยทิ้งท้ายด้วยมุขตลกอันเป็นจุดสุดยอดของเรื่อง นอกจากนี้เทคนิคในการเล่าของผู้เล่า ท่าที่ วาจา ตลอดจนบุคลิกของผู้เล่า ก็เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยสร้างอารมณ์ขันให้แก่ผู้ฟังได้เช่นเดียวกัน

การปิดเรื่องของวรรณกรรมลายลักษณ์มีองค์ประกอบคล้ายกับการเปิดเรื่อง คือ ผู้จารจะกล่าวถึงบทอรรถวิพากษ์ บัณฑิตานของผู้จาร การเน้นย้ำให้ผู้ฟังเห็นคุณค่าและความสำคัญของต้นฉบับตัวเขียน และองค์ประกอบบางประการที่แตกต่างไปจากการเปิดเรื่อง คือ ปิดเรื่องในลักษณะการประชุมชาดก การบอกหลักฐานเกี่ยวกับชื่อผู้จาร และวัน เดือน ปีที่จาร ส่วนในวรรณกรรมมุขปาฐะ ผู้เล่านิยมปิดด้วยความสุขของตัวละครมากกว่าศกนาฏกรรม การอธิบายเหตุและการทิ้งมุขตลกให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ขันตามประเภทของนิทาน ทั้งวรรณกรรมลายลักษณ์และมุขปาฐะมีลักษณะคล้ายกัน คือ การปิดเรื่องมักจะเป็นจุดสุดยอดของเรื่อง

จะเห็นได้ว่า การเปิดเรื่องและปิดเรื่องในวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์มีองค์ประกอบที่คล้ายกัน และเป็นชนวนในการแต่งวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ที่สืบทอดกันมาจากอดีต ถึงแม้ว่าวรรณกรรมนิทานไทพวนจะเป็นวรรณกรรมในระดับชาวบ้าน แต่ก็มีสืบทอดชนวนในการแต่งคล้ายกับวรรณกรรมราชสำนัก อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ ผู้เล่าก็ได้จดจำมาเล่าในวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะ เพราะผู้เล่ามิได้เน้นที่การเปิดหรือปิดเรื่อง แต่จะเน้นที่เนื้อเรื่องบางตอนที่ตนประทับใจ แล้วนำมาเล่าเพื่อให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟัง ผู้เล่าจะเปิดและปิดเรื่องด้วยกลวิธีที่ต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทนิทานกลวิธีของผู้เล่าและกลุ่มผู้ฟังเป็นสำคัญ ดังนั้นวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์บางเรื่องก็นำมาเล่าเป็นวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะ จึงมีการปรับเปลี่ยนไปตามประเภทของนิทาน จุดประสงค์ กลวิธีของผู้เล่าและกลุ่มผู้ฟังเป็นสำคัญ

3. แนวคิด

แนวคิดหรือแก่นเรื่อง หมายถึง ใจความสำคัญของเรื่องและผู้เล่าต้องการนำเสนอ แก่ผู้ฟัง สุคารัตน์ เสรีวัฒน์ (2520: 16) ได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับแนวคิดหรือแก่นเรื่อง ของนิทานไว้ว่า

แก่นเรื่องของนิทานและตำนานมักเป็นแก่นเรื่องที่แสดงถึงสิ่งที่มองเห็นได้ง่ายชัดเจน ไม่ยุ่งยากซับซ้อน เช่น คุณธรรมที่เห็นอยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นต้นว่า ความโง่ ความฉลาด ความซื่อสัตย์ ซึ่งไม่ใช่ปรัชญาลึกซึ้ง ทั้งวิธีการและการเสนอก็เป็นการเสนอตรง ๆ และชัดเจน ผู้อ่านจะรู้ได้ทันทีว่านิทานเรื่องนี้แสดงความโง่หรือแสดงความเจ้าเล่ห์ของตัวละคร หรือความซื่อสัตย์หรือการเข้าไหวพริบในการแก้สถานการณ์

วรรณกรรมนิทานไทยนทั้งประเภทลายลักษณ์และมุขปาฐะ ต่างก็มีบทบาทหน้าที่ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสภาพสังคมมาช้านาน นิทานมุขปาฐะย่อมมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมลายลักษณ์ กล่าวคือ วรรณกรรมนิทานบางเรื่องอาจมีการเล่ากันมาก่อน แต่ต่อมาได้จารขึ้นเพื่อใช้อ่านในวัฒนธรรมของตน ในทำนองเดียวกันผู้ที่ฟังและอ่านวรรณกรรมลายลักษณ์ก็จดจำเรื่องราวจากการฟังและนำไปเล่าเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะได้เช่นกัน ชาวไทยพวนในอดีตส่วนมากได้รับความบันเทิงจากการฟังนิทานเป็นหลัก วรรณกรรมนิทานลายลักษณ์และมุขปาฐะจึงเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตของชาวไทยพวนซึ่งนอกจากจะให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟังแล้วยังให้แนวคิดที่สัมพันธ์กับความเชื่อและแนวทางในการดำเนินวิถีชีวิตของชาวไทยพวนอีกด้วย

ในการศึกษาแนวคิดของวรรณกรรมนิทานไทยพวนผู้วิจัยจะศึกษาร่วมกันทั้งประเภทลายลักษณ์และมุขปาฐะ เพราะวรรณกรรมทั้ง 2 ประเภทต่างก็มีบทบาทหน้าที่และสัมพันธ์กับสังคมไทยพวนเช่นเดียวกัน ผลจากการศึกษา วรรณกรรมนิทานไทยพวนส่วนมากเสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องบูรพกรรมเป็นแนวคิดหลัก บาบบุญและเวรกรรมซึ่งจะส่งผลกระทบต่อตนเองในชาตินี้และชาติหน้า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกฎแห่งกรรม ทุกชีวิตถูกกำหนดด้วยบูรพกรรมผู้ใดสร้างกรรมใดไว้ย่อมได้รับผลกรรมนั้นตอบสนอง และผลกรรมนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชีวิตมนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร ชาวไทยพวนเป็นกลุ่มชนที่นับถือศาสนาพุทธเช่นเดียวกับคนไทย ถึงแม้ว่าพุทธศาสนาจะมีแก่นแท้

เกี่ยวกับเรื่องนิพพาน หรือความดับสูญแห่งกิเลสและกองทุกข์ก็ตาม แต่แนวคิดหลักที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานไทยเป็นเรื่องเกี่ยวกับบาปบุญคุณโทษ กุศลกรรมและอกุศลกรรมและแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมซึ่งเป็นแนวคิดที่สัมพันธ์กับความเชื่อและวิถีชีวิตประจำวันของกลุ่มชนไทย

3.1 แนวคิดเรื่องบูรพกรรม

การดำเนินวิถีชีวิตทุกชีวิตไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ หรือสามัญชนถูกกำหนดด้วยบูรพกรรม ใครสร้างกรรมมาใดไว้อย่อมได้รับกรรมนั้นตอบสนอง ผลกรรมอาจจะปรากฏในชาตินี้หรือชาติหน้าก็ได้ การตายแล้วเกิดใหม่หลาย ๆ ชาติ คือ การเกิดมาเพื่อชดใช้กรรมของตน ทำให้ทุกชีวิตต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ

วรรณกรรมนิทานไทย ได้แก่ นิทานชาดก นิทานชีวิต นิทานตลก และนิทานคำสอน ส่วนมากเสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องบูรพกรรม เหตุการณ์และพฤติกรรมของตัวละครในวรรณกรรมนิทานไทย คือ ภาพสะท้อนแนวคิดและความเชื่อของชาวไทย และยังเป็นอุทาหรณ์แก่ผู้ฟังโดยทั่วไป ดังในเรื่อง ท้าวแบ้ พระเจ้ากัจจิมและพี่สาวทั้ง 6 คนซึ่งเป็นพ่อตาและพี่เมียของท้าวแบ้ไม่ชอบและรังเกียจท้าวแบ้ จึงพยายามกลั่นแกล้งหลอกท้าวแบ้ไปซ้ำหลายครั้ง เช่น หลอกไปกินข้าวมือเย็นที่อุทยานได้มอมเหล้าท้าวแบ้ปล่อยทิ้งไว้ให้ยักซ์กิน ต่อมายังให้พี่เอื้อยหลอกไปที่ป่าหิมพานต์ แล้วลักของวิเศษมาโดยปล่อยย้าให้ท้าวแบ้หลงอยู่ในป่าหิมพานต์ แต่ด้วยบุญญาธิการของท้าวแบ้พระอินทร์จึงช่วยย้าให้ท้าวแบ้รอดมาได้ทุกครั้ง การกระทำเพื่อกลั่นแกล้งและพยายามฆ่าท้าวแบ้ของพระเจ้ากัจจิมและพี่สาวทั้ง 6 คน คือ การสร้างบาปกรรมกับพระโพธิสัตว์ ผลกรรมดังกล่าวจึงทำให้พระเจ้ากัจจิมกลายเป็นลิง และพี่สาวทั้ง 6 คน กลายเป็นนกกระยาง เพื่อเป็นการชดใช้กรรมของตน

เมื่อนั้นลาซาเจ้าเป็นลิงตัวใหญ่โตนโตเต้นแคะฮ้วนอกเวียง กับทั้งเสเนดพ้อมเสนาทุกหมู่จึงแล้ว เขาก็โตนโตเต้นแคะฮ้วนอกสวนทันแล้ว หมากี่แซว ๆ ฮ้องบมาหอนเท่า เขาก็บปลั่งเข้าดงกว้างป่าไพทันแล้ว อันว่า ๖ สาวพ้อมเป็นนกยางชาวเผิกบินเอนผายแคะหน้าชอกป่าทันแล้ว กับทั้งสนมพ้อมเป็นนกยางหมดหมู่เขาแล้ว

บาปกรรมที่พระเจ้ากัจจิม เสนา พี่สาวทั้ง 6 คน และนางสนมได้กระทำ ต่อท้าวแบ้หรือพระโพธิสัตว์ ได้รับผลทันตาเห็นในชาตินี้โดยไม่ต้องรอชาติหน้า ซึ่งเป็นอุทาหรณ์แก่ ผู้ฟังที่กริไ้เห็นย่ำให้ผู้ฟังได้เข้าใจและเกิดความเกรงกลัวว่า หากใครทำบาปกับพระโพธิสัตว์ จะตกนรกอเวจีจมอยู่ในกระทะทองแดง

ผู้นี้เขาหากเห็ดبابเจ้าบ่าววโพทิสต์ เวณำทันแห่งเขาผู้ั้น ฟังเยอสาวแม่หม้ายทั้ง ย่างชูนคน ทั้งสาวฮามาปมีเคือชื่อนั้นเอย ฟังเยอทั้งหม้ายพ้อมพากันจาจือเอาท่อน ใผผู้เห็ด บาบเจ้าพุดทแก็กัศเจ้าเอย แม้ว่าตายไปใหม่อะวิจิมอยู่ตอกอยู่พื้นานหม้อแผนแดงเจ้าเอย (ท้าวแบ้, 41)

ตัวละครเอกเป็นผู้ประพตติดีมาโดยตลอด แต่ถูกกลั่นแกล้งและถูกทำร้าย ต่าง ๆ นานา ตัวละครเอกต้องผจญกับความทุกข์ยากลำบากในการฟันฝ่าปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ แต่ด้วยการบำเพ็ญคุณความดีมาตลอดจึงช่วยทำให้ฟันฝ่าอุปสรรคไปได้ทุกครั้ง และได้รับความสุข สมหวังในตอนจบของเรื่องเป็นการตอบแทน ในทางตรงกันข้ามตัวละครฝ่ายร้ายซึ่งปฏิบัติตนเป็น ปฏิบัติต่อตัวละครเอกอยู่ตลอดเวลา สร้างบาปกรรมอยู่เป็นนิจ สุดท้ายก็มักได้รับผลกรรมตอบ สนองอย่างสาสม ดังในเรื่องจาปาลีตัน นางคากองซึ่งเป็นเมียน้อยถูกนางอัคคีซึ่งเป็นเมียหลวง กลั่นแกล้งโดยนำลูกสุนัขมาเปลี่ยนกับลูกของนางคากอง แล้วนำลูกของนางคากองไปใส่ตุ่มลอยน้ำ เป็นเหตุให้ท้าวจุมณีขับไล่นางคากองออกจากเมืองให้ไปเป็นคนเลี้ยงหมู เมื่อท้าวเพ็ชรราช ลูกชายคนเล็กโตขึ้นก็กลับมาช่วยมารดาของตน และทำให้ท้าวจุมณีทราบความจริงจึงไปรับนาง คากองเข้าเมือง แล้วขับไล่นางอัคคีออกจากเมืองไปเลี้ยงหมูแทนนางคากองเพื่อเป็นการชดเชย กรรมของตน ในทำนองเดียวกันกับเรื่องนางแดงอ่อน นางไอยกานาลูกจระเข้มาเปลี่ยนกับลูก ของนางแดงอ่อน เป็นเหตุให้นางแดงอ่อนถูกท้าวมหาวงศ์ขับไล่ออกจากเมืองไป ต้องเผชิญกับ ความทุกข์ยากลำบากมากมาย และเมื่อท้าวสุริยวงศ์ลูกของนางแดงอ่อนที่พระอินทร์นำไปเลี้ยงไว้ โตขึ้นก็กลับมาช่วยแม่ของตน ช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้คลี่คลายลงจนท้าวมหาวงศ์ทราบความจริง จึงไปรับนางแดงอ่อนเข้าเมืองแล้วขับไล่นางไอยกาออกจากเมืองไป แบบอย่างและพฤติกรรม ของตัวละครตรงกับหลักคิด การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งพบมากในวรรณกรรมนิทานไทยวน

การชดใช้กรรมที่ตนเองได้สร้างไว้ทั้งงานชาตินี้และชาติปางก่อน ย่อมได้รับผลกรรมนั้นตอบสนองไม่ช้าก็เร็ว และในบางครั้งผลกรรมยังตกทอดไปถึงผู้ที่เกี่ยวข้องอีกด้วย เช่น ลูกรับกรรมแทนพ่อ ดังในเรื่องกาละเกต ยักษ์กุมภพพยายามทำศึกสงครามกับท้าวกาละเกต เพื่อแย่งชิงนางมะลีจันทร์มาเป็นภรรยาของตน แต่ก็ทำไม่สำเร็จ และภายหลังทราบว่าท้าวกาละเกตเป็นลูกของท้าวสุริวงค์เสี่ยวของตน จึงสำนึกผิดในการกระทำของตน ซึ่งท้าวกาละเกตและนางมะลีจันทร์ก็ยกโทษให้ ยักษ์กุมภพจึงยกนางสาส์ลูกสาวให้เป็นเมียของท้าวกาละเกต จึงสร้างความไม่พอใจให้กับเมียของยักษ์กุมภพเป็นอย่างมาก จึงต่อว่าถึงความมักมากของยักษ์กุมภพที่ทำให้ตนเองต้องเสียลูกสาวให้แก่ท้าวกาละเกตไป

คอมว่าแม่สั่งแล้วนางน้อยค่อยไปตีเนอ บุตตีน้อยสาส์ลูกมิ่งกูเอย เจ้าก็ไลจากห้องโงงกว้างกาเอ็นแม่เนา โอน้อเจ้าก็เป็นเคาะฮ้ายย่อนพอปิดตาเจ้าแล้ว เพื่อว่าใจโลพอยากมีหลายช้อน พลอยเล่าเสียสี่แก้วแพงใจลูกมิ่งกูนา

(กาละเกต, 227-228)

แนวคิดเรื่องกรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานไทยวน จะเป็นภาพสะท้อนให้เห็นผลกรรมของตัวละคร แต่การดำเนินวิถีชีวิตของตัวละครทั้งตัวละครเอกและตัวละครฝ่ายร้ายดำเนินไปตามวิถีทางของผลกรรมที่ได้สร้างแต่ชาติปางก่อน ซึ่งตกทอดมาถึงชาติปัจจุบัน ดังในเรื่องท้าวแบ้ ท้าวแบ้เกิดเป็นพะนุชาตินี้ เนื่องจากในชาติปางก่อนได้ก่อกรรมโดยลอกหนังสัตว์กลางบ้าน ในชาตินี้จึงเกิดเป็นพะนุเพื่อชดใช้กรรมของตน ในเรื่องกาละเกต ท้าวกาละเกตซึ่งเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ ถึงคราวต้องลงมาเกิดในโลกมนุษย์เพื่อชดใช้กรรม เนื่องจากในชาติปางก่อนได้จับคนร้ายแล้วผูกมัดไว้ บัดนี้กรรมตามมาถึงเวลาที่ต้องลงไปเกิดเพื่อชดใช้กรรมของตน ในเรื่องอีหล้ากับอีลูน อีลูนซึ่งเป็นตัวละครเอกถูกพ่อแม่ ยา และอีหล้า น้องสาวกลั่นแกล้งและฆ่าหลายครั้ง ครั้งแรกถูกยาฆ่าตายแล้วเกิดเป็นนกค้อยติวิด แล้วมาร้องลือเสียนยา ยาจึงฆ่าตาย แล้วเกิดเป็นคน อีหล้าจำพี่สาวได้จึงหลอกฆ่าตาย แล้วเกิดเป็นเต่าอยู่กลางหนอง อีหล้ารู้ข่าวจึงบังคับให้ลูกอีลูนเอาเต่าจุ่มลงไปน่าน้ำร้อนจนตายอีก แล้วเกิดเป็นต้นโพเงินโพทอง พระราชาจึงให้หุดเอาไปปลูกในวังแล้วให้ลูกสาวอีลูนคอยดูแลไว้ ส่วนอีหล้านั้นถูกต้นไม้ทับตายเพื่อเป็นการชดใช้กรรมของตน

อันว่าของเอามาแต่เมืองบางนั้น แม่นว่ากินหมดแล้วตีหมาสันเก่า เป็นแต่บุญแจ่มเจ้า มาล้างมาแต่หลังยาแล้ว อันว่าชาดก่อนก็เจ้าเกิดเป็นคนยาแล้ว เจ้าก็เอาสัดมาลอกหนัง กลางบ้าน เป็นแต่เวณหลังทำวนำมาหลายชาติจึงแล้ว

(ท้าวแบ้, 10)

บัดนี้พ่อก็สิงเห็นไทบุตรตากาละเกิดเจ้านั้น เวณก่อนนี้ชินาสันคอบมาพอแล้ว เจ้านี้ชาดก่อน นั้นยังอยู่เมืองคน เจ้าก็บุกแบ่งเขื่อนเขตทางหลวงกว้างไกล ยังมีวันหนึ่งนั้นผุญคนฮ้ายขมย ของบบแล่นมานั้น เจ้าก็กุมผูกไว้ไปแท้แก่เขานั้นนา บัดนี้เวณนำก็ถึงตนเวียนคอบมาแล้ว เจ้จจลงเที่ยวใช้เวณแล้วก็จึงมาพอทอน

(กาละเกด, 13)

3.2 แนวคิดเรื่องทานบารมี การทำบุญสร้างกุศลไว้สำหรับภพหน้า

เมื่อทุกชีวิตถูกกำหนดด้วยบรรพกรรม การดำรงชีวิตในสังขมจึงมีความ จำเป็นที่จะต้องมีการปรุงแต่งเพื่อให้เกิดผลดีต่อชีวิตของตน โดยการทำบุญสร้างกุศล พังธรรม และรักษาศีล 5 เป็นแนวปฏิบัติต่อพุทธศาสนาซึ่งจะส่งผลสะท้อนมาถึงตัวผู้ปฏิบัติเอง สภาพชีวิต ของชาวไทพวนมักผูกพันอยู่กับวัดและพุทธศาสนา การทำบุญตักบาตร ถือศีล 5 และพังธรรม เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่สืบเนื่องมาจนถึงยุคปัจจุบัน ในวรรณกรรมนิทานไทพวน โดยเฉพาะนิทานชาดกและนิทานชีวิต ตัวละครเอกมักจะประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในคลองธรรม บำเพ็ญ ทานบารมี อันเป็นแบบอย่างในการปลูกฝังทัศนคติ ค่านิยมและเน้นย้ำแนวทางการประพฤติ ปฏิบัติแก่ผู้ฟังด้วย ดังใน เรื่องท้าวแบ้ หลังจากท้าวแบ้แต่งงานกับนางทามาแล้วก็บำเพ็ญทาน บารมี โดยบริจาคทานให้แก่คนยากไร้ทั้งในเมืองและต่างเมือง และในเรื่อง จันทปัตโชติ ท้าว เมคะวะราชาได้สร้างกุศลผลบุญโดยการทำบุญชุดบ่อน้ำ สร้างศาลา วิหาร และปรารภนาจะให้ บุญกุศลนี้ชูชกาให้นางรัตนคัพภกลับคืนบ้านเมืองด้วยความปลอดภัย

บัดนี้จักก้าวถึงพะกะสัดให้เทียมนางงงถ่าว พะก็ตักแต่งให้ทานแท้ชวันหันแล้ว ทานทั้ง คนทุกาให้ผู้ขมอดสิ้นใจ พะก็เอาค้ำทานาให้เขาคนฮ้อย กับทั้งชาหักห้านเป็นกะคือม่องค่อง

บาก็ทานทอดาให้ค้าฮ้อยชูน กี่จิ่งลือฮอดเท่าถึงเขตคนจีน เขาก็มาขอทานช้วนมิแล้ว กับ
ตั้งข้ามะฮาดผุงหมู่ไทเน เขาก็มาขอทานหุ่มหน้าบาท้าว

(ท้าวแบ้, 27)

ที่จิ่งตั้งสติได้บอกเสนาพากันตักแต่งแปงเมืองบ้าน แล้วจิ่งทานุนล้างสินทานผายแผ่ ฟีก็
ยายยาดน้ำไปแก้ฮอดถึงพินา ฟีก็ทานุนล้างสินทานหลายอย่างจิ่งแล้ว เส่าชุดบ่อน้ำทั้งก่อ
สาลาทั้งเส่าแปงวิทานช้วนทันเออย ฟีจิ่งขอให้บุนชูค้ำทั้งสองแม่ลูกจิ่งแล้ว ขอให้ชูชกนำ
สองเจ้าตัว มาพินา

(จันทบัตเซติ, 81)

นอกจากจะยึดถือปฏิบัติกันเป็นกิจวัตรแล้ว ชาวไทพวนยังมีการอบรมสั่งสอน
บุตรหลานอยู่เสมอ ๆ ว่า ต้องรู้จักทานุญ ถือศีล 5 อันเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐาน ในลักษณะเดียวกัน
ในเรื่องกาละเกด ท้าวฮีสุนสอนให้ท้าวกาละเกดและนางมะสีจันทร์ ยึดมั่นในพุทธศาสนา รักษา
ศีล 5 และหมั่นทานุญทาน

ให้เจ้าสุกอยู่ล้างสินแก้วให้ทานพ่อเนอ อันนึ่งให้เจ้าบัวละมัดแก้ว ๓ ปะกานเป็นที่เพ็ง
คั้นว่าวันลيناให้สมมาทุกเมื่อ สิ้นห้าตั้งนางน้อยคอนเพียนพ่อเนอ

(กาละเกด, 142)

ในเรื่องท้าวแบ้ ท้าวแบ้รบชนะยักษ์แล้วสั่งสอนให้ยักษ์ให้เลิกทานาบ และ
ให้รักษาศีล 5 บาเพ็ญญ

อันนึ่งมิงอย่าได้พอกพันเห็นแก่คากินนั้นเนอ ตัวโตตายก็จิ่งกินยาช้า อันนึ่งให้ทสิกวัน
ผุงหมูปานานันเนอ คาสอนกูจื่อเอาจามัน ยักก็ยอมมือไหว้เพทียานตนปะเส็ด...มันก็จื่อจา
ไว้คาวัวสั่งสอนแล้ว มันก็จาสิน ๕ พาวนาทุกค้ำ แม้ว่าทุกค้ำเข้ามิด้านฟ้าเพ็งแก้แล้ว

(บ้าวแบ้, 52)

การสร้างกุศลผลบุญไว้สำหรับชีวิตตน จะส่งผลในชาตินี้หรือชาติหน้าก็ตาม เป็นภาพที่สะท้อนจากวรรณกรรมนิทานไทพวนซึ่งผู้ฟังสามารถเข้าใจและรับรู้ได้ง่าย เพราะเหตุการณ์และพฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานจะเป็นอุทาหรณ์ที่ย้ำเตือนสติผู้ฟัง และเห็นภาพพจน์เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน และยังมีส่วนโน้มน้าวจิตใจให้ผู้ฟังเกิดความศรัทธาและเชื่อถือ ผู้จารเองก็ย้ำเตือนให้ผู้ฟังทุกเพศทุกวัยแม่หม้ายแม่ร้างหมั้นสร้างกุศลผลบุญเพื่อสร้างสมไว้สำหรับชาติหน้า

ฟังเอาเยอเจ้าทั้งหลายจ่าจื่อเอาทอน ทั้งแม่อ้างทั้งหม้ายชุกคนแคเนอ ไซผู้ทานทอดไทกันถิ่นนั้นปะเสียดีเจ้าเออย บ่ทอนตกต่ำค้อยาใจทอดสามานเจ้าเออย เป็นแต่บุนหลังชุกชกส่งถึงพายหน้า อันว่าพะกะลัดเจ้าชมนางน้อยขนาด เจ้าก็สุกสร้างบุนกว้างแผ่ผายแท้แล้ว บากีบ่เคยฮ้อนลับพะสิ่งพะโยไพอันตายสังบ่มีมาต้อง

(ท้าวแบ้, 63)

3.3 แนวคิดเรื่องความรัก

วรรณกรรมนิทานไทพวนส่วนมากเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความรักเป็นสำคัญ เพราะปัญหาความขัดแย้งในระดับครอบครัวและในระดับสังคมมักเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากความรัก การเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความรัก และความผูกพันในระดับครอบครัว และระดับสังคม มีความสัมพันธ์กับสภาพสังคมไทพวน เพราะชาวไทพวนในอดีตต้องประสบกับความสูญเสียและการพลัดพรากจากเครือญาติและถิ่นฐานบ้านเกิด ดังงานเพลงลาวพวนว่า

มาข้าจะกล่าวถึงลาว เป้าแคนแสนเสนาะ

ฟังเพราะเป้าแคนแสนขยัน

ว่าตกยากมาจากเวียงจันทน์

ตกมาอยู่เขตซัดที่อยู่ธา

แม่คุณเอ๋ยลาวบ่เคยตกยาก

แสนระกาสาปากเหน้อยยากสิหนักหนา

พลัดถิ่นถิ่นฐานพลัดถิ่นบ้านเมืองมา

พลัดถิ่นปู่ทั้งย่าพลัดถิ่นตาทั้งยาย

พลัดถิ่นพ่อทั้งแม่และพงศ์เผ่า

พลัดถิ่นลูกเต้าเล่าก็สูญหาย

เพื่อนไทยทั้งเขียนทั้งซัง

จนไหลสัจหลังของช้อยลาย

แทบจะตายเสียแล้วนี่หนานป่าดงแดน

ย้ายเพื่อนเอ๋ยแสนกันดาน

(เสรี หวังในธรรม อ่างในปราณี วงษ์เทศ 2525: 185-186)

การสูญเสียและการพลัดพรากจากสิ่งที่รักและผูกพัน นับเป็นความเจ็บช้ำที่ไม่เคยลืม เป็นภาพสะท้อนจากวรรณกรรมนิทานที่สัมพันธ์กับความเป็นจริงของสังคมไทยในอดีต แนวคิดเกี่ยวกับความรักและความสมปรารถนาในความรักที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทาน คือ สิ่งที่ยังปรารถนาเพื่อมาชดเชยในสิ่งที่ตนสูญเสียไปในอดีต และการที่ต้องอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในสังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมใหม่ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกับวัฒนธรรมของตน การได้อยู่รวมกันเป็นกลุ่มยิ่งเป็นการสร้างความอบอุ่น ความรัก ความผูกพัน และความสามัคคีกันยิ่งขึ้น วรรณกรรมนิทานไทยที่เสนอแนวคิดเรื่องความรักส่วนมากเป็นนิทานชาดก นิทานชีวิตและนิทานคำสอน การดำเนินเรื่องในวรรณกรรมนิทานไทยและปัญหาความขัดแย้งมักมาจากความรัก เป็นปัจจัยสำคัญ เพราะความรักเป็นปัจจัยพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคม ไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพใด ความรักคือสื่อสัมพันธ์ที่จะนำไปสู่ความสงบสุขของสังคมทุกระดับ ในการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความรักนั้นผู้วิจัยได้แยกประเภท ดังนี้

3.3.1 แนวคิดเกี่ยวกับความรักในระดับครอบครัว

แนวคิดเกี่ยวกับความรักในระดับครอบครัว คือ ความรักและความผูกพันในสังคมกลุ่มย่อย เป็นความรักระหว่าง สามีกับภรรยา พ่อแม่กับลูกและปู่ย่าตายายกับหลาน และจะเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ความสงบสุขของสังคมต่อไป ดังในเรื่องจันทน์ปัดชาติ

พระยาเมคะวะราชเจ้าเมืองเมคะวดีเป็นผู้ที่รักมเหสีเสมอตั้งดวงใจ ถึงแม้ว่าจะพลัดพรากจากกันเนื่องจากอุทกภัย แต่พระยาเมคะวะราชก็ยิ่งปรารถนาที่จะได้เจอมเหสี และคิดอยู่เสมอว่านางยังมีชีวิตอยู่จึงตั้งใจทำบุญอุทิศส่วนกุศลเพื่อช่วยให้นางปลอดภัยและกลับคืนบ้านเมืองตามความปรารถนา สะท้อนให้เห็นถึงความรักเดียวใจเดียว ที่สัมพันธ์กับสภาพของสังคมไทยวนที่นิยมเรื่อง " ผัวเดียวเมียเดียว "

อันว่าลาลาเจ้าทงเมืองเสวยลาด ชื่อว่าพะยาเมคะวะลาดเจ้านุกกว้างอยู่ทง ละตะนะ คับพาแก้วเทวีนางนาดงมายิ่งย้อยอินแต่้มแต่งลง พะบาดเจ้าฮักยั้งเสมอออกเป็นเทวีแทบเทียม
บาท้าว

(จันทปัดโชติ, 3)

แต่นั้นพะบาดท้าวคิดฮ้านใจ กูจักมาอาไลเวดทะนาทิวให้ก็บ่ควรจึงแท้... ควนกูเต็นบอก
าให้ชานันสว่างเหงาแท้แล้ว...เฮาจงตกแต่งสร้างเมืองกว้างให้สูงเอื้องก่อนทอน เฮาจึงทำ
บุญสร้างกุศลผายแผ่ขยายดาไปแท้ฮอดนางท่านเอย จงให้บุญชู้ค้ำนางงามคืนคอบเฮาทอน

(จันทปัดโชติ, 41)

ในเรื่อง กาละเกด ถึงแม้ว่าท้าวกาละเกดจะได้กับนางมะลีจันทร์ โดยไม่ต้องตามประเพณี แต่ก็ เป็นความรักแท้ที่เกิดจากความพึงพอใจของทั้ง 2 ฝ่าย และเมื่อท้าวพินิจจับได้จึงสั่งให้แสนเมืองท่าหอยกยนต์ดักท้าวกาละเกด จนท้าวกาละเกดและม้าถูกหอยกยนต์ตาย จึงสร้างความเศร้าโศกเสียใจให้กับนางมะลีจันทร์เป็นอย่างมาก นางได้แต่ประคอง กอดศพราฟิงราพันด้วยความอาลัยที่เสียคนรักไป

แต่นั้นนางคานน้อยโฮมพะองอุ้มกอด บาท้าวท้าวเฉลิมมอดชิวังแท้เนื้อ แต่นั้นนางคานให้
โจอมพะองพุมเสือด นางเกือกังดอมท้าวท่าวท้วง นางก็ให้คาคันอุ้มกอดผัวขวัน นางคาน
พุมเสือดแดงทั้งเนื้อ ไอน้อเจ้าก็ลดชิวเมียนตายจากเสียเฮียมแลน้อ...ฮักบ่ทันอ้อมได้มีผู้ชม
เหงแท้เนื้อ เจ้าก็เที่ยวมาชมเฮียมทุกค่าคืนมา พอยเล่ามาถักต้องของฮ้ายหอยกยนต์เพื่อนนา...

(กาละเกด, 57)

นางมะลิจันทร์มีความรักสามียิ่งนัก หลังจากที่ได้นึกศพท้าว
กาละเกิดและม้าไปลอยแพแล้ว นางก็ตั้งใจบวชช่่งชาวหมขาวรักษาศีล เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้สามี

นอกจากความรักและความผูกพันระหว่างสามีภรรยาแล้ว ความ
รักความผูกพันระหว่างพ่อแม่ลูกก็คือสายใยที่สร้างความอบอุ่นภายในครอบครัว ในบริบททางสังคม
ของชาวไทพวน พ่อ แม่ ปู่ ย่า หรือตา ยาย และลูกหลานจะอาศัยอยู่ในครอบครัวเดียวกันย่อมมี
ความรักและความผูกพันกันอย่างลึกซึ้ง ดังนั้นภาพสะท้อนความรักความผูกพันของบุคคลภายใน
ครอบครัวจากวรรณกรรมนิทานไทพวนก็คือภาพสะท้อนสภาพของสังคมไทพวน ดังในเรื่อง ท้าวแบ้
พระเจ้าทุมมาสั่งให้เสนาหนาท้าวแบ้ลอยแพ เนื่องจากเชื่ออำนาจทำนายของโหรว่าเป็นกาลีบ้าน
กาลีเมือง แต่พระมหาลีผู้เป็นมารดาซึ่งมีความรักลูกมาก เกิดความอาลัยอาวรณ์ โศกเศร้า
เสียใจ ที่ลูกต้องพลัดพรากจากตนไป

เมื่อนั้นเทวีเจ้าตีท้วงกิ่ง เกื่อนชนละ เนตย้อยฮาน้ำหลังไหล แม่ก็มีคำด้านบาดานแกลง
บัดนี้เวณแจ่มเจ้าบาท้าวหากมีแก่นา เจ้าหากไปอยู่ล่างเสวยลาดเมืองใดก็ดี อย่าได้มีใจ
ลับเล่าลืมตัวช้อย อย่าได้มีใจเวณลืมคำแม่สั่งจึงเนอ ขอให้ลืแจ่ม เจ้าคนึงไทแม่ตนเดเนอ
(ท้าวแบ้, 67)

ในเรื่อง จันทน์ปัดชาติ นางรัตนคัมพาได้พลัดพรากจากเมืองไป
ในขณะที่มีครรภ์ แล้วคลอดลูกอยู่กลางป่า ต้องใช้ชีวิตอยู่กับลูกด้วยความยากลำบากด้วยกันเพียง
สองคน แต่นางก็มีความรักและห่วงใยลูก เทียวออกหาผลไม้และเผือกมันมาเลี้ยงดูลูกด้วยความ
รักและเอาใจใส่

แต่นั้นนางงามแก้วมาดาตนแม่บ้านนั้น เจ้าก็ฮักหน่อแก้วยืนขึ้นชมบาน จอมนางหายเสกนา
บาท้าว ก็เผือกฮักลูกแล้วแพงลานอุ้นทวงแท้แล้ว อันว่าสูงค่าเข้าแล้วสิ่งกุมมานสายใจแก้ว
มาดาของแม่แพงเอย เจ้าจงเนาอยู่ห้องอย่าได้ออกไปแม่เนอ แม่จิกเอาตนเข้าไปในดง
ใหญ่หาหมากไม้ฝูงหมูหุ้มมันเอามาต้อนสายใจเจ้าลูกมิ่งจึงแล้ว เจ้าเนาอยู่ห้องสาลาแก้ว
ผอคอยแม่ทอน

(จันทน์ปัดชาติ, 53)

ในขณะที่นางรัตนคัมพาออกหาเฟือกหามันอยู่นั้นก็ได้ถูกยักษ์จับตัวไว้เพื่อจะกินเป็นอาหาร นางก็อ่อนวอนร้องขอชีวิตจากยักษ์ต่าง ๆ นานา จนเวลาพลบค่ำ ฝ่ายท้าวจันทปัตโชติเห็นว่ามารดาของตนยังไม่กลับมาจึงออกตามหาจนพบ และได้แสดงความรักความกตัญญูของตนโดยยอมสละหัวใจของตนให้ยักษ์กินเพื่อแลกกับชีวิตมารดา ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงความรัก และการเสียสละอันยิ่งใหญ่ที่ลูกพึงควรปฏิบัติต่อมารดา

3.3.2 ความรักและความผูกพันระหว่างเพื่อน

ในสังคมไทพวนมีประเพณีการผูกเสี่ยวกัน หรือเป็นการผูกสัมพันธ์ของความเป็นเพื่อน โดยมีญาติผู้ใหญ่รับรู้และเป็นสักขีพยาน เมื่อผูกเสี่ยวกันแล้วถือว่าเป็นเพื่อนสนิทเปรียบเสมือนพี่น้องร่วมสายโลหิตเดียวกัน ต้องมีความผูกพันรักใคร่กลมเกลียวและช่วยเหลือซึ่งกันและกันไปตลอดชีวิต ดังในเรื่อง กาละเกด ท้าวสุริวงศ์ออกเดินทางไปเรียนวิชากับพระฤาษีแล้วฤาษีให้ไปผูกเสี่ยวกับพญาครุฑ และยักษ์กุมพน ถือว่าเป็นเพื่อนสนิทกัน ยามเมื่อมีเรื่องเดือดร้อนต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเมื่อคราวที่ท้าวกาละเกดตายพญาครุฑจึงได้ช่วยชีวิตเอาไว้ เพราะท้าวกาละเกดเป็นลูกท้าวสุริวงศ์ก็เหมือนเป็นลูกของตน

แต่นั้นคุณก็เห็นลูกแก้ววิเสตพะกุมมาน คุณก็ยอมมือกอดเอาชมอุ้มมาสีบุดตีแก้วตนบนลูกมิ่ง
ภูเออย เจ้าก็ลูกแห่งห้องหนที่บาดมานี้เด เจ้าก็มาเสี้ยวผีเพดมาตายม้วย อันว่ากุมพนท้าว
เป็นพ่อสหายบาเทียวแล้ว เจ้าก็มาเสี้ยวมันเหตุดาใจจึงแท้

(กาละเกด, 214)

3.3.3 ความรักความผูกพันระหว่างกษัตริย์กับไพร่ฟ้าประชาชน

วรรณกรรมนิทานไทพวนมีทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ กับสามัญชน แต่เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์มักปรากฏนิทานชาดก และนิทานชีวิต กษัตริย์เป็นผู้ที่ไพร่ฟ้าประชาชนต้องเคารพยิ่ง กษัตริย์เสมือนเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนทั่วไป ดังนั้นกษัตริย์จะต้องปฏิบัติตนให้อยู่ในทศพิธราชธรรม และต้องปกครองดูแลความทุกข์สุขของประชาชนด้วยความ

เอาใจใส่ ส่วนราษฎรก็ต้องจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์เช่นเดียวกัน ดังในเรื่อง จันทน์โชติ ท้าวเมคะวะราชเป็นกษัตริย์ที่ปฏิบัติตนอยู่ในทศพิธราชธรรม ปกครองดูแลทุกข์สุขราษฎรด้วยความเอาใจใส่และแจกทานสิ่งของให้แก่ผู้ที่ยากไร้อยู่เสมอ

กับทั้งเสนาข้ามนต์หลายหมู่เข้าเฝ้าเจ้าบุญกว้างอยู่สลอน กับทั้งสาวสนมน้อยหลายพัน แหนแห่งล้อมขวาซ้ายแกว่งวี พระก็บ่เดือนฮ้อนลับพะลิ่งกานาด...อันว่าทะทานขันอาสาหลายหมื่น เขานั่นคนขนาดกล้าฟันฆ่าบ่ตาย เขาก็ขันอาสาก่อนต่างพะองเจ้า... อันว่า ลาซาเจ้าทางเมืองเสวยลาด พระก็ทศเสลาดแท้ตั้งอยู่ในคองก็บ่เปียนอานาเขตแดนเมือง บ้านอยู่ทางบ้านล้างสินทานบ่มีขาด ฝูงหมู่คนขมอดไ้มาเข้าเพ็งขุน พระก็คาศักตแต่งจกขุน ทานให้

(จันทน์โชติ, 3-4)

3.4 แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องชนชั้น

ในสภาพสังคมหนึ่ง ๆ ประกอบไปด้วยบุคคลหลายระดับ ซึ่งต่างก็มีฐานะความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน ความแตกต่างดังกล่าวเป็นเรื่องของระดับชนชั้นที่จะนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ การเลือกคู่ครอง และการคบหาสมาคม ในหลักการปฏิบัติมักจะเลือกผู้ที่มีฐานะเท่าเทียมกัน ส่วนผู้ที่มีฐานะต่ำต้อยกว่ามักจะได้รับการดูถูกและรังเกียจ ดังในเรื่อง สินทอง กาละสาเป็นลูกเศรษฐีถูกสั่งห้ามไม่ให้คบหาสมาคมกับสินทองซึ่งเป็นลูกกษัตริย์ เพราะเห็นว่าไม่เหมาะสมฐานะ ในการเลือกคู่ครองก็เช่นเดียวกันมักจะเลือกผู้ที่มีฐานะเท่าเทียมกัน ผู้ที่มีฐานะต่ำต้อยกว่ามักจะถูกปฏิเสธจากผู้ที่มีฐานะสูงกว่า ดังในเรื่อง ท้าวเต้าน้อย ท้าวเต้าน้อยเป็นหลานยายซึ่งประกอบอาชีพทำไร่แดงเม เมื่อใดเป็นหนุ่มเกิดรักชอบลูกสาวเศรษฐีจึงบอกให้ยายไปขอร้อง แต่ยายเองไม่มีสมบัติอะไร แม้จะเกรงกลัวท่านเศรษฐีแต่ก็ไม่อยากขัดใจหลาน จึงไปขอร้องลูกสาวเศรษฐีให้ท้าวเต้าน้อยโดยนอแสงเมไปให้ 2 ผล เศรษฐีเห็นดังนั้นก็โกรธดำยายหาว่าไม่เจียมตัว แล้วขับไล่ยายลงเรือนไป ยายตกใจกลัวจึงรีบลงเรือนไปโดยทิ้งผลแดงเมไว้ที่บ้านเศรษฐี เศรษฐีจึงคว่ำเอาผลแดงเมทุ่มลงบนพื้นดิน แดงเมจึงแตกกลายเป็นเงินเป็นทองมากมาย เศรษฐีเห็นว่ามีเงินทองมากมายจึงยกลูกสาวให้เป็นเมียท้าวเต้าน้อย

การแบ่งชนชั้นในสังคมมักจะตัดสินจากฐานะ ความร่ำรวย แก้วแหวน เงินทองหรือสมบัตินอกกายเป็นสำคัญ เมื่อมนุษย์ยึดติดอยู่กับชนชั้น และอำนาจเงิน ย่อมส่งผลให้สังคมมีการเอาวัดเอาเปรียบกัน และขาดความยุติธรรมในสังคม ดังในเรื่อง ท้าวคาสงกา ท้าวคาสงกาออกไปค้าขายต่างเมือง บล่อยาให้เมียอยู่บ้านตามลาพังจนเมียเป็นชู้กับนายสาเกา ซึ่งมีฐานะดี มีเงินทองมาก เมื่อท้าวคาสงกากลับมาทราบข่าวจึงเป็นความกัน แต่ท้าวคาสงกา มีเงินน้อยกว่า การสู้ความจริงแก่ทุกคนจึงจนได้พบกับผู้ตัดสินคดีความที่ทรงความยุติธรรม ท้าวคาสงกาจึงชนะความและได้เมียของตนคืนมา

3.5 แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม

การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมเดียวกันย่อมมีระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์ที่ต้องยึดถือปฏิบัติร่วมกันและเป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมา ทั้งยังช่วยควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในสังคมให้ดำเนินไปในทิศทางเดียวกันและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ระเบียบแบบแผนที่เป็นกรอบขึ้นและช่วยกล่อมเกล่าจิตใจบุคคลในสังคมก็คือ หลักธรรมทางศาสนา วรรณกรรม นิทานไทยนอกจากจะมีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษาแล้วยังช่วยอบรมสั่งสอนบุคคลในสังคมอีกทางหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากการสร้างตัวละครเอกให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์หลายประการ เพื่อให้เป็นแนวทางและแบบอย่างในการปฏิบัติแก่ผู้ฟัง พฤติกรรมต่างๆ เหล่านี้ย่อมมีส่วนเสริมสร้างและจัดระเบียบของสังคมให้มีความสงบสุขยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้แยกประเภทแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมไว้ดังนี้

3.5.1 แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมสำหรับผู้ปกครอง

ในนิทานชาดก ตัวละครเอกมักเป็นกษัตริย์และเป็นผู้ที่มีอำนาจในการปกครองดูแลทุกข์สุขของราษฎร ตัวละครเอกเหล่านั้นได้ใช้อำนาจไปในทางที่ถูกที่ควร ปกครองผู้ที่อยู่ภายใต้อำนาจของตนได้เป็นอย่างดี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.5.1.1 กษัตริย์ต้องปฏิบัติตนอยู่ตามศัพทราชาธรรม หมายถึง ธรรมะในการปกครองบ้านเมืองของพระราชชา 10 ประการ ได้แก่

1. ทาน คือ การให้
2. ศีล คือ การรักษากาย วาจาให้สะอาด
3. บริจาค คือ การเสียสละ
4. ขันติ คือ คือ ความอดทนต่อโลกะ โทสะ โมหะ
5. อาชชวะ คือ ความซื่อตรง
6. อักโกธะ คือ การไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ
7. ตะบะ คือ การกำจัดความเกียจคร้านด้วยความเพียร
8. มัทวะ คือ ความอ่อนโยน อ่อนหวาน
9. อวิหิงสา คือ การไม่ทำให้อื่นเดือดร้อน
10. อวิโรธนะ คือ การไม่ประพฤตินิดทานองคลองธรรม

ตั้งในเรื่องจันทบัตชติ ท้าวเมคะวะราชเป็น กษัตริย์ที่ปกครองบ้านเมืองและราษฎรด้วยการปฏิบัติตนอยู่ในทศพิธราชธรรมกล่าวคือ ไม่รุกรานบ้านเมืองเพื่อนบ้าน ทานุญทาทานแก่ผู้ยากไร้

อันว่าลาชาเจ้าทงเมืองเสวยลาด พระกัทสะลาดที่ตั้งอยู่ในคอง ก็บ่เปียนอานาเขตแดนเมืองบ้าน อยู่ทงทานุณล้างสินทานบมิขาด ผุงหมู่คนชมอดไ้มาเข้าฟังบุน พระกิตาตีตกแต่งจกบุนทานาให้ผุงไฟน้อยยออย่างว่าดี เขาก็พากันมาแต่งทานนาเจ้า

(จันทบัตชติ, 4)

กษัตริย์ต้องมีความรัก ความห่วงใยผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง เนื่องจากเป็นผู้มีอำนาจในการปกครองราษฎรเป็นจำนวนมาก การให้ความรัก ความห่วงใยและดูแลความทุกข์สุขของผู้ที่อยู่ใต้อำนาจการปกครองอย่างทั่วถึงย่อมได้รับการยกย่องเชิดชู

เกียรติจากผู้ได้บังคับบัญชาและคนอื่น ๆ อยู่เสมอ ๆ ดังในเรื่องท้าวแบ้ เมื่อท้าวแบ้แต่งงานกับนางทามาแล้วยังมีความรักความห่วงใยความทุกข์สุขของราษฎร จึงทำบุญทำทานกับผู้ที่ยากไร้ทั้งในเมืองและต่างเมือง จนเป็นที่เล่าลือไปถึงเขตเมืองจีน

บัดนี้จักก้าวถึงพะกะลัดไทเทียมนางงงดาว พะก็ตกแต่งให้ทานแก่ผู้อันหันแล้ว ทานทั้งคนทุกให้ผู้ขมอดชื่นใจ พะก็เอาคานาให้เขาคนฮ้อย กับทั้งขาทักห่านเป็นกะดือมองคอง บากี่ทานทอดาให้ค้ำฮ้อยชุกคน ก็จึงลือฮอดเท่าถึงเขตคนจีน เขาก็มาขอทานช้วนมิแล้ว
(ท้าวแบ้, 27)

3.5.1.2 มีความกล้าหาญ การมีความกล้าหาญและเชี่ยวชาญในการรบเป็นคุณธรรมประการหนึ่ง คือ สามารถป้องกันข้าศึกศัตรูซึ่งจะส่งผลถึงความสงบสุขของราษฎรและบ้านเมือง ในวรรณกรรมนิทานไทยส่วนตัวละครเอกมักมีความกล้าหาญเชี่ยวชาญในการรบมีอำนาจ มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เหนือมนุษย์ ซึ่งก็เป็นความมหัศจรรย์และบุญญาธิการของตัวละครเอกซึ่งปรากฏในนิทานชาดก ได้แก่ เรื่องกาละเกด ท้าวแบ้ ลินทอง ฯลฯ

3.5.1.3 กษัตริย์ต้องเป็นผู้ที่รักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม เนื่องจากขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ในสังคมจะต้องรักษาและสืบทอดไปสู่ชนรุ่นหลังต่อไป ทั้งยังถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติบ้านเมืองและยังสะท้อนถึงความเป็นอารยประเทศ ขนบธรรมเนียม ประเพณีจึงเป็นเหมือนระเบียบแบบแผนของสังคมที่มีส่วนเสริมสร้างความเจริญด้านอารยธรรมให้กับบ้านเมือง กษัตริย์เป็นชนชั้นระดับนักปกครองที่มีหน้าที่ต้องส่งเสริมและประพฤติปฏิบัติอยู่ในขนบธรรมเนียม และประเพณี เพื่อให้เป็นแบบอย่างสำหรับชนชั้นได้บังคับบัญชาที่อยู่ในการปกครองดูแล ดังในเรื่องจันทปัดโชติ นางรัตนคัมภีร์สอนให้ท้าวจันทปัดโชติศึกษาและปฏิบัติตนอยู่ในศีตคอง ปกครองบ้านเมืองดูแลทุกข์สุขของไพร่ฟ้าประชาชนให้อยู่ดีมีสุข

หลอนว่าลูกหากไปพายนหน้า ชีวังยังอยู่ลูกหากเขียนรู้ถึงแก่ศีตคอง ให้เจ้าไปทวงล้างเมืองหลวงแทนพ่อบาทอน เจ้าจงสอนไฟน้อยทั้งค่ายโลกสือแม่ทอน...จงให้ทานุนล้างสินทานผายแผ่ทุกค่าเข้าอย่าค้ำนคอยเพียนแม่เนอ

(จันทปัดโชติ, 86)

3.5.1.4 กษัตริย์ต้องเป็นผู้ที่เลื่อมใสศรัทธา และทานุบำรุง พุทธศาสนา หน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งของกษัตริย์คือจะต้องทานุบำรุงพุทธศาสนาให้เจริญควบคู่ ไปด้วยกับความเจริญของบ้านเมือง ทั้งยังต้องบำเพ็ญตนเป็นศาสนิกชนที่ดีและ เคารงครัดในหลักธรรม คาสอน ดังใน เรื่องจันทปัตโชติ ท้าวเมคะวะราชนอกจากจะปฏิบัติตนอยู่ในทศพิธราชธรรมแล้ว ยังเป็นผู้ฝึกฝนธรรมะ สร้างกุศลผลบุญ โดยการทาน หุดบ่อน้ำ สร้างศาลาสร้างวิหาร

อันว่าเมคะวะตีหลวงปู่เอียงมีเฝ้า แต่นั้นพะ बादเจ้าทานทอดวางวันผู้ง เสนาชุนนยาย ให้อยู่ทั้งพะ बादไททานแท้ชุนแท้แล้ว ทั้งเส่าหุดบ่อน้ำก่อสร้างทั้งศาลาแบ่งวิหารชุนทานแท้
(จันทปัตโชติ, 42)

3.5.2 แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป

ในการศึกษาวิจัยแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมสำหรับบุคคลทั่วไปใน วรรณกรรมนิทานไทพวนแสดงแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมที่พึงปฏิบัติ และเป็นแบบอย่างที่ดี โดยสื่อ แนวคิดผ่านพฤติกรรมของตัวละคร ดังปรากฏในนิทานชาดก นิทานคาสอนและนิทานตลก ดังนี้

3.5.2.1 ความกตัญญูทเวที เป็นคุณธรรมที่บุคคลโดยทั่วไป พึงปฏิบัติต่อบุพการีและผู้มีพระคุณ ผู้ที่มีความกตัญญูทเวทีมักจะเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องและมัก ได้รับความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ผู้ปฏิบัติ ดังใน เรื่องจันทปัตโชติ ท้าวจันทปัตโชติได้แสดงความกตัญญู ด้วยการสละดวงใจของตนให้ยักษ์กินเพื่อแลกเปลี่ยนกับชีวิตมารดา ในเรื่อง ท้าวแบ้ เมื่อท้าวแบ้ ได้ปกครองบ้านเมืองแล้วได้ให้เสนาไปรับยาจาสวนและนายสาเภามาเลี้ยงดูไว้เสมือนเป็นบิดา มารดาจริง ๆ และเรื่อง แม่หมา หมาป่าได้เลี้ยงเด็กหญิงไว้สองคนเมื่อโตขึ้นพี่สาวก็แต่งงาน กับพระราชา ส่วนน้องสาวแต่งงานกับอำมาตย์ เมื่อทั้งสองได้ดีมีสุขแล้วแม่หมาก็ไปเยี่ยมเยือน ปรึกษาพี่สาวก็ถูกพี่สาวไล่ตีจนได้รับบาดเจ็บ จึงได้หนีมาหาน้องสาว น้องสาวก็เลี้ยงดูอย่างดี เพราะสานึกในบุญคุณของแม่หมาที่เลี้ยงตนมาจนโต จนกระทั่งแม่หมาตายน้องสาวก็ต่อโลงเก็บ ไว้อย่างดี ต่อมาพระราชาเสด็จมาที่บ้านอำมาตย์เห็นโลงจึง เปิดดูกระดูกของแม่หมาก็กลายเป็น เพชรพลอยมากมาย พี่สาวเห็นก็อยากได้แต่เนื่องจากตนขับไล่แม่หมาออกจากเมืองมา พระ

ราชาทราบเรื่องเห็นว่าเป็นคนอกตัญญูจึงขับไล่ออกจากเมืองไป ส่วนน้องสาวเป็นผู้มีความกตัญญู-
กตเวทิจึงมีแต่ความสุขความเจริญ

3.5.2.2 ความซื่อสัตย์ ความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมของตัวละครเอกที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานไทพวน โดยเฉพาะตัวละครฝ่ายหญิงมักจะถูกสอนเสมอว่าให้ซื่อสัตย์ต่อสามีเพียงผู้เดียว ดังในเรื่องกาละเกด ฤๅษีได้สั่งสอนนางกินรีทั้ง 3 คน ยึดมั่นในพุทธศาสนา ทานบุญ รักษาศีล 5 และมีความซื่อสัตย์ต่อสามีแต่เพียงผู้เดียว

อันนึ่งทาง ๓ เส้น ๓ นางให้เที่ยวไต่ให้เจ้าเอาดอกไม้เทียนได้ชูวันพอเนอ อย่าได้
ทำเช่นฮ้ายอะนาลายต้องโทษ ำให้เจ้าเพียงหลีกวันฆานฮ้าย ๕ ปะกานพอเนอ อย่ามีใจ
เลี้ยวพะแคไซเชิงต่าง ำให้เจ้าตั้งต่อแก้วขวันเขาหน่วยเตียวพอเนอ อย่าได้มีใจเลี้ยว
นาชายเชื้อต่าง ำให้เจ้าพะยาหลีกวันผุงนี้จตพอเนอ

(กาละเกด, 239)

3.5.2.3 การรักษาสัจจะ ไม่โกหกหลอกลวงเป็นคุณธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป ซึ่งปรากฏในนิทานชาดกและนิทานคาสอน ดังในเรื่องแม่เสือกับแม่วัว แม่วัวปล่อยทิ้งลูกไว้แล้วไปกินหญ้าตามลำพัง แม่เสือกมาพบจะจับกินเป็นอาหาร แต่แม่วัวขอกลับไปหาลูกก่อนแล้วจะกลับมาให้เสือกิน เสือก็ยอมให้แม่วัวกลับไป แม่วัวเล่าความจริงให้ลูกฟัง ลูกก็จะขอยอมตายแทนแม่ เสือกได้ยินก็เกิดความสงสารอีกทั้งชื่นชมในความมีสัจจะของแม่วัว จึงไม่กินแม่วัว

เรื่องแม่เสือกับแม่วัว เป็นนิทานคติซึ่งมีตัวละครเป็นสัตว์ พฤติกรรมของตัวละครที่เป็นสัตว์ซึ่งมีคุณธรรมจะเป็นแนวทางการปฏิบัติตนสำหรับผู้ฟังโดยทั่วไป

3.5.2.4 มีความเมตตากรุณาและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่น การมีจิตใจเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่น หรือช่วยให้ผู้อื่นได้พ้นทุกข์ เป็นคุณธรรมที่พบมากใน

วรรณกรรมนิทานไทพวน มักจะเป็นคุณลักษณะของตัวละครผู้ช่วยตัวละครเอก ได้แก่ ย่าจ่าสวน ฤาษี นายสาเภา พญาครุฑ พญานาค และพระอินทร์ เป็นต้น ดั่งในเรื่อง ท้าวแบ้ เมื่อท้าวแบ้ ถูกนำไปลอยแพออกจากเมืองไป ย่าจ่าสวนเกิดความสงสารและมีจิตใจเมตตากรุณาได้ขึ้นไป บนสาเภาด้วย คอยปรนนิบัติดูแลเอาใจใส่บ้วนข้าวบ้วนน้ำ และเมื่อติดอยู่บนเกาะไปไหนไม่ได้ ขบวนสาเภา 500 ลำ ผ่านมา ย่าจ่าสวนจึงไปขอความช่วยเหลือและขออาศัยไปด้วย นาย สาเภาเจ้าของแพลาที่ 500 ช่วยเอาไว้แล้วนำไปเลี้ยงจนโตเป็นหนุ่ม ท้าวแบ้เองเมื่อแต่งงาน แล้วก็มีจิตเมตตาแก่คนยากคนจนจึงบริจาคทานช่วยเหลือคนทั้งในเมืองและต่างเมือง พฤติกรรม ของตัวละครเป็นทั้งแบบอย่างและเป็นแนวทางในการปฏิบัติตน และมีส่วนช่วยกล่อมเกลาจิตใจ ผู้ฟังให้เป็นคนดีของสังคมต่อไป

3.5.2.5 ความมั่งคั่ง หรือการใช้จ่ายเงินสิ่งที่เป็นในให้ เหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่ของตน รู้จักเสียสละในสิ่งที่ควรเสียสละ ไม่เป็นคนตระหนี่มี จิตใจคับแคบและเห็นแก่ได้ ดั่งในเรื่อง ลูกสะใภ้ ครอบครัวหนึ่งต้องการให้ลูกชายมีครอบครัว ลูกชายก็ขอเงินเพื่อจะไปหาลูกสะใภ้ให้แม่ของตน เมื่อได้เงินแล้วก็ออกเดินทางไปเรื่อย ๆ พบว่าบ้านใดมีลูกสาวก็ขอพักอาศัยอยู่ด้วย แล้วให้เงินผู้หญิงไปซื้อปลาหม่อมมาทำกิน ผู้ชายก็กิน แต่ดีปลาหม่อมอย่างเดียว จนเงินหมดก็กลับไปขอแม่มาอีก ปฏิบัติตนเช่นนี้ผ่านไปหลายบ้านก็ยังไม่พบผู้หญิงที่ถูกใจ จนไปบ้านหนึ่งก็ปฏิบัติเช่นเดิม พอเงินหมดก็ขอกลับบ้าน ผู้หญิงก็ถามว่าจะ ไปทำไม ผู้ชายก็ตอบว่าเงินหมดจะไปขอแม่มาอีก ผู้หญิงก็ว่าไม่ต้องหรอกยังมีเงินเหลืออยู่ เพราะปลาหม่อมที่ซื้อมาที่ไม่กินตัวปลาจึงนำเอาไปขายยังมีเงินเหลืออยู่ ผู้ชายได้ยินก็กลับบ้าน บอกให้พ่อแม่มาสู่ขอทันที เพราะเห็นว่าเป็นคนมั่งคั่ง ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย

3.5.2.6 ความขยัน มานะและอดทน เป็นคุณธรรมที่ปรากฏ ในนิทานคาสอนเรื่อง ตาแป๊ะอยากได้ลูกสะใภ้ เจ๊กฮกกับเจ๊กโก อยากจนให้ซื้อหอยอยากรวย ให้ซื้อจอบ ผู้ที่มีความมานะ ขยันและอดทนมักจะได้รับผลตอบแทนที่ดี มีสภาพชีวิตและความเป็น อยู่ที่ดีตามมาเป็นลำดับ มีทรัพย์สินเงินทองมากมายและมีความสุข แต่ผู้ที่เกียจคร้านจะมีสภาพ ชีวิตตกต่ำและได้รับความทุกข์ยากลำบาก ดั่งในเรื่อง อยากจนให้ซื้อหอยอยากรวยให้ซื้อจอบ ชาย 2 คนเป็นเพื่อนกันคนหนึ่งขยันทำมาหากิน เวลานอนใช้ลูกมะพร้าวหนุนศีรษะแทนหมอน

ถ้าศีรษะตกจากลูกมะพร้าวเมื่อไรก็จะลูกไปซุดดินท้าวสวน จนมีฐานะดีร่ำรวยอยู่สุขสบาย แต่
อีกคนหนึ่งไม่ยอมทำอะไรได้แต่ขายสมบัติกินจนกระทั่งหมดเนื้อหมดตัวจนกลายเป็นขอทานในที่สุด

3.5.2.7 การเชื่อฟังผู้ใหญ่ และครูอาจารย์ เป็นคุณธรรม
ในวรรณกรรมนิทานไทยวน ตัวละครเอกซึ่งมีบทบาทเด่นในเรื่อง และยังเป็นแบบอย่างของคุณ
ความดี มักจะถูกสั่งสอนและปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมในด้านต่าง ๆ อยู่เสมอ การปฏิบัติตน
เป็นผู้เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่นับเป็นคุณธรรมอีกด้านหนึ่งที่เป็นแบบอย่างแก่ผู้ฟังทั่วไป ดังใน
เรื่องท้าวแบ้ เจ้าเมืองมิดถิลาได้ให้โอวาท และอบรมสั่งสอนนางทามาและนางคำหยาดให้รัก
และซื่อสัตย์ต่อสามี มีใจจดทนเชื่อฟังคำสั่งสอนของสามีซึ่งทั้งนางทามาและนางคำหยาดต่างก็
เชื่อฟังคำสั่งสอนของเจ้าเมืองมิดถิลา

พ่อก็สอนสั่งเจ้าน้อยอ่อนทั้ง ๒ ๑ให้คอยแพงบาคานถึงตาถนอมไว้พ่อเนอ กับทั้ง ๒
แจ่มเจ้านางนาคแพงบักนพ่อเนอ อย่าได้ฟังความลับส่อเขาผูงนั้น ขอให้ ๒ ขอดหมั้นแพง
กันเท่าชั่วจึงเทิน ๒ แจ่มเจ้าเสมอเพียงพ่อเตียวพ่อแล้ว อันนิ่งท้าวโกศให้อย่าด้านถ้อย
เถียงความพ่อเนอ ๑ให้เจ้ามีใจจดต่อบาไปท้าว คอม่ว่าพ่อสั่งแล้วทั้ง ๓ ลาเลิกปะแแผ่น
พื้นดินเจ้าใส่หัว

(ท้าวแบ้, 74)

3.5.2.8 การรู้จักให้อภัยผู้อื่น เป็นคุณธรรมที่สะท้อนจาก
พฤติกรรมของตัวละครในวรรณกรรมนิทานไทยวน การรู้จักให้อภัยกันมีส่วนเสริมสร้างความ
สงบสุขแก่สังคม ดังในเรื่องกาละเกด ยักษ์กุมพนได้ทำสงครามกับท้าวกาละเกดเพื่อแย่งชิงตัว
นางมะลีจันทร์ไปเป็นภรรยาของตน จนทำให้บริวารล้มตายเป็นอันมาก สร้างความเดือดร้อน
และความเจ็บแค้นให้กับท้าวกาละเกดและนางมะลีจันทร์เป็นอย่างมาก เมื่อพญาครุฑมาพบจึง
อธิบายความจริงให้ยักษ์กุมพนทราบว่าท้าวกาละเกดเป็นลูกของท้าวสุริวงค์ ซึ่งเป็นเสี่ยวกับตน
จึงทำให้ยักษ์กุมพนสำนึกในความผิด แต่เนื่องจากท้าวกาละเกดและนางมะลีจันทร์เป็นผู้ที่มี
คุณธรรมจึงไม่เคียดแค้นแต่กลับให้อภัยในความผิดของยักษ์กุมพน

อันว่าพ่อก็เหมือนเตี้ยวแต่หนคโถจเป็นชั่วใบแล้ว บ่เซพ่อเสียวแท้บ่มีเสียงแท้บ่มีเสียง
ต่อไปแท้แล้ว อันนี้ก็หากบุนพ่อแท้เป็นเสียวจะปิดตาพ่อเอง เพื่อช้อยวางซีวังพ่อพะองชู
เสียงแต่ขอให้ลับน้ำวิเสดอาคมก่อนเทิน

(กาละเกด, 221)

3.5.2.9 ความฉลาดและความโง่ เป็นแนวคิดที่พบมากในนิทานตลก เนื้อเรื่องมักเสนอแนวคิดความฉลาดและความโง่ควบคู่กันไปโดยแสดงออกมาจากพฤติกรรมของตัวละคร แสดงถึงความฉลาด การใช้ไหวพริบ การใช้เล่ห์เหลี่ยมเพื่อเอาชนะกัน หรือเรียกว่า ฉลาดแกมโกง มักแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้เก่ง เอาตัวรอดและชนะฝ่ายตรงข้ามได้เสมอ ตัวละครที่มักมีความฉลาดและได้เปรียบผู้อื่นเสมอๆ ได้แก่ ลูกเขย สามเณรและผู้ที่ด้อยในด้านฐานะทางสังคม ในขณะที่เดียวกันตัวละครอีกฝ่ายหนึ่งก็มักจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบเป็นคนโง่ เป็นผู้ขาดความรู้และประสบการณ์ ขาดสติปัญญา ฐู่ไม่ทันผู้อื่น หรือเป็นคนเถรตรงจนเกินไป ตัวละครที่มีพฤติกรรมโง่เขลาได้แก่ พ่อตา แม่ยาย พระสงฆ์ คนแก่ และคนพิการ ได้แก่ เรื่อง ตาเถนกับยายซี คนพวนโบราณ ไทยปากพลี พี่เขยกับน้องเมีย ลูกเขยกับพ่อตา แก้บนพ่อตากับลูกเขย บักเชียงเมียง หลวงพ่อกับเณรน้อย หลวงพ่อไม้ไผ่กับหลวงพ่อมะเขือ เป็นต้น

ในเรื่อง พี่เขยกับน้องเมีย พี่เขยมักใช้ความฉลาดแกมโกง หลอกพ่อตา แม่ยาย และน้องเมียเสมอ เนื่องจากอยากได้น้องเมียมาเป็นภรรยา

ในเรื่อง บักเชียงเมียง บักเชียงเมียงใช้ความฉลาดแกมโกงของตนมาทำพินันกับพระราชา ซึ่งก็ชนะพระราชาทุกครั้ง

3.6 แนวคิดทางอ้อมเกี่ยวกับคตินิยมจากรรณกรรมนิทานไทย

วรรณกรรมนิทานไทยนิยมเล่ากันเพื่อความบันเทิงเป็นหลักโดยเฉพาะนิทานตลก ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ หรือการล้อเลียนคนแก่ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่สมควร โดยเฉพาะในสภาพสังคมที่เคร่งครัดในพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี แต่

ในความตลกล้นกลับมีคติเตือนใจบางอย่างที่สะท้อนออกมาจากพฤติกรรมของตัวละคร ซึ่งเป็นแบบอย่างไม่ดีที่มักเป็นสิ่งต้องห้ามและไม่ควรเอาอย่าง

3.6.1 การไม่สู้มุลงมัวเมาในอำนาจเวทมนตร์คาถา การใช้เวทมนตร์คาถาที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานเหมือนดาบสองคมมีทั้งคุณและโทษ การที่ตัวละครเอกมีเวทมนตร์คาถาแสดงถึงบุญญาธิการของตัวละครและมุ่งความบันเทิงของเนื้อเรื่องมากกว่าที่จะเสนอความเป็นจริง ในเรื่องหลวงพ่อกับเณรน้อย หลวงพ่อสู้มุลงในเวทมนตร์คาถาเข้าใจว่าตนสามารถหายตัวได้และเหาะได้ตามคาบอกล่าของเณรน้อย หลวงพ่อจึงได้กระโดดออกจากหน้าต่างเพื่อที่จะเหาะหนีญาติโยม แต่ได้ตกลงไปตาย

หลวงพ่อเองบังคับให้เณรน้อยฆ่าปลาช่อนเพื่อแกงกินทั้ง ๆ ที่รู้ว่า เป็นบาป การไม่ถือเคร่งในศีลธรรมอีกทั้งยังสู้มุลงในเวทมนตร์คาถาซึ่งผิดหลักธรรมของพุทธศาสนา ผลตอบสนองที่หลวงพ่อได้รับคือความตาย ซึ่งเป็นคติเตือนใจผู้ฟังและอุทาหรณ์แก่พระสงฆ์โดยทั่วไป

3.6.2 การประพฤติดนซึ่งแสดงถึงการไม่สำรวม ความโลภ ซึ่งผิดไปจากคุณลักษณะของพระสงฆ์ การรวบรวมข้อมูลนิทานตลก พบว่ามีพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความโลภ การไม่สำรวม ความตะกละ และความงัดแงะมากในนิทานตลกที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ ถึงแม้ว่าจะเล่ากันเพื่อความตลกขบขัน แต่พฤติกรรมของตัวละครก็เป็นคติเตือนใจและเป็นอุทาหรณ์แก่ผู้ฟังไปพร้อม ๆ กัน ดังในเรื่องหลวงพ่อตระกละ หลวงพ่อก็มีความตะกละเมื่อบิณฑบาตได้อาหารดี ๆ มักแอบจันรูปเดี่ยว ชาวบ้านจึงแกล้งเอาไม้ตีพริกห่อใบตองเผาไฟใส่บาตรใบให้หลวงพ่อรู้อาใจจนแกล้งก็เกิดความอับอายและชาวบ้านก็รู้กันทั่วจึงหนีไปอยู่ที่อื่น แต่ชาวบ้านเห็นจึงนิมนต์หลวงพ่อกับค้ำแรมที่บ้านและถวายขนุนให้ฉัน ด้วยความตะกละหลวงพ่อก็จันหมดทั้งลูก เวลากลางคืนจึงต้องเสียแล้วข้าใส่เปลลูกเจ้าของบ้าน แต่ถูกจับได้แล้วขับไล่ออกจากบ้านไปหลวงพ่อก็ถูกเสือกัดตาย ในเรื่องหลวงพ่อกักได้ หลวงพ่อก็มีความโลภ เวลาชาวบ้านมานิมนต์ให้ไปบิณฑบาตตามงานศพก็ไปรูปเดียวไม่ยอมมาให้พระรูปอื่นไปด้วย ชาวบ้านจึงแกล้งเป็นผีไปหลอกหลวงพ่อ หลวงพ่อกลับผีและตั้งแต่นั้นมาก็เช็ดหลาและไม้กล้ำไปบิณฑบาตรูปเดียวอีกเลย

การปฏิบัติตนผิดไปจากระเบียบแบบแผนของสังคมมักจะได้รับการลงโทษจากสังคม ทั้งหลวงพ่อดะกละและหลวงพ่อมักได้ที่ประพฤติดนผิดไปจากจริยวัตรของสงฆ์ จึงถูกกลั่นแกล้งจนถึงแก่ความตาย ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เป็นอุทาหรณ์แก่ผู้ฟังงานเงที่ไม่พึงปฏิบัติ

3.6.3 ไม่ควรฝึกผ่านอกุศลมูล หรือโลภะ โทสะและโมหะ สิ่งเหล่านี้คือ กิเลสที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง กิเลสที่เกิดจากโลภะ ได้แก่ ความพอใจในกามคุณ ความโลภอยากได้ในทางทุจริต กิเลสที่เกิดจากโทสะ ได้แก่ ความโกรธ และความพยาบาท กิเลสที่เกิดจากโมหะ ได้แก่ ความประมาท ความเห็นผิดจากคลองธรรม สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในสังคมทุกระดับ ดังในเรื่อง จาปาสีตัน นางแดงอ่อน ท้าวแบ้ กालะเกด นางผมหอม ฯลฯ เป็นปัญหาขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระดับครอบครัวและในระดับสังคม เนื่องจากตัวละครฝ่ายร้ายมีจิตใจฝักใฝ่อยู่ในอกุศลมูลและมีใจมักมากในกามคุณทั้งยังมีความอามาตพยาบาท อิจฉาริษยากัน และความเห็นผิดจากคลองธรรมจึงทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในด้านต่าง ๆ มากมาย แต่ในที่สุดก็ได้รับผลร้ายตอบสนองตามกฎแห่งกรรมที่ได้สร้างกรรมมาใดไว้ย่อมได้รับกรรมนั้นตอบสนอง ส่วนตัวละครเอกซึ่งเป็นตัวแทนคุณความดี เป็นผู้ปฏิบัติตนดีมาโดยตลอดก็จะได้รับแต่ผลกรรมดีตอบแทน สภาพเหตุการณ์และพฤติกรรมของตัวละครทั้งฝ่ายดีและฝ่ายร้ายจึงเป็นคติธรรมทางอ้อมที่ให้อุทาหรณ์แก่ผู้ฟังโดยทั่วไป

4. ตัวละคร

การศึกษาลักษณะของตัวละครในวรรณกรรมนิทานไทยนั้น ทั้งตัวละครเอก ฝ่ายชายฝ่ายหญิงและตัวละครฝ่ายร้ายมักเป็นตัวละครด้านเดียว (Flat Character) ตัวละครดังกล่าวเป็นตัวแทนคุณความดีและความชั่ว กล่าวคือ ตัวละครเอกจะเป็นตัวแทนคุณความดีเป็นฝ่ายคุณธรรม ซึ่งสร้างแต่กุศลผลบุญและยังรักษาคุณสมบัติดังกล่าวไว้อย่างสม่ำเสมอถึงแม้ว่าจะต้องเผชิญกับความประสงค์ร้ายของตัวละครฝ่ายร้าย ต้องอดทนต่อความทุกข์ยากอย่างแสนสาหัส แต่ผลสุดท้ายก็สามารถผ่านอุปสรรคต่างๆ ไปได้และได้รับผลดีตอบแทน ส่วนตัวละครฝ่ายร้ายได้ก่ออกุศลกรรมมาตั้งแต่เปิดเรื่องและยังคงความเลวร้ายไว้โดยตลอด ในที่สุดก็จะถูกลงโทษ

และได้รับผลกรรมที่สร้างไว้ในลักษณะที่แตกต่างกัน ทั้งตัวละครฝ่ายดีและฝ่ายร้ายยังคงลักษณะเฉพาะด้านที่แยกออกจากกันชัดเจน นับเป็นกลวิธีหนึ่งที่ช่วยให้ผู้ฟัง เข้าใจเกิดทัศนคติเกิดแนวคิดและมองเห็นความดี ความชั่ว ได้แจ่มชัดขึ้น การนำเสนอลักษณะและพฤติกรรมของตัวละครฝ่ายดีและฝ่ายร้ายในลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมที่ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การแสดงพฤติกรรมเกี่ยวกับความดีและความชั่วของตัวละครซ้ำหลาย ๆ ครั้ง เป็นการเน้นย้ำพฤติกรรมของตัวละครเพื่อให้ผู้ฟัง เข้าใจแนวคิดหลักของเรื่องได้ชัดเจนยิ่งขึ้นและสามารถจำแนกความดี ความชั่วได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังในเรื่อง ท้าวแก้ว นางทามาเป็นตัวละครเอกและประพฤติปฏิบัติตนดีมาโดยตลอด ถูกพี่สาวทั้ง 6 คน ซึ่งเป็นตัวละครฝ่ายร้ายพยายามฆ่านางทามาถึง 2 ครั้ง คือครั้งแรกลอบไปอาบน้ำที่แม่น้ำแล้วปลักนางตกน้ำ ครั้งที่ 2 ลอบไปเก็บดอกไม้แล้วปลักนางตกเหว ในทานองเดียวกันพระเจ้ากรุงจีนเกลียดท้าวแก้วจึงพยายามฆ่าท้าวแก้วถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกลอบทำให้ไปกินอาหารเย็นที่อุทยาน มอมเหล้าจนหลับแล้วปล่อยทิ้งไว้ให้ยักษ์จับกินเป็นอาหารและครั้งที่ 2 ฆ่าให้ไปเก็บผลไม้ที่ป่าหิมพานต์ แล้วให้นางไฉ่เอื้อยไปด้วยแล้วลักของวิเศษกลับมาโดยปล่อยทิ้งท้าวแก้วไว้ที่ป่าหิมพานต์คนเดียว เป็นต้น

ในการศึกษาวิเคราะห์ตัวละคร ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะด้านต่าง ๆ ของตัวละครเอกฝ่ายชายฝ่ายหญิง ตัวละครฝ่ายร้ายและตัวละครผู้ช่วยซึ่งมีลักษณะที่คล้ายกันและแตกต่างกัน ดังนี้

4.1 ตัวละครเอกฝ่ายชาย

ตัวละครเอกฝ่ายชายในวรรณกรรมมาทพวนเป็นตัวละครฝ่ายดี หรือฝ่ายธรรมะมีลักษณะเป็นตัวละครด้านเดียว คือ ประพฤติปฏิบัติตนดีมีคุณธรรมสร้างกุศลบุญและเป็นตัวแทนของความดีมีบทบาทเด่นตลอดทั้งเรื่อง และมักจะใช้ชื่อตัวละครเป็นชื่อเรื่องด้วย เช่น เรื่องสินทอง ท้าวแก้ว กาละเกด ท้าวกำกาดำ ฯลฯ

4.1.1 ชาติกำเนิด ตัวละครเอกในวรรณกรรมนิทานมาทพวนมีชาติกำเนิดที่แตกต่างกัน ได้แก่ ในนิทานชาดกและนิทานชีวิต มักจะมีชาติกำเนิดเป็นลูกกษัตริย์ ในนิทานคำสอน นิทานตลก นิทานอธิบายเหตุ และนิทานลูกโซ่ ตัวละครเอกมักเป็นลูกเศรษฐี

สามัญชนและเป็นคนยากจน ในนิทานชาดกที่ตัวละครเอกเป็นลูกกษัตริย์ ผู้เล่าและผู้ฟังมีความเชื่อว่าตัวละครเอก คือ พระโพธิสัตว์ที่เกิดมาเพื่อชดใช้กรรม ดังในเรื่องกาละเกต ท้าวกาละเกตเป็นลูกพระอินทร์ แต่ถึงวาระที่ต้องลงมาเกิดเพื่อชดใช้กรรมของตนที่ติดตามมาแต่ชาติปางก่อน จึงลงมาเกิดเป็นโอรสของท้าวสุริวงค์ เจ้าเมืองพาราณสี

บัดนี้พอก็ถึงเห็นโทษุดตะลาดกาละเกต เจ้านั้นเวนก่อนนี้ชินาสันควมมาพ้อแล้ว เจ้านี้ชาดก่อนนั้นยังอยู่เมืองคน เจ้าก็บุกเบิกเสียดเขตทางหลวงกว้างไกล ยังมีวันหนึ่งนั้นผู้คนย้ายคะเมาะของบบแสนมานั้น เจ้าก็กุมผูกไว้ไปแก้แก่เขานั้นนา บัดนี้เวนนากถึงตนเวียนคอบมาแล้ว เจ้าจงลงเที่ยวใช้เวนแล้วก็จึงมาพ้อทอน

(กาละเกต, 13)

ในนิทานชีวิตและนิทานศาสนตัวละครเอกมักเป็นสามัญชนยากจนแต่มีความมานะความพยายามขยันขันแข็งและอดทนได้แต่งงานกับตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่มีฐานะสูงกว่าตน อาจจะมีปัญหาอุปสรรคอยู่บ้างแต่ก็ฟันฝ่าไปได้และได้แสดงคุณความดีให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็นจึงได้รับการยอมรับและมีสภาพชีวิตที่ดีขึ้น ได้แก่ เรื่องไถ่แก้ว กภาพรำผีน้อย ท้าวกภาพรำปลาแดกปลาสมอ เช่น

ในเรื่อง ท้าวกภาพรำปลาแดกปลาสมอ ท้าวกภาพรำเป็นลูกคนจน มีแต่เบ็ดและข้องชาด ๆ เป็นสมบัติติดกาย วันหนึ่ง ๆ ได้แต่ตกปลาหมอมาทำปลาร้า ส่วนธิดาของพระราชาเมืองหนึ่งเจ็บป่วยมานาน อยากกินปลาร้า ฝ่ายพระราชาก็ให้เสนาอำมาตย์ไปป่าวประกาศว่าถ้าใครมีปลาร้าดีนำมาให้ธิดากินแล้วหายจะยกธิดาให้แล้วให้ครองเมือง ท้าวกภาพรำทราบข่าวจึงนำปลาร้าของตนไปให้ธิดาของพระราชากิน ธิดาจึงหายจากอาการเจ็บป่วย จึงได้แต่งงานกับธิดาของพระราชาและได้ครองเมืองสืบต่อไป

4.1.2 รูปสมบัติ ตัวละครเอกฝ่ายชายมักเป็นผู้มีรูปสมบัติเป็นแบบฉบับ คือเป็นหนุ่มรูปงาม และมักจะเปรียบเทียบกับความงามเหมือนพระอินทร์ เป็นการสร้างความเปรียบอย่างง่าย ๆ สั้น ๆ สื่อความหมายได้ชัดเจน

เห็นกมมานุษูปงามปานเต็ม ลิงคูโสมบาท้าวคืออินลงหล่อ...งามยิ่งย่อยเสมอดังอินแบ่ง
เลาคิงงามดั่งพมพายฟ้าเป็นดั่งมะนิโชดแก้วผิงงามาส่อง โสมฮูปเนื้อเสมอเพียงดั่งทอง
คูสีใสดั่งคาเลี้ยงไว้

(จันทบัตริชติ, 52)

านเรื่องท้าวแก้ว ท้าวแก้วได้กินผลไม้จากกิ่งที่อยู่ทางทิศเหนือ จึงทำให้มีรูปร่างงามกว่าเดิมหลายเท่า และได้เปรียบเทียบกับงามดั่งพระอินทร์ งามกว่ามนุษย์ธรรมดา จนเป็นที่เสาะสื้อนหมู่ชาวบ้านและชาวเมืองทั่วไป ต่างก็ปรารถนาที่จะเห็นรูปร่างหน้าตาของท้าวแก้ว และเมื่อท้าวแก้วเดินผ่านบ้านของตน จึงตรงตาดูจริงใจผู้ที่พบเห็นและตกอยู่ใต้วงศ์ และมีพฤติกรรมการแสดงออกที่สั้มตัวแตกต่างกันในทานองตลกขบขัน

โสมบาท้าวเสมออินลงหล่อ บัดแต่ได้ลุ่มฟ้าลือท้าวผู้เดียวแท้แล้ว...สาวก็แซวๆ เอ็นนาหลังบ่าว่า ลังว่าเฮื่อนแจ่มเจ้าเลยล้ำสงวโปแท้แล้ว เขาก็แซวๆ ท่วงบาคานคานนั้น เขาก็บบปวงฟาวมาเยี่ยมเบิ่งบ่าหันแล้ว ลางคนตาบอดเบื่องเขาก็เซาเซาเว้าเท่าทั่วทั้งเมืองเขาก็แซว ๆ เสียงแล่นมาทั้งค้าย เขาก็พะบาดท้าวโสมงามกว่าเก่าได้มะนุดชะโลกนี้ลือท้าวผู้เดียวแท้แล้ว ลางคนตาบอดเบื่องบ่เห็นสูงงมงวาตั้นตาตอไม้แล่นซุนกอไม้ ลางคนมยานเท่าลงถึงห้องอ่อน ยังเส่าบบปวงเด็นนมเกี่ยวฮ้องคิงแท้แล้ว ลางคนหูหนวกฮ้ายปัฐเมื่อความ เขามันก็คว่ำคิ้วจับหอกตั้นทั้งฟาว คองว่าหมูกวางเข้ามาสวนคนใส่สองว่า เนื้อตั้นเด็นมานี้หอกซีแทงแท้แล้ว ลางสาวฟาวตั้นเฮือนขึ้นชาดโปแล้ว ซิ่นก็เกาะแยกคั้นไควไว้ชาดผงแท้แล้ว

(ท้าวแก้ว, 37-38)

ตัวละครเอกมักเป็นหนุ่มรูปงาม ซึ่งแสดงให้เห็นด้วยรูปลักษณ์ภายนอก ความงดงามที่ปรากฏภายนอกไม่ใช่เกณฑ์ในการประเมินคุณค่าความดีที่มีอยู่ในตัวคุณความดีคือสิ่งที่แสดงออกมากจากพฤติกรรมภายใน การตัดสินว่าผู้ที่มีรูปร่างงามจะเป็นคนดีหรือผู้ที่มีรูปร่างอัปลักษณ์จะเป็นคนชั่วไม่ใช่เรื่องที่ถูกต่องนัก ดังในเรื่องท้าวแก้ว ท้าวแก้วเกิดมามีรูปร่างเป็นพะผิดไปจากมนุษย์ทั่วไป จึงถูกตัดสินว่าชั่วร้ายเป็นกาสิบ้านกาสิเมือง และถูก

นาไปลอยแพ หรือในเรื่องท้าวกำกาดำ ท้าวกำกาดำเกิดมามีรูปร่างอัปลักษณ์จึงถูกตัดสินว่า เป็นสิ่งชั่วร้ายแล้วถูกนาไปลอยแพเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์

ความงดงามเป็นส่วนหนึ่งที่เสริมบารมีตัวละครเอก และจะ ได้รับการยกย่องจากผู้ทีพบเห็นเสมอ เสมือนเป็นการตัดสินคุณค่าของความคิดจากรูปลักษณ์ภายนอก แต่ตัวละครเอกในวรรณกรรมนิทานบางเรื่องมีอนุภาคของการซ่อนตัว ได้แก่ เรื่องท้าวแบ้ ตัวละครเอกซ่อนตัวอยู่ในร่างของแพะ เรื่องท้าวเต้าน้อย ตัวละครเอกซ่อนตัวอยู่ในร่าง ของเต่า และเรื่องท้าวกำกาดำ ตัวละครเอกมีรูปร่างอัปลักษณ์ ซึ่งจะถูกมองและประเมินค่า ว่าชั่วและเป็นความอัปมงคล จึงทำให้ถูกนาไปลอยแพออกจากเมือง สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม านเรื่องรูปสมบัติว่าการมีรูปร่างจะเป็นที่ยอมรับของสังคม แต่ถ้าหากว่ามีรูปร่างซีเห่รัอัปลักษณ์ มักจะถูกปฏิเสธและตีค่าว่าต่ำต้อยและเลวทรามและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม

4.1.3 คุณสมบัติด้านบุญบารมี ตัวละครเอกในนิทานชาดกเป็นผู้มีบุญ บารมีและเป็นพระโพธิสัตว์เวียนมาเกิดเพื่อชดใช้กรรมและบำเพ็ญบารมีของตน านชีวิตช่วงต้น มักจะได้รับความทุกข์ยากลำบาก เนื่องจากปัญหาอุปสรรคมากมาย แต่ด้วยบุญบารมีจึงได้รับการ ช่วยเหลือจากตัวละครผู้ช่วย ได้แก่ เทวดา พระอินทร์ ฤาษี พญาครฑ และพญานาค แล้ว สามารถผ่านอุปสรรคต่างๆไปได้โดยง่าย ดังในเรื่องท้าวแบ้ ท้าวแบ้เป็นพระโพธิสัตว์ที่ลงมา เกิดเพื่อชดใช้กรรมของตน แต่เกิดมามีรูปร่างเป็นแพะจึงถูกนาไปลอยแพ แต่ด้วยบุญบารมี จึงมีพญาครฑ พญานาค พระอินทร์ พระพรหม และเทวดาคอยรักษาความปลอดภัยให้

อันนี้ป่าชคนถ้อยฮ้ายผู้ชั่วสามานเจ้าเอย ดั่งแม่นองสับพะยูนอพุตโทเป็นเจ้า เมื่อจัก ทวายตีให้พุกอนเลี้ยงต่อไปนั้น มันจักเปียดไฟน้อยคนฮ้อยมเหงแท้แล้ว แต่นั้นหมอก้าวถ้อย ส่วงหลายพุกอน ความดีมันบ่ทวายงาไว้ คั้นว่าหมอดูแล้ววางสอเฮื้อฮีบกัมซาบไหวพะ เมืองเจ้าจึงจา อันนี้ฮ้อยที่อุบขาดต้องเขนาหญเมืองหลวงบ่ยาแล้ว...พะหากยังเลี้ยงไว้ หั้นแห่งนเมือง..ดั่งแม่นคนชวงแท้ยาลอนเลี้ยงต่อไปทอน...ควนเต่งห้วงแพหญไหลเสีย ชอยดาโยย่ำให้กาย ๓ วันบ่ดีเมื่อหน้า

(ท้าวแบ้, 5)

เขาก็เอาแจ่มเจ้าวางใส่แพสับพะสันมีชูอันหัน คอมาแล้ววางใส่แพใหญ่ เมื่อนั้นแพแจ่มเจ้าย้ายออกวังแพ ก็เส้น ๆ ย้ายไปไวเฮ้วฮีบ แต่นั้นคุณากพ้อมบ่ไลแท้ค้าย กับตั้งทเวดาพ้อมอินพมคุณากแหมแจ่มเจ้าบาท้าวบ่ไลแท้แล้ว

(ท้าวแบ้, 7)

ท้าวแบ้พบปัญหาอุปสรรคตั้งแต่เกิด นอกจากจะได้รับการดูแลจากพระอินทร์ พระพรหม เทวดา ครุฑ และนาคแล้ว ย่าจ่าสวนก็ได้ติดแพไปด้วยคอยเพียรบ่อน้ำ บ่อนอาหารอยู่บนแพ อาหารที่เตรียมมาหมดแล้วก็มีมาแทนเหมือนเดิมเป็นเพราะบุญบารมีและกุศลบุญที่ได้สร้างไว้แต่ชาติปางก่อน

แต่นั้นยาก้าวด้านจาดอบาดาน อันว่าของเฮามาแต่เมืองบางนั้นแม่นว่ากินหมดแล้ว
ตีมมาสันเก่า เป็นแต่บุญแจ่มเจ้าสร้างแต่หลังยาแล้ว

(ท้าวแบ้, 10)

เมื่อท้าวแบ้ติดสำเภาไปเมืองกงจิ้นกับนายสำเภา เมื่อใดเป็นหนุ่มเกิดความรักนางทามา ลูกสาวคนที่ 7 ของพระเจ้ากงจิ้นจึงให้นายสำเภาไปสู้อาให้ แต่พระเจ้ากงจิ้นเรียกสินสอดทองหมั้นเป็นเงินและทองแสนตาซัง ซ้างม้าอย่างละ 100 ตัว ช้างชายหญิงอย่างละ 100 คน สร้างสะพานเงินสะพานทองจากทำนั้มาจนถึงพระราชวัง แล้วให้ปลุกกล้วยเครือเงินเครือทอง ปลุกอ้อยจากทำนั้มาจนถึงพระราชวัง จึงจะยกนางทามาให้ นายสำเภาได้ยินก็หมดปัญญา แต่ด้วยบุญบารมีของท้าวแบ้ เทวดา ครุฑ และนาค จึงช่วยกันเนรมิตทุกสิ่งทุกอย่างให้ท้าวแบ้ได้แต่งงานกับนางตามความปรารถนาของตน

ช้อยบ่คิดยากจ้อสั่งแท้ทอโยพ้อเอย เอาแต่ปาละมีช้อยสมพานเฮียมช้อยจิ่งท้อน หากจักผู้ที่แมงโดยได้ตั้งคิ่งพ้อเอย...แต่นั้นจันโทขึ้นลาตีเถิงเที่ยงคืนแล้ว บาบ่าวน้อยแพงลานไปนอน เจ้าก็คิดเถิงโทนาโก คุณ นาก ก็ขนเงินค้ำออกมาถวายเจ้าเงินค้ำลังกองมะนี้
นั้นโกดข้างและม้าพ้อฮ้อยชู้ตัว บ่เอาคไฮสับพะสิ่งเงินคานา ๆ สับพะสิ่งมวนพ้อม ก็จิ่งฮ้อนฮอดเท้าคุณาใหญ่หิมมะทาน คุณก็ทะยานตนทเวท่อนทะยานเถิงท้าว คุณก็นิละมิดสร้างชัว

เงินพ้อมชั่วคราวเกาะกาย ทั้งก้วยอ้อยมีพ้อมชู้อัน กับทั้งทาสชายอิงชายอ้อยคู่บั้งเกิดแท้มี
พ้อมชู้อัน คุณก็นิละมิดแล้วกับกายเลยหนีไปถึงหิมมะพานแห่งตมมียั้ง

(ท้าวแบ้, 17)

4.1.4 คุณสมบัติด้านความสามารถในการรบ คุณสมบัติด้านความสามารถในการรบเป็นความสามารถที่สัมพันธ์กับคุณสมบัตินุญบารมี ตัวละครเอกฝ่ายชายเมื่อเข้าสู่ช่วงวัยหนุ่มต้องเดินทางออกจากเมืองเพื่อไปศึกษาหาความรู้ทางด้านกลยุทธ์ไว้ป้องกันตัวและสู้รบกับข้าศึกศัตรูหรือฝ่ายอธรรมอันเป็นอุปสรรคสำคัญสำหรับชีวิต ผู้ที่ถ่ายทอดความรู้ด้านกลยุทธ์มักจะเป็นฤาษี และพระอินทร์ แล้วยังมอบของวิเศษมาเพื่อเสริมอำนาจและให้มีอิทธิฤทธิ์ยิ่งขึ้น ดังในเรื่องกาละเกด ท้าวสุริวงค์ผู้ครองนครพาราณสีไม่มีความสามารถในการรบ จำเป็นต้องออกจากเมืองไปเรียนวิชาความรู้ด้านการรบจากฤาษี

แต่นั้นสุลิวงเจ้าลาลงแวนฮีบ เจ้าก็หาดอกไม้เทียนได้ใส่ขัน พะจึงยอถวายไหวพะลัดสี
ตนปะเส็ด พะจึงยอยกตั้งบูชาเจ้าเทพพะคุณ แต่มันพะจึงสอนมนาสูลิวงทุกสิ่ง คงและ
แคล้วบั้งได้ชูเชิงแท้แล้ว ท้างก็เฮียนเอาได้มันยาทุกสิ่ง

(กาละเกด, 4)

ท้าวกาละเกดซึ่งเป็นลูกของท้าวสุริวงค์ เมื่อเข้าสู่วัยหนุ่มมี
มณีกาบก็พาออกจากเมืองไป จนพบกับนางมะลีจันทร ลักลอบได้กับนางมะลีจันทรจนท้าวพินน
จับได้ ท้าวพินนจึงสั่งให้แสนเมืองท่าหอกลอนตักท้าวกาละเกด จนท้าวกาละเกดถูกหอกลอนตักตาย
นางมะลีจันทรจึงนำศพไปลอยแพแล้วพญาครุฑมาพบจึงนำศพไปให้ฤาษีช่วยชุบชีวิต แล้วสอนวิชา
ความรู้ให้พร้อมทั้งให้ดาบและธนูวิเศษไว้เป็นอาวุธประจำกาย

พะก็สั่งสอนให้มนแก้วชู้อัน ท้างก็เฮียนเอาได้มันยาหลายสิ่ง พะก็สอนบอกาให้ในท้อง
ชู้อัน ท้างก็เอาเอาได้คุณสอนทุกสิ่ง ก็หากเป็นแต่ขุนแจ่มเจ้าเฮียนได้จ่ายตายแท้แล้ว...
แต่นั้นพะก็เอาสอนให้กุมมานตนปะเส็ด กับทั้งดาบคาแก้ววางงาที่แก่บา อันว่าสอนเล่มนี้
มีเศดสอละสินลูกเอย คั้นว่ามีลอบคามยาดชิงเมืองบ้าน ให้จ่ายสอนแก้วทะนูลินยิงใส่

เขาจักตายมอดเมียนเมืองบ้านขุนผงพ่อแล้ว คั้นว่ายังไปแล้วคืนมาสันเก่า อันว่าสอน
เล่มนี้ด้านปากเสมอแต่ตั้งคนพ่อแล้ว กับทั้งดาบคำแก้ววิเสตดวงคม ำให้จ่ายอโถกกวัด
แกว่งพันตายม้วยบมีไฟผู้มาชิงฮบต่อได้แล้ว

(กาละเกด, 76-77)

ตัวละครเอกที่มีความสามารถในการรบ มักมีของวิเศษเป็น
อาวุธประจำกาย มีปรากฏานนิทานชาดก ได้แก่ เรื่องท้าวแบ้ สินทอง นางแดงอ่อน กภาพร่า
ฝีน้อย เป็นต้น การที่ตัวละครเอกมีความสามารถในการรบ มีของวิเศษ มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์
มากมาย ยิ่งเพิ่มความสนุกสนานให้กับเนื้อเรื่องยิ่งขึ้น และทำให้ผู้ฟังสนใจและอยากฟังเรื่องราว
ต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

4.1.5 คุณสมบัติด้านคุณธรรม ตัวละครเอกฝ่ายชายมักเป็นผู้ทรงคุณ
ธรรม เนื่องจากเป็นคุณสมบัตินี้เป็นแบบฉบับ และยังเป็นแบบอย่างแก่ผู้ฟังด้วย ได้แก่ การ
ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี มีความกตัญญู เป็นผู้เสียสละ และยังเป็นผู้มีความรู้เรื่อง
ธรรมะ สามารถอบรมสั่งสอนผู้ที่อยู่ใกล้ชิดหรือฝ่ายปฏิบัติให้หันสร้างคุณความดี โดยเฉพาะ
การรักษาศีล 5 อันเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานสำหรับบุคคลทั่วไป ดังงานเรื่องท้าวแบ้ ท้าวแบ้
ปราบยักษ์ที่เมืองมิดถิลลาจนยอมแพ้ ท้าวแบ้จึงเทศนาสั่งสอนให้ยักษ์เลิกทำบาบฆ่าสัตว์ และให้
ถือศีลปฏิบัติธรรม ยักษ์ก็เชื่อฟังและปฏิบัติตามทุกอย่าง

ท้าวก็สอนสั่งให้คำเจ้าจูงอันหันแล้ว อันว่าพาสาเชื้อแนวคนอย่าได้ชอกกินเนื้อ ก็หากเห็น
เทือนนี้เมื่อหน้าบมีทานเอย . . . อันนี้เงาให้สลักวันผุงหมูพานานนั้นเนอ คำสอนกูจือเอาจามัน . . .
ยักษ์ก็ยอมมือไหว้กะลัดต้องปะเส็ดแปะแผ่นพื้นดินเจ้าสหัว ยักษ์ก็ลาไปห้องหิมมะพานของเก่า
มันก็จ่าจือไว้คำเจ้าสั่งสอนแท้แล้ว มันก็จ่าสิน ๔ พาวานาทุกคำ แม่นว่าทุกคำเข้าบมีคำ
ฟ้าเพ็งแท้แล้ว

(ท้าวแบ้, 52)

ตัวละครเอกฝ่ายชายในนิทานชาดกเป็นผู้ทรงคุณธรรมประพฤติ
ปฏิบัติตนดีมาโดยตลอด ถึงแม้ว่าจะพบปัญหาอุปสรรคต่างๆ มากมาย แต่ก็ยังคงรักษาคุณธรรม

ไว้เหมือนเดิม และแก้ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ นั้นได้ด้วยวิจรรย์ญาณ และความสามารถของตน โดยมีได้อาฆาตพยาบาลทงจวงเวร และเป็นผู้ที่ำให้อภัยต่อฝ่ายตรงข้ามเสมอ

4.1.6 เป็นผู้มีการรยหลายคน ตัวละครเอกฝ่ายชายในนิทานชาดก มักมีการรยหลายคน ดังในเรื่องกาละเกต ท้าวกาละเกตมีการรย 5 คน คือ นางมะสีจันทร์ นางกินรีทั้ง 3 คน และนางสาส์ เรื่องท้าวแบ้ ท้าวแบ้มีการรย 2 คน คือ นางทามา และนางคำหยาด เรื่องนางแดงอ่อน ท้าวมะหวางค์มีการรย 2 คน คือ นางแดงอ่อน และนางไอยกา และท้าวสุริยงค์ มีการรย 3 คน คือ นางคำหยาด นางฟ้าเหล่า และลูกสาวยักษ์ และเรื่องจาบาลีตัน ท้าวจลมณีมีการรย 2 คน คือ นางอัคคี และนางคากอง เป็นต้น การมีการรยหลายคนของตัวละครเอกเป็นส่วนหนึ่งที่น่าไปสูปัญหาความขัดแย้งในระดับครอบครัว ตามสภาพสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยพวนไม่ยอมให้ชายไทยพวนมีการรยได้หลายคน ซึ่งขัดแย้งกับเรื่องราวที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานไทยพวน ในวรรณกรรมไทยพวนตัวละครรุ่นพ่อ ซึ่งมีการรยหลายคนมักจะเกิดปัญหาขัดแย้งเสมอ ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อลูก ต้องถูกกลั่นแกล้งในรูปแบบที่แตกต่างกัน แต่ในชั้นลูกหลานการมีการรยหลายคนมักไม่ปรากฏปัญหาความขัดแย้งระหว่างเมียน้อยเมียหลวง เนื่องจากตัวละครรุ่นพ่อมีใช้ตัวละครเอกของเรื่อง ตัวละครเอกมักจะเป็นตัวละครในชั้นลูก ซึ่งเป็นผู้มีบุญบารมีเป็นตัวแทนคุณความดีและเป็นตัวละครในอุดมคติ การสร้างความขัดแย้งระหว่างเมียน้อยและเมียหลวงในชั้นลูกหรือตัวละครเอกจะขัดแย้งกับความรู้สึกของผู้ฟัง นอกจากนี้ในวรรณกรรมนิทานไทยพวนยังอธิบายว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเสนอแนวคิดเรื่องเนื้อคู่ การสร้างกุศลบุญร่วมกันมาแต่ชาติปางก่อนซึ่งเป็นการอธิบายและให้เหตุผลตามทัศนคติและความเชื่อของกลุ่มชนไทยพวน ดังในเรื่องท้าวแบ้ นางทามาและนางคำหยาดต้องมาใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัวเดียวกัน เนื่องจากในชาติปางก่อนทั้ง 2 คน ได้เกิดเป็นลูกสาว เศรษฐีด้วยกัน และยังได้ช่วยกันเย็บผ้าถวายกฐินร่วมกัน ผลบุญจึงทำให้มาเกิดและต้องใช้ชีวิตร่วมกันอีกในชาตินี้

ชาติก่อนก็ได้เป็นลูกเสดถีหลวง เนาเมืองพาลานะสี่อยู่กะเสมสุก้าง อันว่าทามา น้อย เป็นลูกเมียหลวง นางคำหยาดเป็นลูกปายแห่งเสดถีปางนั้น ยามเมื่อสังคะเจ้าจาวัดสา เลยออกมาแล้ว เสดถีก็ตกแต่งำให้กันถีนพ้อมทอดทาน ก็จึงทันลูกน้อยนางนาตทั้ง ๒ พากัน

มาแสวงสนยังผ้าอันว่า ๒ นางน้อยหยิบาให้เสดก็ก็จึงทานทอดาให้สังคะเจ้าหม่อม เวนเบนแต่
โกลันเจ้าทั้ง ๒ นางนาคได้แสวงผ้ากันถิ่นแต่หลังแท้แล้วชาดก่อนก็บาทำว่วมกันเจ้าเอย

(ท้าวแป้, 62)

กล่าวโดยสรุป ตัวละครในวรรณกรรมนิทานไทยมีความสำคัญในการดำเนินเรื่อง ทำให้เรื่องดำเนินไปอย่างสนุกสนาน ตื่นเต้น และเร้าใจผู้ฟัง อีกทั้งตัวละครแต่ละประเภทยังมีลักษณะอันโดดเด่นตามแบบฉบับ กล่าวคือ ตัวละครเอกจะมีลักษณะเป็นตัวละครในอุดมคติและทำหน้าที่เป็นตัวแทนฝ่ายคุณธรรม ส่วนตัวละครฝ่ายร้ายก็จะมีพฤติกรรมชั่วร้ายที่เด่นชัดและเป็นตัวแทนของฝ่ายอธรรม นอกจากนี้ยังมีตัวละครผู้ช่วยมาเสริมสร้างบารมีของตัวละครเอกให้เด่นชัดขึ้นการสร้างตัวละครในลักษณะต่างๆ ดังกล่าวทำให้การดำเนินเรื่องราวรื่นและมีเอกภาพ ทั้งยังสัมพันธ์กับแนวคิดของเรื่องได้อย่างดียิ่ง

4.2 ตัวละครเอกฝ่ายหญิง

ตัวละครเอกฝ่ายหญิงเป็นตัวละครแบบฉบับ คือ มีรูปร่างสวยงาม มีความประพฤติดี แม้สภาพชีวิตช่วงต้นจะพบปัญหาอุปสรรค และถูกกลั่นแกล้งให้ได้รับความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส แต่ก็ยังคงรักษาความดีไว้เสมอต้นเสมอปลาย ไม่อาฆาตพยาบาทฝ่ายตรงข้าม แม้ว่าตนจะได้รับความทุกข์ทรมานเพียงใด ก็ปล่อยยาให้ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ คลี่คลาย และผ่านพ้นไปด้วยความอดทนและอดกลั้น ตัวละครเอกฝ่ายหญิงมักมีบทบาทเป็นรองจากตัวละครเอกฝ่ายชายและเป็นตัวละครที่ช่วยเสริมบุญบารมีของตัวละครเอกฝ่ายชาย ช่วยแก้บทบาทของฝ่ายชายเด่นยิ่งขึ้น แต่ก็มีบางเรื่องที่ตัวละครเอกฝ่ายหญิงมีบทบาทเด่นกว่าฝ่ายชาย เช่น เรื่องนางแดงอ่อน อีหล้ากับอีลูน จะเห็นได้จากการนำชื่อตัวละครเอกฝ่ายหญิงมาตั้งชื่อเรื่องอีกด้วย

ในการศึกษาวิเคราะห์คุณลักษณะของตัวละครเอกฝ่ายหญิง จะศึกษาด้านชาติกำเนิด รูปลักษณ์ คุณสมบัติ และสถานภาพทางสังคม ดังนี้

4.2.1 ชาติกำเนิด ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในวรรณกรรมนิทานไทยมักมีชาติกำเนิดที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของนิทาน นิทานชาดกส่วนมากตัวเอกฝ่าย

หญิงมักมีชาติกำเนิดเป็นลูกกษัตริย์ และลูกเศรษฐี แต่นิทานตลก นิทานชีวิต และนิทานคำสอน มักจะเป็นสามัญชนธรรมดา

ในเรื่องกาละเกด นางมะลิจันทร์และนางกินรีทั้ง 3 คน เป็นลูกพระอินทร์ จะต้องลงมาเกิดในโลกมนุษย์ นางมะลิจันทร์ลงมาเกิดเป็นลูกของท้าวพินนแห่งเมืองพินน ส่วนนางกินรีทั้ง 3 ลงมาเกิดเป็นลูกของกษัตริย์แห่งเขาไกรลาส

บัดนี้มาจาก้าวถึงเทวีผู้ลมตีพัดพานั้น นางก็ตกต่างด้าวไกลท้าวต่างเมือง นางก็ไปตกห้องพินนเมืองใหญ่ นางก็เข้าสู่ห้องโถงกว้างลาดู ก็จึงเห็นนางแก้วเทวีนอนอยู่ นางก็ลอบเข้าห้องนอนนั้นอยู่เย็น...บัดนี้หลายวันแล้วเทวีเหลืองหล้า นางก็มีลูกน้อยในท้องแก่มาพอเมื่อหลายเดือนแล้วเทวีปะสูดตกพากันเอาหน้าสวยสี่ ก็จึงเป็นยิ่งแท้สวยงาม

(กาละเกด, 19)

ตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่มีชาติกำเนิดเป็นลูกกษัตริย์มักปรากฏในนิทานชาดก ได้แก่ เรื่องท้าวแก้ว ลินทอง ท้าวสีหน ท้าวกำกาดำ ท้าวณกระจอก และจาบาลี่ตั้ง เป็นต้น นอกจากนี้ในวรรณกรรมนิทานบางเรื่องพบว่าตัวละครเอกฝ่ายหญิงเป็นลูกเศรษฐี เช่น เรื่องท้าวเต้าน้อย และในบางเรื่องตัวละครเอกฝ่ายหญิงเป็นลูกชานายากจน แต่ได้แต่งงานกับตัวละครเอกฝ่ายชายที่เป็นลูกกษัตริย์ซึ่งทำให้สถานภาพความเป็นอยู่ของตนดีขึ้น ดังในเรื่องท้าวประจิตร-นางอรพิม ท้าวประจิตรเป็นลูกกษัตริย์ได้แต่งงานกับนางอรพิมซึ่งเป็นลูกชานา ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในนิทานตลกมักเป็นชาวบ้าน และมีสถานภาพในครอบครัวแตกต่างกัน เช่น แม่ยาย ลูกสะใภ้และน้องเมีย ผู้เล่ามีได้กล่าวถึงชาติกำเนิดของตัวละครเหมือนการเล่านิทานประเภทอื่น ๆ เพราะจุดประสงค์ในการเล่านิทานตลกจะเน้นความตลกเป็นหลัก จึงเล่าเฉพาะพฤติกรรมและเหตุการณ์ที่สร้างอารมณ์ขันแก่ผู้ฟัง

ชาติกำเนิดของตัวละครเอกฝ่ายหญิงนอกจากจะเป็นลูกกษัตริย์และสามัญชนแล้ว วรรณกรรมนิทานไทยบางเรื่องยังกำหนดให้ตัวละครเอกฝ่ายหญิงมีชาติกำเนิดมาจากสัตว์และเป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์เดช ดังในเรื่องนางแดงอ่อน นางแดงอ่อนเป็นลูกสาว

ของพญานาค เรื่องไก่อแก้ว ตัวละครเอกเป็นลูกสาวพญานาคเช่นเดียวกัน เรื่องภาพรำผีน้อย ตัวละครเอกซ่อนตัวอยู่ในงาช้าง และ เรื่องนางผมหอม นางผมหอมเป็นลูกสาวของช้าง ซึ่งถือกำเนิดแปลกกว่านิทานเรื่องอื่น ๆ ถึงแม้ว่าตัวละครเอกฝ่ายหญิงจะมีชาติกำเนิดที่แตกต่างกัน แต่ผลสุดท้ายก็ได้แต่งงานกับตัวละครเอกฝ่ายชายซึ่งเป็นลูกกษัตริย์ และเศรษฐี จึงทำให้มีสถานภาพทางสังคมดีขึ้น และเป็นผลตอบแทนเนื่องจากการปฏิบัติตนดีมาโดยตลอด

4.2.2 รูปสมบัติ ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในวรรณกรรมนิทานไทยวน ส่วนมากเป็นตัวละครแบบฉบับมีความงามเป็นเลิศ ผู้เล่ามักเปรียบเทียบความงามเหมือนพระอินทร์ปั้นแต่ง เป็นการเปรียบเทียบง่าย ๆ ต่างจากการชมโฉมแบบในวรรณคดีไทยทั่วไป ดังใน เรื่องกาละเกด ได้ชมความงามของนางมะลิจันทร์ว่างามเหมือนดังพระอินทร์ปั้นแต่ง นิ้วเล็บสวยกลมกลึงดั่งเทียน

ก็จึงเป็นยิ่งแท้สมงามเสมอหล่อ อันว่านิ้วเล็บสวยเสมอดังเทียน สิ่งเคียงกลมงามดั่งอินลงแต่้ม

(กาละเกด, 201)

4.2.3 คุณสมบัติด้านการปฏิบัติตนเป็นภรรยาที่ดี ตัวละครเอกฝ่ายหญิงมีคุณลักษณะเป็นนางในอุดมคติ เป็นผู้ที่มีชาติตระกูลสูง เป็นลูกกษัตริย์ นอกจากจะมีความงามเป็นเลิศแล้วยังมีกิริยามารยาทดีและปฏิบัติตนเป็นศรีภรรยาที่ดีของสามีดังใน เรื่องกาละเกด นางมะลิจันทร์ นางกนิษฐีทั้ง 3 คน ได้แต่งงานกับท้าวกาละเกดแล้วมักจะถูกสอนอยู่เสมอว่า ให้จงรักภักดีต่อสามีเพียงผู้เดียวและปฏิบัติตนเป็นศรีภรรยาที่ดี

อย่ามีใจเลี้ยวพะแคไซเชิงต่าง ให้เจ้าตั้งต่อแก้วขวั้นเขาหน่วยเดียวพอเนอ อย่าได้มีใจเลี้ยวหน้าชายเชื้อต่าง ให้เจ้าพะยาหลีกวันผุ้นี้จึงดีพอแล้ว...อันหนึ่งผัวขวั้นเจ้าบันเทานิตตะเน็ง ๓ แจ่มเจ้าอย่าด้านปากนั้นพอเนอ อย่าได้เหยียวมือข้ามตีนผัวเป็นบาบ ให้เจ้าแปะแผ่นพื้นดินเจ้าใส่หัวนั้นเนอ ให้เจ้าบวละบัดท้าวสามีโกเป็นทีเพ็งอย่าปะหมาดแท้คุณท่านมีมากแล้ว

(กาละเกด, 240)

คุณสมบัติด้านการเป็นภรรยาที่ดี เป็นสิ่งที่ถูกสอนและปลูกฝังมาตั้งแต่วัยเยาว์ งานบางครั้งต้องใช้ชีวิตร่วมกับคนอื่น ๆ ทั้งในสถานภาพของเมียน้อยและเมียหลวง แต่ต่างฝ่ายต่างก็ปฏิบัติตนตามบทบาทและหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว และยังมีใจรักต่อสามีเพียงคนเดียว มีความอดทนและรักษาครอบครัวไว้เพื่อความมั่นคงของสถาบันครอบครัว และเพื่อให้สามีของตนใช้ชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความสงบสุข

ในงานเรื่อง กาละเกด นางมะลิจันทร์เป็นเมียหลวง แต่นางกินรีทั้ง 3 คน เป็นเมียน้อย ฤาษีจึงสอนให้นางกินรีรักษาครอบครัวและเคารพนางมะลิจันทร์ซึ่งเป็นเมียหลวง

อันนิ่งเทวีแก้วมะลิจันทร์เป็นใหญ่ เชื่อนั้น ๓ แจ่มเจ้าถนอมบองค้อยแบ่งแท้เอย อย่าได้
มุสาแก้หาความลับส่อปดีย์แล้ว เจ้าแสงเป็นภาพร่าอย่าให้เพื่อนเตียนพ้อเอย

(กาละเกด, 239)

นางมะลิจันทร์ซึ่งมีใจหนักแน่นและอดทน จงรักภักดีต่อสามี แต่เพียงผู้เดียว เมื่อตอนที่ยักษ์กุมภพนสะกดให้ท้าวกาละเกดนอนหลับ แล้วมาจับตัวนางมะลิจันทร์ไป นางก็ขอร้องอ้อนวอนเพื่อเป็นการถ่วงเวลา มือก็จับท้าวกาละเกดเขย่าหวังจะให้ตื่นแต่ก็ไม่สำเร็จ

แต่นั้นนางก็ยอมมีโอหัวขวอนจงมาก ขอให้ได้สิ่งท้าวทั้งมัจฉาค้อยไปทานเอย อันว่ามีนางเส่าบิดขาบาสักสิ้น นางนาคทีนขาท้าวก็ปดิ่ง แต่นั้นยกก้าวด้านไสมอ้อนนางงามสายใจเอย อย่าจาคาเว้า เจ้าจักคอยสิ่งท้าวบานใดแท้จึงจีตึ้นนาแท้เด

(กาละเกด, 154)

ยักษ์ก็ถือโอกาสขยับเข้าใกล้นางมะลิจันทร์ ท้าให้นางมะลิจันทร์ไม่พอใจ จึงต่อว่ายักษ์กุมภพ ซึ่งแสดงถึงความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีต่อสามีว่า

เจ้าอย่าเข้ามาใกล้ควรทานเอย ผัวช้อยยังเสียงข้างกั้วเวณผุงباب ำให้ท่านจาแต่สิ้นมือเจ้าอย่าอองบายทานเอย ผัวช้อยยังคั้นว่าเจ้าจักเยียวบายแท้เฮียมตายมอละนาคจึงแล้ว ขอแก่เจ้าภูนาน้องอย่าบายทานเอย

(กาละเกด, 155)

นางมะสีจันทร์พยายามปลุกท้าวกาละเกิดอย่างไรก็ไม่ตื่น จึงต้องจ่ายอมไปกับยักษ์กุมพน แต่ไปได้ไม่ไกลนางก็ออกกลอุบายว่าลืมของสำคัญ แล้วขอกลับไปเอาของที่ศาลาแล้วนางจะกลับมา นางก็ถือโอกาสไปปลุกท้าวกาละเกิดอีก ท้าวอย่างไรก็ไม่ตื่น จนต้องจ่ายอมไปกับยักษ์กุมพน ถึงอย่างไรนางก็ยังไม่หมดความพยายามที่จะรักษาศักดิ์ศรีไว้ ด้วยใจที่ซื่อสัตย์ต่อสามีคนเดียว นางมะสีจันทร์มีความฉลาดและสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ ด้วยกลวิธีที่ชาญฉลาด ถึงแม้ว่านางจะถูกยักษ์กุมพนบังคับให้แต่งงานด้วย นางก็ยังอ้างถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของการแต่งงานที่มีมาแต่โบราณว่า ชายหญิงแต่งงานกันใหม่ ๆ ต้องแยกกันอยู่ถึง 3 วันเพื่อเป็นการชลอเวลา ก่อนที่พระอินทร์จะมาช่วยเมื่อถึงคราวคับขัน

4.2.4 คุณสมบัติด้านความสามารถในการรบ คุณสมบัติด้านความสามารถในการรบเป็นคุณลักษณะที่เหมาะสมกับตัวละครฝ่ายชายมากกว่าฝ่ายหญิง แต่ในวรรณกรรมนิทานบางเรื่องตัวละครเอกฝ่ายหญิง นอกจากจะมีคุณสมบัติด้านการเป็นศรีภรรยาที่ดีแล้ว ยังมีความกล้าหาญและความสามารถในการรบอีกด้วย ดังในเรื่อง กาละเกิด เมื่อท้าวกาละเกิดทำศึกสงครามกับยักษ์กุมพน เกิดความอ่อนล้าและถึงคราวคับขันที่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น พระอินทร์จึงมอบดาบวิเศษ และธนูวิเศษให้กับนางมะสีจันทร์ให้มีพลังกำลัง เพื่อช่วยท้าวกาละเกิดรบกับยักษ์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เด่นและไม่ปรากฏในเรื่องอื่น ๆ

เมื่อนั้นอินตาเจ้าตนนุองปะเลิด พะก็ยอยกเต้าคาถาศีสบเสกแล้วจึงหุดแจ่มเจ้านางน้อยขนาดทะแพง ทั้งเส้าหุดบาท้าวอาชะไนพ้อมฟ้า แล้วจึงเอาดาบแก้วอย่าให้สิ่งนางเพื่อนี้ เจ้าจงเสี่ยวช้อยท้าวอย่าชิวอาชะไนพ้อเนอ เจ้าจงผันตนพันช้อยผิวทั้งม้า เจ้าอย่ากัวเกงทอนสายใจลูกมิ่งกูเอย ให้เจ้าพันผ่าม่านาท้าวอย่ากัวพ้อเนอ อันว่าคันทันน้ำอาคมของพ้อแสงถึงข้างพ้อฮ้อยเบ็งมันพ้อแล้ว แสนว่าผียักษ์ย้ายเหลือดินลันแผ่นก็ตามทอน ๓ แจ่มเจ้าอย่าย่านทอโยพ้อเนอ

(กาละเกิด, 197)

4.2.5 สถานภาพของตัวละครเอก ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในวรรณกรรมนิทานไทยพวนมีสถานภาพที่แตกต่างกัน และเป็นอนุภาคที่พบบ่อยคือ ตัวละครเอกเป็นลูกคนสุดท้อง

และเป็นลูกคนที่ 7 ได้แก่ เรื่องท้าวแบ้ ท้าวสีทน และท้าวเต้าน้อย และในบางเรื่องตัวละครเอกเป็นพี่สาวคนโต เช่น เรื่องอีหล้ากับอีลุน เป็นต้น

นอกจากนี้สถานภาพในด้านครอบครัว ตัวละครเอกฝ่ายหญิงก็มีสถานภาพที่แตกต่างกัน ในบางเรื่องตัวละครเอกมีสถานภาพเป็นเมียหลวง เช่น เรื่องนางแดงอ่อน นางम्मหอม ท้าวแบ้ และกาละเกด เป็นต้น และในบางเรื่องตัวละครเอกมีสถานภาพเป็นเมียน้อย เช่น เรื่องจาปาสีตัน

ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในวรรณกรรมนิทานไทยพวนมักเป็นตัวละครแบบฉบับ คือ เป็นศรีภรรยาที่ดี มีความงามเป็นเลิศ แต่ก็มีสถานภาพที่แตกต่างกัน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า คนดีมีคุณธรรมมิได้อยู่ที่สถานภาพของคน แต่อยู่ที่คุณความดีและคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของคนนั่นเอง

4.3 ตัวละครผู้ช่วยตัวละครเอก

ตัวละครผู้ช่วยเป็นตัวละครที่คอยให้ความช่วยเหลือตัวละครเอกเมื่อยามคับขัน หรือช่วยชุบชีวิตให้ตัวละครเอกในกรณีที่ตัวละครเอกตาย ตัวละครผู้ช่วยตัวละครเอกเสมือนผู้ทำฝออยู่ในความยุติธรรม ยึดมั่นในความเที่ยงธรรม และคอยช่วยเหลือตัวละครเอกให้รอดพ้นจากอันตราย อีกทั้งยังเป็นตัวละครที่คอยสร้างขวัญกำลังใจให้กับตัวละครเอกที่เป็นฝ่ายถูกกระทำจนได้รับทุกข์ทรมาน โดยจะได้รับการช่วยเหลือจากตัวละครผู้ช่วย จนพบกับความสุข ความสมหวัง เป็นผลตอบแทน ตัวละครผู้ช่วยในวรรณกรรมนิทานไทยพวนมีคุณลักษณะดังนี้

4.3.1 สถานภาพของตัวละครผู้ช่วยตัวละครเอก

ตัวละครผู้ช่วยเป็นบิดาของตัวละครเอกแต่ชาติปางก่อน มักมีปรากฏในนิทานชาดก ดังในเรื่องกาละเกด กาละเกดเป็นลูกของพระอินทร์อยู่บนสวรรค์ เมื่อถึงคราวต้องลงมาเกิดเพื่อชดใช้กรรมยังโลกมนุษย์ พระอินทร์จึงให้กาละเกดลงมาเกิดพร้อมกับภรรยาอีก 4 คนซึ่งเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิง เช่น

บัดนี้พ่อก็หลิงเห็นไทบุตรตากาละเกด เจ้านั้นเวนก่อนก็ขึ้นนำสันควมมาพ่อแล้ว...บัดนี้เวนนากัลถึงตนเวียนควมมาแล้ว เจ้าจงลงเที่ยวมาใช้เวนแล้วก็จึงมาพ่อทอน

(กาละเกด, 13)

เมื่อท้าวกาละเกดถูกหอกยนต์ของท้าวแสนเมืองตาย พญาครุฑมาพบเข้าจึงนำไปให้ฤๅษีช่วยชุบชีวิต ฤๅษีจึงให้มหาเถนไปขอยาวิเศษจากพระอินทร์ซึ่งเป็นบิดาของท้าวกาละเกด พระอินทร์จึงให้ยาวิเศษ ศรวิเศษ และดาบวิเศษมาให้ฤๅษีช่วยชุบชีวิตและช่วยสอนวิชาความรู้ในการรบให้กับท้าวกาละเกด

แต่นั้นอินตาเจ้าวันละนาสิงสำ ก็จึงเห็นแก้วแก่นไทกาละเกดกุมมาน บาก็มอละนาตายเพียงจึงทิ้งม้า อันนี้หากเป็นบุตรตาเชื้อกุมมานลูกมิ่งเฮาแล้ว เฮาให้ลงเกิดมาใช้เวนฮ้ายแห่งบาทานเอย ท้าวก็ลงเกิดห้องเมืองใหญ่พาลานะสีที่พูน อันว่าสูลิวงเป็นพ่อบาบุนน้อย ท้าว นั้นชื่อว่ากาละเกดท้าวลูกมิ่งของเฮาเพียงแล้ว... เพื่อนี้เฮาจักเอาคืนที่ให้เป็นยาอันปะเส็ด ให้ลัดสี่ฮัดแจ่มเจ้าทั้งม้าสว่างคืนหันเทิน คอม่ว่าพะก้าวแล้วเฮือฮีบพลันเปื่องพะก็เอาคืนที่ส่งเถนมิช้า กับทั้งดวงสอนแก้ววิชาอันปะเส็ด กับทั้งดาบคานแก้ววางให้แก่เถน ท่านจงเอาให้พะลัดสี่ทุกสิ่งเถนเอย

(กาละเกด, 72)

ในเรื่องท้าวแบ้ นายสาเภาภักย์อาสาช่วยเหลือและนำท้าวแบ้ไปเลี้ยงไว้ตั้งแต่ถูกนำไปลอยแพ ซึ่งบุคคลทั้ง 2 เคยเป็นบิดามารดาท้าวแบ้มาแต่ชาติปางก่อน

อันว่านายชะพะผู่เอาบาเที่ยวส่งบางนั้น หนีจากห้องคอนนั้นบ่แม่เนาเจ้าเอย คือว่าพ่อเจ้าองอาดสับพะยู่เป็นบิดาด่วน ๒ บางนี้ อันว่าไอยะโกเถ้าอาสาตนยาบางนั้น ก็หากแม่แม่พะเจ้าบางนี้ด่วน ๒ เจ้าเอย

(ท้าวแบ้, 96)

ตัวละครผู้ช่วยเป็น "เสี่ยว" กับบิดาของตัวละครเอก เป็นตัวละครที่เป็นมิตร หรือเพื่อนร่วมน้ำสาบานกันกับบิดาของตัวละครเอก ดังใน เรื่องกาละเกด ท้าวสุริวงศ์ออกไปเรียนวิชาแล้วไปผูกเสี่ยวกับครุฑ เมื่อท้าวกาละเกดได้รับอันตรายครุฑรู้ว่า ท้าวกาละเกดเป็นลูกของสุริวงศ์ซึ่งเป็นเสี่ยวของตน จึงได้ช่วยเหลือไว้ทุกครั้ง

ตัวละครผู้ช่วยมีหน้าที่คอยช่วยเหลือตัวละครเอกโดยตรง นอก จากที่กล่าวไปแล้ว ยังมีตัวละครอีกมากมายที่มีหน้าที่คอยให้การช่วยตัวละครเอกได้แก่ เทวดา พระพรหม เทพารักษ์ ฤาษี นาค พญารุ้ง ช้าง เสือ ผีน้อย และผีอย่างงาม เป็นต้น

4.3.2 คุณสมบัติด้านความเมตตากรุณา และการให้ความช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก คุณสมบัติดังกล่าวเป็นเสมือนข้อกำหนดบทบาทและหน้าที่ที่ต้องคอยให้ความช่วยเหลือตัวละครเอกให้รอดพ้นจากอันตรายและความทุกข์ทั้งปวง ตัวละครผู้ช่วยแต่ละตัวต่างก็มีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือที่แตกต่างกัน ดังนี้

พระอินทร์ พระพรหม และเทวดา เป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือตัวละครเอก ดังใน เรื่องท้าวแก้ว เมื่อท้าวแก้วถูกลอยแพ พระอินทร์ พระพรหม เทวดา พญาครุฑและพญานาคคอยดูแลให้ความช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา และเมื่อถึงยามคับขันหรือมีอันตรายมาถึงตัวละครผู้ช่วยตัวละครเอกต้องให้ความช่วยเหลือเสมอ ๆ ดังใน เรื่องจันทปัทมา ท้าวจันทปัทมาได้ควักดวงใจของตนให้ยักษ์กินเพื่อแลกเปลี่ยนกับชีวิต มารดาจึงทำให้ท้าวจันทปัทมาได้รับความเจ็บปวดและถึงแก่ความตาย ร้อนถึงพระอินทร์ต้องลงมาช่วยและชุบชีวิตให้แก่ท้าวจันทปัทมาให้ฟื้นคืนกลับมาอีกครั้งหนึ่ง

การให้ความช่วยเหลือแก่ตัวละครเอก เสมือนเป็นภาระหน้าที่ของตัวละครผู้ช่วยโดยตรงที่ต้องคอยดูแลและให้ความช่วยเหลือตั้งแต่เกิด ใน เรื่องนางแดงอ่อน นางไอยกานาลูกนางแดงอ่อนไปทิ้ง พระอินทร์ได้ช่วยนำเอาไปเลี้ยงไว้ แล้วยังคอยแก้ไขสถานการณ์ในยามคับขันอยู่ตลอดเวลา แม้แต่การมีคู่ครองก็เช่นเดียวกัน ทั้งใน เรื่องท้าวแก้ว ท้าวกำกาดำ ตัวละครผู้ช่วยต้องเนรมิตสินสอดทองหมั้นให้ทุกอย่างเพื่อช่วยตัวละครเอกได้

แต่งงานสมความปรารถนา ดังในเรื่องท้าวแบ้ พระเจ้ากรุงจีนเรียกสินสอดทองหมั้นเป็นเงินทองแสนตาชั่ง ช้างม้าอย่างละ 100 ตัว ข้าชายหญิงอย่างละ 100 คน พร้อมทั้งสร้างสะพานเงินสะพานทอง ตั้งแต่ทำน้ำจนถึงพระราชวัง ปลุกต้นกล้วยเครือเงินเครือทอง และต้นอ้อยตั้งแต่ทำน้ำจนถึงพระราชวัง นายสำเภาเองก็หมดปัญญาที่จะจัดหาสินสอดตามที่พระเจ้ากรุงจีนเรียกร้องได้ แต่ด้วยบุญญาธิการของท้าวแบ้ เทวดา นาคและครุฑ จึงช่วยเนรมิตทุกอย่างมาให้ท้าวแบ้ได้แต่งงานกับนางทามาสมความปรารถนา

แต่นั้นจันทุ๋นลาตีถึงเที่ยงคืน บาบ่าวน้อยแพงลานไปนอน เจ้าก็คืนึงถึงโถนาโกคุณากก็ขนเงินค้ำออกมาถวายเจ้าเงินค้ำลังกองมะนี่น้เกิด ช้างและม้าพออ้อยชูตัวบ่อดไอ้สับพะสิ่งเงินค้ำนาๆ สับพะสิ่งมวนพ้อม ก็จึงฮ้อนฮอดแท้คุดาหญ่หิมมะพาน คุดก็ทะยานตนเหาะท่อนทะยานถึงท้าวคุดก็นิละมิดล้างชัวเงินพ้อมชัวค้ำเกาะกาย ทั้งก้วยอ้อยมีพ้อมชูอัน กับทั้งทาสาซ้ายช้ายอ้อยคู่บั้งเกิดแท้มีพ้อมชูอัน คุดก็นิละมิดแล้วกับกายเลยหนี

(ท้าวแบ้, 17)

ครุฑและนาค เป็นตัวละครผู้ช่วยที่คอยให้ความช่วยเหลือตัวละครเอกเช่นเดียวกัน ดังในเรื่องท้าวแบ้ นางทามาถูกพี่สาวทั้ง 6 คนหลอกไปฆ่าถึง 2 ครั้งครั้งแรกที่สาวมาชวนไปอาบน้ำที่แม่น้ำ แล้วปลักนางทามาตกน้ำไป พญานาคมาช่วยเอาไว้ได้ และครั้งที่ 2 พี่สาวมาชวนไปเก็บดอกไม้ที่อุทยาน แล้วปลักนางทามาตกเหว พญาครุฑมาช่วยเอาไว้ได้อีกครั้งหนึ่ง

ฤาษี ก็เช่นเดียวกันมีบทบาทสำคัญในสอนวิชาความรู้เกี่ยวกับกลยุทธในการรบและยังช่วยชุบชีวิตให้ตัวละครเอกอีกด้วย ดังในเรื่องจาปาลี ต้นฤาษี ได้ชุบชีวิตต้นจาปาลีต้นให้กลับฟื้นกลายเป็นคนได้อีกครั้งหนึ่งแล้วสอนกลยุทธให้กับตัวละครเอก ในเรื่องกาละเกด ท้าวกาละเกดถูกหอกยนต์ท้าวแสนเมืองตาย ฤาษีได้ช่วยชุบชีวิตท้าวกาละเกดให้ฟื้นคืนมาได้แล้วก็สอนวิชาความรู้เกี่ยวกับกลยุทธและให้ของวิเศษไว้สำหรับเป็นอาวุธประจำตัว

นอกจากพระอินทร์ พญาครุฑ พญานาคและฤาษีแล้ว ในเรื่องภาพรำผีน้อย ยังมีตัวละครผู้ช่วยที่เป็นพญารุ้ง เสือ ช้าง ที่คอยช่วยเหลือท้าวภาพรำ เมื่อครั้ง

ที่แถบทรงคาทำพนักเพื่อแย่งชิงตัวภรรยาของท้าวภาพร่ำ แต่ท้าวภาพร่ำมีแหวนวิเศษ สามารถเรียกสัตว์ต่าง ๆ มาช่วยตนได้ เช่น เมื่อแถบทำพนักตีไก่ ชนควาย และแข่งเรือ สัตว์ต่างๆ จึงแปลงกายมาเป็นไก่ ควายและเรือให้ท้าวภาพร่ำนำไปแข่ง แล้วชนะทุกครั้ง

จะเห็นว่าตัวละครผู้ช่วยมีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือและคอยแก้ไขสถานการณ์ยามคับขันให้แก่ตัวละครเอกเสมอ และยังเป็นการเสริมบุญญาธิการและอำนาจของตัวละครเอกให้มีความสำคัญยิ่งขึ้น เพื่อให้สมกับที่เป็นตัวละครานอุดมคติของผู้ฟัง

4.3.3 คุณสมบัติด้านอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์และการมีอำนาจเหนือตัวละครอื่น ๆ ตัวละครผู้ช่วยส่วนมากเป็นตัวละครที่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และมีอำนาจเหนือตัวละครอื่น ๆ เป็นผู้ที่ดีวางตนอยู่ในความเที่ยงธรรมจะช่วยเหลือผู้ที่ทำดี และลงโทษผู้ที่ทำชั่วให้ได้รับผลกรรมตอบสนอง ดังในเรื่อง จันทน์ปัดเซตติ ยักษ์ได้กินหัวใจของท้าวจันทน์ปัดเซตติจนถึงแก่ความตาย แต่พระอินทร์ลงมาช่วยชีวิตเอาไว้ได้โดยสั่งให้ยักษ์คืนหัวใจแก่ท้าวจันทน์ปัดเซตติ

คอมว่าสักโกเฑลงฮอด พะก็จับแกวงแก้วฝ้ายแกดิง พะเส่าด้านถามยักษ์ฝึมาน ดูลาแก้วฝ้ายจบบาบ มิงสั่งมาทาเวหนอพุดโทตายแท้ ท้าวนี้เป็นแนวเชื้อเพทียานานโลกจึงแล้ว...มิงสั่งมาเอาขึ้นหมากหัวใจน้อยขนาดจิ้งน้อ ให้ท้าวเมียนตายแท้แต่คืนนี้เด มิงจงเอายังขึ้นหมากหัวใจมาฮีบจิ้งทอน อย่านได้ขำมิงนี้ชิวสนตายท่านเออย ฎัจกเอายังค้อนกะเนิงเหล็กอันใหญ่ตุ้แท้หัว แก้อยาฆ่าท่านเออย

(จันทน์ปัดเซตติ, 74-75)

4.4 ตัวละครฝ่ายปฏิบัติหรือตัวละครฝ่ายร้าย

ตัวละครฝ่ายปฏิบัติกับตัวละครเอก หรือตัวละครฝ่ายร้ายเป็นตัวละครที่คอยสร้างปัญหาความขัดแย้งให้กับตัวละครเอกในทุกๆ เรื่อง ในการศึกษาลักษณะของตัวละครฝ่ายร้าย จะกล่าวถึงรูปลักษณ์ สถานภาพทางสังคม และคุณสมบัติหรือพฤติกรรมหรือการกระทำที่เป็นความชั่วที่ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ฟังรับรู้และเข้าใจง่าย ตัวละครฝ่ายร้าย

มักจะไม่ได้ได้รับความนิยมชมชอบจากผู้ฟังเท่าไรนัก เนื่องจากมีความซ้ำ เป็นลักษณะประจำตัวที่ขัดแย้งกับความรู้สึกของผู้ฟัง แต่บทบาทของตัวละครฝ่ายร้ายมีส่วนสำคัญในการเพิ่มรสและความเข้มข้นความสนุกสนานของเนื้อเรื่อง ถ้ายังมีพฤติกรรมซ้ำมากเท่าไรก็จะยิ่งเพิ่มความเกลียดชังและเพิ่มความสนุกสนานให้แก่ผู้ฟังมากขึ้น เพราะผู้ฟังส่วนมากมักจะปรารถนาให้ตัวละครเอกเป็นฝ่ายชนะ และต้องการให้ตัวละครฝ่ายร้ายเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และได้รับผลกระทบตบสนองหรือตายซึ่งเป็นจุดสุดยอดของเรื่องซึ่งพบมากในวรรณกรรมนิทานไทย

4.4.1 รูปสมบัติ การกล่าวถึงรูปสมบัติตัวละครฝ่ายปฏิบัติในวรรณกรรมนิทานไทยมักกล่าวถึงความอัปลักษณ์ ความน่าเกลียดน่ากลัว ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับการประพฤติปฏิบัติ หรือพฤติกรรมซ้ำของตัวละคร ดังในเรื่อง ท้าวแบ้ ได้กล่าวถึงรูปสมบัติของยักษ์ชณะที่มากินมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ ในเมืองมิดถิลาไว้ว่า ถือกระบองอันเท่าต้นตาลตาแดงเหมือนกองไฟ พันชีเท่าชวานเล่มใหญ่ ดวงตาเหลือกซ้ายขวาตูดน่ากลัว

ยักษ์ก็เที่ยวชอกใช้กินเลี้ยงบ่หลอ กับทั้งเสนาพ้อมมุนตีหลายหมู่ ยักษ์ก็บ่ไว้กินเลี้ยงชูคนหันแล้ว...ยักษ์ก็แยงสู่ด้าวดวงใหญ่แถมเมืองถึงเพลาชอกกินตั้งเลี้ยงมีทั้งหมูจิวควายพ้อมหมูหมาเบ็ดไปยักษ์ก็กินเลี้ยงบ่หลอแท้แล้ว

(ท้าวแบ้, 48)

ยักษ์ก็ถือค้อนด้ามปะมานทอล่าตาน ตาแดงเหมือนดังไฟกองฮา ตูดพันเขี้ยวคือชวานดวงใหญ่ตาเหลือดยิ้มแยงซ้ายเหลือดขวา บ่ได้กินสิ่งแท้ ๓ วันท้องเป่า มันก็ชอกใช้เล็มแทนดูคนหันแล้ว

(ท้าวแบ้, 50)

4.4.2 สถานภาพของตัวละคร

ตัวละครฝ่ายปฏิบัติ ที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานไทยมีทั้งตัวละครที่เป็นอมมนุษย์และมนุษย์ มีทั้งคนต่างเมืองและคนที่อยู่ในครอบครัวเดียวกันกับตัวเอก ได้แก่ พ่อตา แม่ผัว พี่สาวและน้องสาว เป็นต้น

ยักษ์ เป็นอมมนุษย์พวกหนึ่ง เป็นตัวละครที่มีบทบาทเด่นในฝ่าย
 อธรรม มีฤทธิ์เดช มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เหนือมนุษย์ และมีรูปลักษณ์ที่น่าเกลียดน่ากลัว ยักษ์เป็น
 ตัวแทนความเลวร้ายและความชั่ว ไม่รู้จักเรื่องบาปบุญคุณโทษมักก่อกรรมทำเข็ญกับตัวละครเอก
 อยู่เสมอ ยักษ์มักเป็นตัวละครฝ่ายอธรรมที่ประพาศิขั้วมาโดยตลอด เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้ง
 กับตัวละครเอกมักจะเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ทุกครั้งตามคติที่ว่าธรรมะย่อมชนะอธรรม และส่งผลให้
 เกิดความคิดที่จะกลับตัวกลับใจ ประกอบกรรมดีเป็นที่ยอมรับและน่ายกย่อง ดังใน เรื่องท้าวแก้ว
 เมื่อยักษ์แพ้ท้าวแก้วแล้วก็ยอมเชื่อฟังคำสั่งสอนของท้าวแก้วทุกประการปฏิบัติตนเป็นคนดี ถือศีล 5
 ตามคำสั่งสอนมิได้ขาด เป็นการสร้างกุศลบุญ เพื่อเป็นการลบล้างความชั่วที่กระทำมาตั้งแต่ต้น
 จนส่งผลให้ไปเกิดบนสวรรค์

อันว่ายักษ์ย้ายตัวชอกกินคน มันก็ฟังคำสั่งสอนแห่งพุทธเป็นเจ้า แต่นั่นมันบ่อยู่ยังแห่งสิน
 ทาน มันก็ฟังคำสั่งสอนแห่งพุทธเจ้ามันตายไปเกิดกาเมืองสวรรค์เนาว์มานาคาอยู่กะเสมสุก
 (ท้าวแก้ว, 96)

พ่อตาและแม่ผัว เป็นผู้มีอำนาจในการปกครองลูกเขยและลูก
 สะใภ้ พ่อต้ามักมีความขัดแย้งกับลูกเขย แม่ผัวมักมีความขัดแย้งกับลูกสะใภ้ ปัญหาความขัดแย้ง
 มักเกิดจากความคิด อุดมคติ การปฏิบัติตนนอกจารีตประเพณีและความแตกต่างในเรื่องฐานะ
 ความเป็นอยู่หรือแนวคิดเรื่องชนชั้นเป็นสำคัญ ดังใน เรื่องกาละเกด ท้าวพินต้องเป็นศัตรูกับ
 ท้าวกาละเกดที่ลูกเขย เนื่องจากท้าวกาละเกดลักลอบได้กับนางมะลิจันทร์โดยไม่ถูกต้อง
 ตามประเพณี ถือว่าเป็นการหยามศักดิ์ศรีของตน ตลอดจนทำให้อับอายแก่ชาวบ้านโดยทั่วไป
 ท้าวพินจึงสั่งให้แสนเมืองท่าหอยกยนต์ดักฆ่าท้าวกาละเกดตาย ใน เรื่องท้าวแก้ว พระยาจกเงิน
 ไม่ชอบท้าวแก้วลูกเขยของตน เนื่องจากท้าวแก้วพาพี่เขยท้าวแก้วมาเที่ยวหาเงินทองแก่
 ชาวบ้านทั้งในเมืองและต่างเมือง จนมีชื่อเสียงเล้าลือไปจนถึงเขตเมืองจีน ฝ่ายพ่อตาเกรง
 ว่าหัวเมืองต่าง ๆ จะไม่เกรงกลัวบารมีของตนจึงคิดกำจัดท้าวแก้วเสียเพื่อไปให้พันทางของตน
 ใน เรื่องท้าวสีทน นางมโนราห์ถูกแม่ผัวกลั่นแกล้งและถูกจับขังคุกตอนที่ท้าวสีทนออกรบ เป็น
 เหตุให้นางต้องหนีกลับบ้านเมืองของตน

แม่เลี้ยง เป็นตัวละครด้านเดียวคือเป็นผู้ประพาศชั่วมาโดยตลอด ส่วนมากปัญหาความขัดแย้งระหว่างลูกเลี้ยงซึ่งเป็นตัวละครเอกกับแม่เลี้ยงเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากปัญหาความขัดแย้งระหว่างเมียน้อยกับเมียหลวงการแย่งชิงอำนาจ การอิจฉาริษยา และการกลั่นแกล้งกัน เป็นพฤติกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของแม่เลี้ยง ดังในเรื่อง จางปาตีตัน นางอัคคีซึ่งเป็นแม่เลี้ยงของตัวละครเอกได้กลั่นแกล้งโดยนางกุมารทั้ง 4 คน ไปสู่ตุ่มลอยน้ำตั้งแต่เกิดเป็นสาเหตุให้ต้องพลัดพรากจากพ่อแม่และบ้านเมือง และเมื่อย้ายมาสวนนาไปเลี้ยงไว้ นางอัคคีทราบข่าวจึงสั่งให้เสนาไปฆ่าอีก เมื่อกุมารทั้ง 4 คน ตายแล้วย้ายมาสวนนาไปฝังเกิดเป็นต้นจางปา นางอัคคีก็สั่งให้เสนาตามไปถอนทิ้งอีก แม่เลี้ยงจะเป็นตัวละครที่คงความชั่วไว้ตลอด ไม่เปลี่ยนแปลง สร้างเวรสร้างกรรมมาตั้งแต่ต้นและผลสุดท้ายก็ได้รับผลกรรมตอบสนองในรูปแบบต่าง ๆ

พี่สาวและน้องสาว เป็นตัวละครที่สืบสายโลหิตเดียวกัน ปัญหาความขัดแย้งระหว่างพี่สาวกับน้องสาว มักเกิดจากการได้รับความรักจากพ่อแม่ที่ไม่เท่ากัน หรือเห็นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความสุขสมหวัง และอยู่ในสภาพที่เหนือกว่าตน ดังในเรื่อง ท้าวแบ้ ท้าวแบ้ซ่อนตัวอยู่ในร่างของแพะได้ไปสู้ออกลูกสาวของพระเจ้ากรุงจีน เมื่อพี่สาวทั้ง 6 คนเห็นก็แสดงความรังเกียจและปฏิบัติเสธกันหมด เหลือแต่นางทามาที่ยินยอมและตอบรับแต่งงานกับท้าวแบ้ แต่เมื่อท้าวแบ้ออกจากร่างแพะแล้วกลายเป็นหนุ่มรูปงาม พี่สาวทั้ง 6 เห็นก็อยากได้มาเป็นสามีของตนจึงหาทางกลั่นแกล้งและหลอกนางทามา น้องสาวของตนไปฆ่าทิ้งเสีย แต่ด้วยบุญบารมีของนางทามาจึงมีพญาครุฑและพญานาคมาช่วยไว้ได้ และด้วยผลกรรมที่พี่สาวทั้ง 6 คน ได้ทำไว้กับนางทามา จึงทำให้พี่สาวทั้ง 6 คน กลายเป็นนกกระยางขาวเป็นการชดใช้กรรมของตนในเวลาต่อมา ในลักษณะเดียวกันในเรื่อง อีหล้ากับอีลุน อีลุนเป็นพี่สาวซึ่งมักถูกทุกคนในครอบครัวรุมกันทำร้ายและฆ่าจนตายหลายครั้ง คือ ตายแล้วไปเกิดเป็นนกต้อยติวิด เกิดเป็นคน เกิดเป็นเต่า และเกิดเป็นต้นโพเงินโพทอง และผลสุดท้ายอีหล้า น้องสาวก็ถูกต้นไม้ทับตายเพื่อชดใช้กรรมที่ได้ทำไว้กับอีลุน

4.4.3 มีความสามารถในการรบ ตัวละครฝ่ายปักษ์ ส่วนมากเป็นตัวละครที่มีฤทธิ์เดช มีความสามารถในการสู้รบ ยิ่งมีฤทธิ์เดชมากก็ทำให้มีความสามารถและมีมือปราบได้ใกล้เคียงกับตัวละครเอกมาก และจะทำให้เนื้อเรื่องสนุกสนานมากขึ้น เพราะ

ต่างฝ่ายต่างก็แสดงอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ เพื่อสู้รบกัน ดังในเรื่องกาละเกต ตอนที่ยักษ์กุมภพญสู้รบกับท้าวกาละเกตเพื่อแย่งชิงตัวนางมะลิจันทร์ บริวารของยักษ์กุมภพญฤศรของท้าวกาละเกตล้มตายมากมาย แต่ยักษ์กุมภพญก็ใช้เวทมนตร์ช่วยให้บริวารของตนฟื้นกลับคืนมาได้อีก ท้าวกาละเกตจึงร้ายเวทมนตร์ทำให้เกิดน้ำท่วมจนยักษ์ล้มตายเป็นอันมาก ยักษ์กุมภพญก็ใช้เวทมนตร์ช่วยให้น้ำนั้นแห้งหายไปหมด และเกิดเป็นไฟไหม้ไปทั่วแผ่นดิน แต่ท้าวกาละเกตก็ใช้เวทมนตร์ช่วยทำให้ดับไป แล้วเกิดเป็นเสือตัวใหญ่เท่าช้างไล่ฆ่าบริวารยักษ์จนล้มตายเป็นอันมาก

แต่นั้นป็นสอนท้าวคืนมาแวนฮีบ สอนท้าวด้านจาท้าวบอกก่อน ชำก็ไปแทงเมี้ยนฆานตายมอละนาดจึงแล้ว กุมภพญฮวายอาคมเป่าคืนได้ แต่นั้นท้าวก็ฮวายมนแก้วผู้สอนอมเป่าเลยเล่า เป็นแม่บ้านองถั่วมถุมฝูงมานย่านลอยหนี...แต่นั้นกุมภพญท้าวอิงสอนเผสียงผ่า เสี่ยงคืนก้องทะลายพื้นพังเพื่อน แต่นั้นอาโบน้ำสูบสะบกวาบเลยเล่าแห้งแบนพื้นซุพาย แต่นั้นกุมภพญท้าวฮวายมนอมเป่า เลยเล่าเกิดเป็นไฟลูกกลมหาท้าว อันว่าแหวหลวงมูมมีนทีนเผาแผ่นมานั้น ก็จึงดับไฟเสี่ยงแหวหลวงมุดมอด บาบ่าวท้าวมนแก้วเป่าไป เลยเล่าเป็นเสือฮ้ายพอนพันตัวใหญ่ตัวทอซ้างพลายลานหลังไป แต่มันฝูงมานฟาวตีตะบองกวัดแกว่งเสือบ่ย่านคะโยงเต็นคาบคอ...

(กาละเกต, 171-172)

4.4.4 มีจิตาใจฝักฝักอูกุศลมูล ตัวละครฝ่ายปฏิบัติในวรรณกรรมนิทานไทพวนเป็นตัวละครที่ประพฤติปฏิบัติตนชั่วอยู่เป็นนิจ เสมือนเป็นตัวแทนความชั่ว จิตาใจฝักฝักแต่อกุศลมูลได้แก่ โลกะ โทสะ และโมหะ ตัวละครฝ่ายปฏิบัติก็อาจประพฤติผิดอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้ง 3 อย่างสืบเนื่องกัน จนเกิดปัญหาขัดแย้งในด้านต่าง ๆ กับผู้อื่น

โลกะ ตัวละครที่จิตาใจฝักฝักอยู่ในโลกะ มักเป็นผู้มีก้มมากและพึงพอใจในกามคุณ เกิดความโลภอยากได้ในทางทุจริต โดยไม่คำนึงถึงความเสื่อมเสียและผลกระทบที่จะตามมาภายหลัง ประพฤติผิดไปจากครรลองคลองธรรมโดยขาดการยั้งคิด ดังในเรื่องกาละเกต ยักษ์กุมภพญพึงพอใจในรูปร่างของนางมะลิจันทร์ จึงคิดจะแย่งชิงมาเป็นภรรยาของตนจึงเป็นสาเหตุให้เกิดสงคราม จนบริวารล้มตายเป็นจำนวนมาก ในเรื่องนางผมหมอม

นางโพงเห็นขุนไทหนึ่ง เรือมากับนางผมหอม ฟังพอ जानตัวของขุนไท จึงหาทางฆ่านางผมหอม
ทิ้งเสียแล้วแปลงกายเป็นนางผมหอมแทน ไปอยู่กับขุนไทในเมือง แต่ต่อมาขุนไททราบความ
จริงจึงฆ่านางโพงตาย

โทสะ ตัวละครที่จิตใจฝักใฝ่อยู่ในโทสะ มักจะเป็นผู้ที่มีแต่
ความโกรธ ความพยาบาท และประทุษร้ายผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนหรือความตาย โทสะ
เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากความโลภ หรืออยากได้มาในทางทุจริต เมื่อไม่สมความปรารถนาจึง
กลายเป็นความพยาบาท อาฆาตและประทุษร้ายตามลำดับ ความพยาบาทตัวละครปฏิปักษ์ที่เป็น
ฝ่ายหญิงมักจะไม่ค่อยรุนแรงนัก ส่วนมากเป็นเรื่องของการอิจฉาริษยาและการกลั่นแกล้งกันจน
ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับทุกขเวทนา ดังในเรื่องนางแดงอ่อน นางแดงอ่อนถูกนางไวยกาซึ่งเป็น
เมียชื่อน้อยกลั่นแกล้ง โดยนำลูกจระเข้มาเปลี่ยนลูกของนางแดงอ่อน แล้วนำเรื่องไปกราบทูล
ท้าวมหาวงศ์ จนเป็นสาเหตุให้ท้าวมหาวงศ์ขับไล่นางแดงอ่อนออกจากเมืองไป ในเรื่องขุนทิง
นางทิงกับนางทองไม่ชอบนางชะนีซึ่งเป็นภรรยาชื่อน้อย เมื่อขุนทิงพานางชะนีเข้าเมืองจึงปล่อย
ให้สุนัขไล่กัดนางชะนี นางชะนีกลัวสุนัขจึงหนีเข้าป่าไป เมื่อขุนทิงป่วยจึงให้ท้าวอากาศไปขอ
ยาจากนางชะนี เพื่อนำมารักษาขุนทิง นางชะนีนึกเคืองแค้นนางทองกับนางทิงที่ปล่อยยาให้สุนัข
ไล่กัดตนจึงให้ยามาไม่มากนัก ทำให้ขุนทิงตายในเวลาต่อมา ความพยาบาทของตัวละคร
ปฏิปักษ์ฝ่ายชายมักจะรุนแรงมากกว่าฝ่ายหญิง เมื่อมีปัญหาขัดแย้งกันก็จะฆ่ากันจนตายไปฝ่ายใด
ฝ่ายหนึ่ง ดังในเรื่องลินทอง ยักษ์กาลละสาฆ่าพ่อแม่ของท้าวลินทองตายจนหมด ท้าวลินทอง
จึงไปเรียนวิชาแล้วกลับมาแก้แค้น แล้วฆ่ายักษ์กาลละสาตาย เป็นต้น

โมหะ ตัวละครที่ฝักใฝ่ในโมหะ มักเป็นผู้ที่เห็นผิดเป็นชอบ
ลุ่มหลงจนขาดสติและการยั้งคิด จนเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ประพฤติตนผิดจากครรลองคลองธรรม
ไม่เกรงกลัวต่อบาป คิดกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่ง ลาภ ยศ ทรัพย์ และความสุขส่วนตน อันเป็น
ผลที่สืบเนื่องจาก โลภะ และโทสะ

ตัวละครทั้งตัวละครเอก ตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ ต่างก็ดำเนินวิถี
ชีวิตวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏไม่แตกต่างกัน แต่ในทางประพฤติปฏิบัติแล้วต่างฝ่ายต่างก็ดำเนิน

วิถีชีวิตไปตามความปรารถนาและผลกรรมของตน ผู้ที่ประพฤติดี จิตใจผ่องใสในกุศลกรรมก็ย่อมได้รับผลดีตอบแทน ส่วนผู้ที่ประพฤติชั่วสร้างแต่อกุศลกรรมมาโดยตลอดก็ย่อมได้รับผลกรรมชั่วตอบแทนไม่ว่าจะช้าหรือเร็วก็ตาม

5. ปมขัดแย้ง (Conflict)

ปมขัดแย้งเป็นจุดสำคัญในการสร้างเรื่อง เรื่องทุกเรื่องไม่ว่าสั้นหรือยาวต้องมีปมขัดแย้งจึงจะเกิดเป็นเรื่องขึ้น และดำเนินไปสู่การคลี่คลายปม ในการศึกษาวรรณกรรมนิทานไทพวนพบว่าปมขัดแย้งส่วนมากเกิดจากความขัดแย้งระหว่างตัวละครทั้งในระดับครอบครัวและกลุ่มสังคม เนื่องจากวรรณกรรมนิทานไทพวนคือภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมและสภาพสังคมไทพวน ในการศึกษาความขัดแย้งในวรรณกรรมนิทานไทพวนจึงจำเป็นต้องศึกษาสภาพสังคม (Context) ควบคู่ไปกับการศึกษาเนื้อเรื่อง (text) ดังที่ ฟิชเชอร์ (Fischer 1963 อ้างในศิริพร วิตะฐาน 2531: 30) ได้กล่าวไว้ว่า

ความขัดแย้งระหว่างตัวละครที่มีอยู่ในนิทานของสังคมใด ย่อมเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคลที่มีปรากฏอยู่จริงในสังคมนั้น ๆ และความขัดแย้งระหว่างตัวละครในนิทานนั้นมักจะจำลองจากความขัดแย้งระหว่างบุคคลในครอบครัวนั่นเอง

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ความขัดแย้งของตัวละครในวรรณกรรมนิทานไทพวนส่วนมากเป็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ อันหมายถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างตัวละครที่อยู่ในสังคมเดียวกัน ทั้งในระดับครอบครัวและระดับกลุ่มสังคม และความขัดแย้งที่เกิดจากมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งเป็นความขัดแย้งในระดับต่างสังคม ความขัดแย้งต่าง ๆ ในนิทานคือจุดสำคัญของการดำเนินเรื่องที่เร้าใจและสร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้ฟัง เหตุการณ์ความขัดแย้งของตัวละครเสมือนภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใกล้ตัวผู้ฟังในสังคมจริง ๆ ผู้วิจัยได้ศึกษาความขัดแย้งของตัวละครในแง่ต่าง ๆ ดังนี้

5.1 ความขัดแย้งในระดับครอบครัว

ปัญหาความขัดแย้งในระดับครอบครัวในวรรณกรรมนิทานไทย เป็น ปัญหาความขัดแย้งที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมในระดับชาวบ้าน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น ากลัตัว ถึงแม้ว่านิทานชาดกส่วนมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์ และพระโพธิสัตว์ก็ตาม แต่การดำเนินวิถีชีวิตของตัวละครก็ไม่แตกต่างไปจากสามัญชนธรรมดา ปัญหาความขัดแย้ง จึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ทั่ว ๆ ไป ซึ่งได้ศึกษาวิเคราะห์ไว้ ดังนี้

5.1.1 ความขัดแย้งระหว่างเมียน้อยกับเมียหลวง

ความขัดแย้งระหว่างเมียน้อยกับเมียหลวง เป็นความขัดแย้งที่ เกิดขึ้นกับตัวละครรุ่นพ่อของตัวละครเอกของเรื่องที่มีภรรยาหลายคน สาเหตุเกิดจากความรัก และการแย่งชิงอำนาจเพื่อยกระดับตนเองให้อยู่เหนือฝ่ายตรงข้าม พฤติกรรมที่เกิดจากความ ขัดแย้งของตัวละครที่เป็นผู้หญิงมักจะไม่ค่อยรุนแรงเหมือนตัวละครฝ่ายชาย โดยมากแสดงออก ในด้านการอิจฉาริษยาและกลั่นแกล้งกัน จนเป็นเหตุให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่เสียเปรียบและได้รับ โทษทัณฑ์ในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น ใช้ให้ไปเลี้ยงหมู หรือขับไล่ออกจากเมือง จึงทำให้ เกิดการพลัดพรากระหว่างพ่อ แม่และลูก ได้รับทุกข์เวทนา ตัวละครฝ่ายร้าย ได้แก่ นางอัคคี ในเรื่องจาปาลีตัน นางไอยกา ในเรื่องนางแดงอ่อน นางทิงและนางทอง ในเรื่องขุนทิง นางโพง ในเรื่องนางผมหอม ตัวละครเหล่านี้เป็นตัวละครที่มีพฤติกรรมชั่วร้ายโดยตลอด ไม่ สามารถที่จะปรองดองกับอีกฝ่ายหนึ่งได้ สร้างแต่อกุศลกรรมไม่มีที่สิ้นสุด และเมื่อปัญหาความ ขัดแย้งต่าง ๆ เริ่มคลี่คลาย ความเป็นจริงเริ่มปรากฏ ตัวละครดังกล่าวก็หมดอำนาจวาสนา และได้รับผลกรรมที่ตนสร้างไว้ตอบสนอง ส่วนตัวละครเอกซึ่งถูกกลั่นแกล้งมาโดยตลอด ต้อง มีชีวิตอยู่ด้วยความทุกข์ยากลำบาก รอคอยเวลาเป็นเครื่องพิสูจน์คุณค่าความดีด้วยความอดทน ก็ ได้รับผลดีตอบแทน ดังใน เรื่องจาปาลีตัน นางอัคคีกลั่นแกล้งนางคากองโดยนำเอาลูกสุนัข 4 ตัว ไปเปลี่ยนลูกของนางคากอง แล้วนำความกราบทูลท้าวจุมณีว่านางคากองคลอดลูกเป็นสุนัข จึงเป็นเหตุให้ท้าวจุมณีขับไล่ นางคากองไปเป็นคนเลี้ยงหมู นางคากองต้องทนลำบากตรากตรำ เพื่อรอเวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ข้อเท็จจริง และเมื่อความเป็นจริงถูกเปิดเผยท้าวจุมณีจึงขับไล่

นางอัคคีไปเป็นคนเลี้ยงหมูแทนนางคากองแล้วรับนางคากองเข้าเมือง ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวนอกจากจะเกิดจากความอิจฉาริษยากันแล้ว ความหุบเขาของตัวละครฝ่ายชายที่เชื่อคนง่าย มิได้ใช้วิจรรย์ญาณในการไต่สวนคดีความ โภจรจนขาดสติจึงตัดสินใจเรื่องราวต่างๆ ง่าย ๆ และไร้เหตุผลจึงทำให้ตัวละครเอกฝ่ายหญิงไม่ได้รับความเป็นธรรมเท่าที่ควร

ในวรรณกรรมนิทานไทพวน ฝ่ายชายมักมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกคู่ครองได้มากกว่าฝ่ายหญิง และมีภรรยาได้หลายคน การนำภรณาน้อยเข้ามาอยู่ร่วมในครอบครัวเดียวกัน ภรรยาหลวงก็ไม่มีสิทธิหวงห้ามหรือปฏิเสธ จำต้องยินยอมและยอมรับแต่โดยดี เพราะคิดว่าเป็นเรื่องของบุญที่สร้างร่วมกันมาแต่ชาติปางก่อน ดังใน เรื่องนางแดงอ่อน เมื่อทำมหวางค์สอบถามความคิดเห็นของนางแดงอ่อนว่ามีความเห็นอย่างไร เมื่อตนจะรับนางไอยกามาเป็นเมียอีกคน นางแดงอ่อนก็ต้องยินยอมโดยอธิบายและให้เหตุผลว่าคงเคยทำบุญร่วมกันมาแต่ชาติปางก่อนว่า

ทำมหวางค์ถามนางว่า จะเอามั้ย นางแดงอ่อนก็บอกว่า ตามใจเถอะ พูดถึงบุญพื้นสร้างร่วมกันมา ไม่ว่าอะไรนางก็ยินยอม

(นางแดงอ่อน)

ค่านิยมเรื่องการมีเมียอายในวรรณกรรมนิทาน สืบทอดกันเรื่อยมาจนถึงตัวละครรุ่นลูกและไม่เคยเปลี่ยนแปลง ตัวละครเอกฝ่ายชายนิยมมีภรรยาหลายคน ซึ่งขัดแย้งกับสภาพสังคมไทพวนในอดีต เพราะชาวไทพวนมักประพฤติตนอยู่ในกรอบของจารีตประเพณีและยังยึดถือค่านิยม เรื่องผัวเดียวเมียเดียว ความนิยมในการฟังเรื่องราวดังกล่าวจึงเป็นสิ่งทดแทนความปรารถนาของผู้ฟังที่เป็นชาย ซึ่งย่อมมีความปรารถนาที่จะมีภรรยาหลายคน เช่นเดียวกับตัวละครเอกในวรรณกรรมนิทาน

5.1.2 ความขัดแย้งระหว่างแม่เลี้ยงกับลูกเลี้ยง

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างแม่เลี้ยงกับลูกเลี้ยง เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่างเมียน้อยกับเมียหลวง การอิจฉาริษยาและกลั่นแกล้งกันจนส่ง

ผลไปถึงลูกด้วยและยังมีสาเหตุมาจากการมีลูกชายของฝ่ายตัวละครเอก เพราะลูกผู้ชายต้องเป็นผู้สืบสกุล และได้ครองสมบัติในอนาคต การมีลูกชายมีส่วนสำคัญทำให้สภาพชีวิตและสถานภาพทางสังคมของตนดีขึ้น ดังนั้นต่างฝ่ายต่างก็ปรารถนาที่จะมีลูกชาย และเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สมความปรารถนาจึงมีการก่อกวนแก่งแย่งอาฆาตพยาบาทกัน ดังในเรื่อง เจ้าชายสี่ต้น เมื่อนางอัคคีให้เสนานาลูกนางค่างองไปสตุ้มลอยน้ำแล้ว ย่าจ่าสวนได้นำไปเลี้ยงไว้จนสวน ฝ่ายนางอัคคีทราบข่าวว่ากุมารทั้ง 4 คน ยังมีชีวิตอยู่ก็ใช้ให้เสนานาขนมใส่ยาพิษไปให้ 4 กุมารกินจนตาย ฝ่ายย่าจ่าสวนเห็นกุมารตายแล้วก็เสียใจจนศพฝังไว้แล้วเกิดมาเป็นต้นจ่าปา ฝ่ายนางอัคคีทราบข่าวว่า 4 กุมาร เกิดมาเป็นต้นจ่าปาอีก จึงสั่งให้เสนานาไปถอนกิ่งอีก ความขัดแย้งระหว่างแม่เลี้ยงกับลูกเลี้ยงมีปรากฏในวรรณกรรมนิทานไทยพบไม่มากนัก ได้แก่ เรื่อง นางแดงอ่อน นางผมหอม และขุนทิง เป็นต้น

5.1.3 ความขัดแย้งระหว่างพ่อแม่กับลูก

ความขัดแย้งระหว่างพ่อแม่กับลูกมักไม่ค่อยปรากฏในวรรณกรรมนิทานไทยพบ ความขัดแย้งที่ปรากฏมักมีสาเหตุมาจากความยากจนจึงทำให้พ่อแม่ไม่สามารถเลี้ยงดูลูกได้จึงนำลูกไปปล่อยนป่า ได้แก่ เรื่องนางสิบสอง เป็นต้น นอกจากนี้ปัญหาความขัดแย้งยังมีสาเหตุมาจากพ่อแม่สร้างกรอบและกำหนดทิศทางในการดำเนินชีวิตให้กับลูกมากเกินไป จนลูกขาดความเป็นตัวของตัวเอง นอกจากพ่อแม่จะมีส่วนในการบังคับและสร้างกฎเกณฑ์ให้กับลูกแล้ว ขนบธรรมเนียมประเพณีก็มีส่วนสำคัญในการควบคุมความประพฤติของบุคคลในสังคมเช่นเดียวกัน ในสมัยก่อนพ่อแม่มักนิยมใช้ประเพณีคลุมถุงชนในการเลือกคู่ครอง โดยจะต้องได้รับการเห็นชอบจากญาติผู้ใหญ่ทั้ง 2 ฝ่าย โดยไม่คำนึงถึงสภาพจิตใจของผู้ที่จะใช้ชีวิตร่วมกัน จึงเป็นเหตุให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเกิดความคับข้องใจ และพยายามหาทางเลือกใหม่ในการตัดสินใจปัญหาด้วยตนเอง และมักจะเป็นทางเลือกที่ขัดกับขนบธรรมเนียมประเพณี เช่นหนีตามกัน หรือฆ่าตัวตายเพื่อเป็นการยุติปัญหา

สังคมไทยพบเป็นสังคมที่ยึดมั่นและเคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณี บุคคลในสังคมมีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิด เพราะปู่ย่า หรือตายาย พ่อแม่ลูกจะอยู่

ในครอบครัวเดียวกัน การปลูกฝังค่านิยม ทศนคติ ตลอดจนกระบวนการอบรมสั่งสอนและ
 กล่อมเกลาจิตใจเด็ก ๆ และเยาวชนเป็นกระบวนการที่ปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่องหลายช่วงอายุ
 คน เมื่อตัวละครในวรรณกรรมนิทานไทพวนประพฤติปฏิบัติตนนอกจากวีรประเพณี หรือการขัด
 คำสั่งพ่อแม่ของตนจึงเป็นเรื่องที่ผิดและขัดกับความรู้สึกของผู้ฟัง การปิดเรื่องด้วยความตาย
 จึงเป็นทั้งอุทาหรณ์และคติเตือนใจสำหรับผู้ฟังโดยทั่วไป

5.1.4 ความขัดแย้งระหว่างพ่อตากับลูกเขยและแม่ผัวกับลูกสะใภ้

ความขัดแย้งระหว่างพ่อตากับลูกเขยมักพบในนิทานชาดก โดย
 มากมีสาเหตุมาจากลูกเขยปฏิบัติตนนอกจากวีรประเพณี และนำความเสื่อมเสียชื่อเสียงมาสู่วงศ์
 ตระกูลของพ่อตา ดังในเรื่อง กาละเกด ท้าวกาละเกดมีความขัดแย้งกับท้าวพินนว่าที่พ่อตา
 เนื่องจากท้าวกาละเกดลักลอบได้กับนางมะลิจันทร์ โดยไม่ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณี
 จึงทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูล และถือว่าเป็นการหยามศักดิ์ศรี เนื่องจากท้าวพินนเป็น
 กษัตริย์ จึงเกิดปัญหาสู้รบกันจนเป็นเหตุให้ท้าวกาละเกดถึงแก่ความตาย

เมื่อนั้นลาซาเจ้าพาที่ด้านตอบ มันจักมีกาครได้มาด้านก้าวโสมชอบแล้ว เสาบขึ้นช้อย
 ชิวางนางบองบุกตามแต่เค้าบูลานถ้าสืบมาท่านเอย เสาจักขุนแบ่งให้สองเข้าอยู่แต่ง
 เมืองแล้ว เมืองแลบ้านชิวางให้ตั้งบองดอกนา อันว่ามันหากมาลักสู่โวหามาชมเสาพี
 เสาหากเป็นท่านท้าวเมืองบ้านปยาว่าลือ อันนี้เหมือนดังสิงฮ้ายเดินปายย่างโตนไปนั้น
 ไปถึก ขวนดอกตัวมันมอดชีวังยาแล้ว

(กาละเกด, 60)

ในสภาพสังคมไทพวนเมื่อหนุ่มสาวแต่งงานกันแล้วฝ่ายชายต้อง
 ไปอยู่ที่บ้านฝ่ายหญิงและอยู่ในความปกครองดูแลของพ่อตาแม่ยาย ต้องปรับตัวเข้ากับสภาพของ
 ครอบครัวพ่อตาแม่ยายซึ่งประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่าย ได้แก่ พ่อตา แม่ยายและน้องเมีย ต้อง
 ปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบของขนบธรรมเนียมประเพณี อีกทั้งยังต้องปฏิบัติตนอยู่ภายใต้โอวาทของ
 พ่อตาแม่ยาย ในบางครั้งเกิดความคับข้องใจแต่ไม่สามารถได้ตอบในทางพฤติกรรมมาใด ๆ ออก

มาได้ จึงเป็นสาเหตุของการเกิดความขัดแย้งระหว่างพ่อตากับลูกเขย ที่แสดงออกมาในรูปแบบของนิทานตลก เช่น ลูกเขยกลั่นแกล้งพ่อตา ลูกเขยเอาชนะพ่อตา และในนิทานมุขตลกพ่อตาจะต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบเสมอ ในสภาพสังคมจริงลูกเขยไม่มีสิทธิลบหลู่และละเมิดสิทธิของพ่อตาได้ แต่การละเมิดสิทธิและลบหลู่พ่อตาที่ปรากฏในนิทานถือว่าเป็นเรื่องไม่ผิด และยังเป็นที่ยอมรับร่วมกันว่าเป็นเรื่องที่เล่าขึ้นเพื่อความตลกขบขันเท่านั้น

ความขัดแย้งระหว่างแม่ผัวกับลูกสะใภ้ มักมีสาเหตุมาจากค่านิยมเรื่องชนชั้น ลูกสะใภ้มีฐานะไม่ทัดเทียมตน และการได้กินโดยไม่ถูกต้องตามประเพณี แม่ผัวจึงมักจะไม่นิยมรับและหาทางกลั่นแกล้งลูกสะใภ้และขับไล่ออกจากเมืองไป ดังในเรื่องท้าวสีทน ท้าวสีทนได้นางมนิราห์เป็นเมีย แม่ผัวไม่ชอบนางมนิราห์เพราะเห็นว่าเป็นครึ่งคนครึ่งนกและไม่รู้จักบ้านเกิดเมืองนอนและวงศ์ตระกูลของนางมนิราห์ จึงกลั่นแกล้งโดยให้พรทานายว่านางมนิราห์เป็นกาสีบ้านกาสีเมือง แล้วจับบุชายัญณะที่ท้าวสีทนไปรบ แต่นางมนิราห์ขอปีกขอหางแล้วบินหนีกลับบ้านเมืองของตน

ที่นี้ท้าวสีทนก็ไปรบศึก นางมนิราห์ก็อยู่กับย่า ย่าก็ไม่ชอบใจว่าเป็นนกเป็นหนูกี่ว่านางออกอุบายให้พรทานายว่าเป็นกาสีบ้านกาสีเมือง ก็จับนางบุชายัญ นางก็เดินราไปก็ขอปีกขอหางสวมแล้วก็บินหนีไป

(ท้าวสีทน)

ในสภาพสังคมไทยวัน ผู้หญิง เมื่อแต่งงานแล้วมักจะอยู่ร่วมกับพ่อแม่ของตน และลูกเขยจะเป็นฝ่ายเข้ามาอยู่ร่วมกับพ่อตาแม่ยาย ดังนั้นปัญหาความขัดแย้งระหว่างแม่ผัวกับลูกสะใภ้จึงไม่ปรากฏมากนัก แตกต่างกับความขัดแย้งระหว่างพ่อตากับลูกเขยซึ่งปรากฏมากในวรรณกรรมนิทานไทยและเป็นความสมจริงในบริบทของสังคมไทย

5.1.5 ความขัดแย้งระหว่างพี่สาวกับน้องสาว

ความขัดแย้งระหว่างพี่สาวกับน้องสาว มักมีสาเหตุมาจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่า ทั้งในด้านฐานะและคู่ครองจึงเกิดความอิจฉาริษยา

และกลั่นแกล้งกัน และฝ่ายที่คอยกลั่นแกล้งหรือฝ่ายร้ายมักจะได้รับ การสนับสนุนจากพ่อแม่เสมอ ๆ ดังในเรื่อง ท้าวแบ้ พี่สาวทั้ง 6 คน เห็นว่าท้าวแบ้มีรูปลักษณ์งดงามจึงอยากได้มาเป็นสามีของตนเอง จึงหาทางกลั่นแกล้งและพยายามฆ่านางทามา น้องสาวของตนเสีย ในทานองเดียวกัน ในเรื่อง ท้าวเต้าน้อย พี่สาวทั้ง 6 คน อิจฉาริษยาน้องสาวที่มีสามีรูปงามกว่าสามีของตนจึงหาทางกลั่นแกล้งน้องสาวอยู่ตลอดเวลา

5.2 ความขัดแย้งในระดับกลุ่มสังคม

ความขัดแย้งในระดับกลุ่มสังคมเป็นความขัดแย้งที่สืบเนื่องมาจากค่านิยม ด้านฐานะทางเศรษฐกิจ ความแตกต่างในด้านฐานะของตัวละครเอกทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง มักเป็นปัญหาอุปสรรคต่อความรักและการเลือกคู่ครอง ผู้ที่มีฐานะร่ำรวยมักจะถูกและไม่ยอมรับผู้ที่มีฐานะต่ำกว่า ดังในเรื่อง ท้าวเต้าน้อย ท้าวเต้าน้อยอาศัยอยู่กับตายายที่มีอาชีพปลูก แดงโมขาย เกิดความรักลูกสาวท่านเศรษฐีจึงให้ย้ายไปอยู่ขอให้ ฝ่ายชายเจียมตัวในฐานะ ของตนจึงเกิดความกลัวท่านเศรษฐี แต่ด้วยความสงสารท้าวเต้าน้อยจึงจ่ายอโมไปโดยนอ กแดงโมไป 2 ผล แล้วไปส่งลูกสาวจากท่านเศรษฐีให้กับท้าวเต้าน้อย ท่านเศรษฐีได้ยินดังนั้น ก็โกรธดำว้ายว่าไม่รู้จักเจียมตัว และขับไล่ยายออกจากบ้านไป ด้วยความกลัวยายจึงลนลาน หนีลงเรือท่านเศรษฐีโดยลี้มแดงโม 2 ผลที่วางไว้บนเรือท่านเศรษฐี เศรษฐีโมโหจึงจับ แดงโมทุ้มลงเรือตามหลังยายไป แดงโมจึงแตกกลายเป็นเงินเป็นทองมากมาย ท่านเศรษฐี เห็นว่ามีเงินทองมากมายจึงยอมยกลูกสาวให้ท้าวเต้าน้อย

ในการเลือกคู่ครองนอกจากจะมีปัญหาความขัดแย้งอันเนื่องมาจากเรื่อง ความแตกต่างด้านฐานะทางเศรษฐกิจแล้ว การแย่งชิงคนรักที่สืบเนื่องมาจากการรักคนคน เดียวกัน และการมีภรรยาหลายคน ต้องการมีภรรยาหลาย ๆ คน โดยใช้อำนาจเข้าสู่รบ แล้วแย่งชิงตัวกัน ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานไทย ดังในเรื่อง ท้าวประจิดร-นางอรพิม ท้าวประจิดรรักกับนางอรพิมซึ่งเป็นลูกชานา และกลับเมืองเพื่อไป จัดเตรียมขันหมากมาสู่ขอนางอรพิมตามประเพณี แต่ระหว่างที่ท้าวประจิดรกลับไปนั้น ท้าว พรหมทัตได้มาพบนางอรพิมแล้วเกิดความรักความพอใจจึงบังคับให้นางอรพิมแต่งงานกับตน เมื่อ ท้าวประจิดรกลับมาทราบข่าวจึงไปลอบฆ่าท้าวพรหมทัตตายแล้วพาตัวนางอรพิมกลับมา

5.3 ความขัดแย้งในระดับต่างสังคม

ความขัดแย้งในระดับต่างสังคม เป็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ พบมากในนิทานชาดก ตัวละครเอกและตัวละครฝ่ายร้ายมีสถานภาพที่แตกต่างกันทั้งทางด้าน รูปสมบัติและคุณลักษณะ จึงเป็นปัญหาอุปสรรคในการคบหาสมาคมกัน ดังใน เรื่องสินทอง เศรษฐีสั่งห้ามกालะสา ลูกชายของตนไปคบหาสมาคมเป็นเพื่อนกับสินทองซึ่งเป็นลูกกษัตริย์จึงเป็นเหตุให้เกิดวิวาทและเกิดปัญหาความขัดแย้งกันจนกาละสาไปเรียนวิชา แล้วกลายเป็นยักษ์มาจับพ่อแม่ของท้าวสินทองกินจนหมด ส่วนท้าวสินทองพระอินทร์ช่วยเอาไว้ได้ แต่เมื่อสินทองโตเป็นหนุ่มมีวิชาความรู้จึงมาแก้แค้นและสามารถปราบยักษ์กาละสาได้สำเร็จ

ยักษ์เป็นตัวละครฝ่ายร้ายที่มักมากในกามารมณ์และชอบชวงชิงหญิงคนรักของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยมิชอบธรรม จึงเกิดปัญหาสู้รบกันเสมอ ๆ ดังใน เรื่องกาละเกต ยักษ์กุ่มพินเห็นนางมะลีจันทร์มีรูปร่างสวยงามก็เกิดความอยากได้มาเป็นภรรยาของตน สะกดให้ท้าวกาละเกตนอนหลับแล้วบังคับพานางมะลีจันทร์ไปเพื่อจะให้แต่งงานกับตน จนเป็นเหตุให้เกิดสงครามแย่งชิงตัวนางมะลีจันทร์กันระหว่างยักษ์กุ่มพินกับท้าวกาละเกต

ยักษ์เป็นตัวละครต่างสังคมกับตัวละครเอก กระทำแต่ความชั่ว ฆ่าคนและสัตว์กินเป็นอาหาร สร้างความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านและชาวเมืองโดยทั่วไป พุทธกรรมดังกล่าวจึงทำให้ตัวละครเอกต้องให้ความช่วยเหลือและสู้รบกับยักษ์อยู่เสมอ ๆ ดังใน เรื่องท้าวแบ้ ยักษ์มาจับคนและสัตว์ในเมืองมิดถิลากินเป็นอาหาร และสร้างความเดือดร้อนไปทั่วทั้งในเมืองและนอกเมือง ท้าวแบ้จึงให้ความช่วยเหลือ และปราบยักษ์จนสำเร็จ ใน เรื่องนางแดงอ่อน ยักษ์หัตถจักรจับนางแดงอ่อนไปกักขังไว้ยังเมืองของตน สุริยวงศ์จึงไปปราบยักษ์หัตถจักรเพื่อช่วยมารดาของตน

จากการศึกษาโครงสร้างของวรรณกรรมนิทานไทยทางด้านโครงเรื่อง การดำเนินเรื่อง แนวคิด ตัวละคร และปมขัดแย้ง พบว่าโครงเรื่องของวรรณกรรมนิทานไทยมีลักษณะโครงเรื่องไม่ซับซ้อนและโครงเรื่องซับซ้อน วรรณกรรมนิทานที่มีโครงเรื่องไม่ซับซ้อนเป็นนิทานขนาด

ยาวและนิทานขนาดสั้นดำเนินเรื่องอยู่ในช่วงชีวิตคน ๆ เดียวดำเนินเรื่องไปตามลำดับเหตุการณ์ เนื้อเรื่องมีเอกภาพ ได้แก่ ตำนาน นิทานชาดก นิทานชีวิต นิทานคำสอน นิทานอธิบายเหตุ นิทานตลก และนิทานลูกโซ่ วรรณกรรมนิทานไทยที่มีโครงเรื่องซับซ้อนเป็นนิทานขนาดยาว ดำเนินเรื่องผ่านหลายช่วงอายุคน เช่น นิทานชาดก และนิทานชีวิต การดำเนินเรื่องของ วรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ได้สืบทอดขนบในการเปิดเรื่องและปิดเรื่องมาจากอดีตเช่นเดียวกับ วรรณกรรมราชสำนัก แต่เมื่อผู้ฟังและผู้อ่านจดจำและนำมาเล่าเป็นวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะได้ มีการปรับเปลี่ยนการเปิดเรื่องและปิดเรื่องไปตามกลวิธีและเทคนิคของผู้เล่าเอง วรรณกรรม นิทานไทยเสนอแนวคิดเรื่องบุรพกรรม การบำเพ็ญทานบารมี ความรัก คุณธรรม และแนวคิด เรื่องชนชั้น โดยสะท้อนจากพฤติกรรมของตัวละครเป็นหลัก ลักษณะของตัวละครเอกเป็น ตัวละครในอุดมคติ และเป็นแบบฉบับ เป็นตัวแทนคุณความดี โดยมากปรากฏในวรรณกรรมนิทาน ลายลักษณ์ แต่เมื่อผู้เล่านำมาเล่าเป็นวรรณกรรมนิทานมุขปาฐะตัวละครที่เป็นพระโพธิสัตว์จะถูก ปรับเปลี่ยนบทบาทและลดความเป็นอุดมคติมาเป็นนักรบและเป็นวีระบุรุษเท่านั้น ตัวละครฝ่าย ร้ายประพฤตชั่วและมีจิตใจฝักใฝ่อกุศลมูล อันนำมาซึ่งปัญหาและความขัดแย้งในระดับครอบครัว และระดับกลุ่มสังคม และยังสะท้อนถึงสภาพสังคมไทยในอดีตด้วย

จากการศึกษาวรรณกรรมลายลักษณ์พบว่า มีลักษณะเด่นบางประการที่สะท้อนถึงจารีต วรรณกรรมนิทานไทย ได้แก่ จารีตนิยมในการชมความงามของตัวละครเอก การชมความ งามของตัวละครเอกทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานไทย นิยมชมความ งามโดยเปรียบเทียบว่างามเหมือน "พระอินทร์" หรืองามเหมือนพระอินทร์สร้างขึ้นมา เป็น การเปรียบเทียบที่พบมากและปรากฏในวรรณกรรมลายลักษณ์ทุกเรื่อง ดังใน เรื่องกาละเกด ได้ชมความงามของนางมะลิจันทร์ว่ามีความงดงามเหมือนพระอินทร์สร้างมา

ก็จึงเป็นยิ่งแท้สมงามเสมอหล่อ อันว่านิ้วแลบสวดยเสมอดังเทียน สิ่งสิ่งกลมงามดัง อินลงแต่้ม

(กาละเกด, 20)

ในการชมความงาม จะไม่นิยมพรรณนาความงามรูปลักษณะอย่างละเอียดเหมือนใน วรรณกรรมภาคกลาง การสื่อความงามของตัวละครกับผู้ฟังนิยมเปรียบเทียบโดยตรงไปตรงมา

การเกี่ยวพาราสีกันระหว่างตัวละครเอกฝ่ายชายและฝ่ายหญิง และตัวละครอื่น ๆ เป็นจารีตวรรณกรรมนิทานที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชาวไทพวน ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการจ่ายผญาเกี่ยวสาวตามประเพณีอีสาน(สุกัญญา ภัทรราชย์ 2538: 125) หนุ่มสาวพบปะกันนานโอกาสต่าง ๆ ทั้งในขณะทำงาน และงานรื่นเริงมักจะเกี่ยวพาราสีกันตามประเพณี ดังในเรื่อง จันทปัดไซติ เมื่อบ้านเมืองสงบสุขปราศจากภัยสงครามชาวบ้านชาวเมืองต่างก็สนุกสนานกันตามงานรื่นเริง ซึ่งเป็นโอกาสหนึ่งที่หนุ่มสาวพบปะเกี่ยวพาราสีกัน

เมื่อนั้นผู้สาวด้านจาชายแกลงก้าว อันว่าฮวดดอกไม้ของน้องบ่หอมพี่เอย อันว่าดวงหอมน้องทอลอนหอมแต่มีเอยไหนพี่ชายเอย อันให้ห่อเที่ยงแท้ก็มีแต่แก่นจับอ้ายเอย แต่พี่ชายตอบด้านจาสาวสวยเสียด อันว่าดวงดอกไม้ของน้องบ่หอมว่าลือ พี่ก็ขอชมแท้ยามเดียวลองเบิ่งนำทอน ต่างให้หายโสกฮ้อนน่าน้องขึ้นกอใจแตกอน เมื่อนั้นสาวก้าวด้านจาตอบผู้ชาย อันว่าสายคออ้ายจักขอชมลองเบิ่ง น้องก็ยานแต่อ้ายชมแล้วเล่าจีเหยดอกนาไอ้พี่น้องเอยชาติที่ดวงหอมนี้ไซ้ชมบ่มีเปิดเป็นแล้ว มีแต่หาชอกไซ้ชมชอนตี๋ม ๆ น้องเอยคอมว่าเขาจาแล้วเอาแคนไปเป่าหยับเข้าใกล้ฟ่อนใส่สาว ไอ้พี่น้องผู้เหนียว ๆ เข้าติดมือเกาะบ่ออกแพงเอย พี่ก็ขอเหนียวปิ่นน่าน้องเปื้อนมือได้บื้อไอ้นางเอย อันว่าฮา ๆ เหลือมจุมคาค่องาหญ่ พะนางนั้นสั่งเล่าบ่ทอไว้พะอวนน้องบ่เปิดเผยน้องเอย พี่อยากขอชมเล่นบายดูลองเบิ่งต่างให้หายโสกฮ้อนพะอวนอ้ายบวดกะสันแตกอน แต่พี่สาวตอบถ้อยคอมชายแกลงก้าว อันว่าฮา ๆ เหลือมจุมคาค่องาหญ่ น้องก็เผยบ่ได้ของน้องคำแพงอ้ายเอย ไผทอนเอาคองค่องมาชายกางตลาดพี่ชายเอย ค้นว่าน้องหากไซ้ออกจิดังก้องทั่วเมืองพี่เอย ค้นว่าแนหากเกี่ยวน่าน้องจึงวางอ้ายเอย แต่พี่ชายตอบอ้อมมือไปใส่ พี่ก็ขอเปิดฝ่านาน้องเล่าแยงแตกอน เมื่อนั้นสาวก็งาคำปั้นตีชายทั้งค้อย เมื่อจักตีแก้งแก้งก็ยังยานโผดมือแท้แล้ว...

(จันทปัดไซติ, 16-17)

นอกจากการใช้ผญาเกี่ยวพาราสีแล้ว วัฒนธรรมเข้าพระเข้านางที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานไทพวน มักจะพรรณนาด้วยภาษาง่าย ๆ สื่อความหมายตรงไปตรงมา ไม่นิยมพรรณนาด้วยภาษาสัญลักษณ์หรือบทอัครรย ดังในเรื่อง กาละเกด ท้าวกาละเกดได้โลมเล้านางมะสีจันทร์ และนางกินรีทั้ง 3 คน

ท้าวเส่าชมน้องปิ่นชะแคง นางก็ไสยาเยื่อนนิ้วละสี่ เบื้องปิ่นหน้าต่อหน้าชมนแก้ว
จูบแก้วแลน้อ

(กาละเกต, 46)

แต่นั้นท้าวก็พาที่ด้านลมนางอ้อยอื่น มือกอดหน้าชมนแก้วจูบแก้วจูบขวัญแลนา ก็หากพอ
ควแล้วไสยาเยื่อนฮอนหน้าต่อหน้าชมนเบื้องปิ่นเบื้องแทแล้ว ๒ ก็ยักคั่นคั่น ๒ ดันดอมกัน
คือดั่งไหม

(กาละเกต, 51)

การแทรกคาสอนในวรรณกรรมนิทานไทยน วรรณกรรมนิทานไทยนอกจากจะให้
ความบันเทิงแก่ผู้ฟังแล้วยังมีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษา การปลูกฝังค่านิยมทัศนคติ ตลอด
จนชี้แนะแนวทางการปฏิบัติตนแก่ผู้ฟัง ดังนั้นจึงมีการแทรกคาสอนในเรื่องอยู่เป็นระยะ ๆ
เพื่อสื่อสารและเน้นย้ำให้ผู้ฟังยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ดังในเรื่อง จันทน์ปัดโชติ สอนให้หนุ่มสาว
แม่หม้ายแม่ร้างและคนเฒ่าคนแก่ให้เชื่อฟังและจดจำคำสั่งสอนของพระโพธิสัตว์

ผู้งมูเฝ้าแก่พ้อมฟังแล้วให้บาจาชูนคนแตกอน กับทั้งผู้งสาวน้อยยิงชายสาวบ่าว กับทั้ง
ผู้งม่ายฮ้างฟังแล้วให้จ้อจาเจ้าเอย อย่าได้เห็นแต่ชู้ตานั้น เจียดชายน้องเอย จงให้พา
กันฟังชูนจาไวบุญจึงค้าโดยได้ดั่งคิ่งแท้แล้ว

(จันทน์ปัดโชติ, 2)

จารีตในการแต่งวรรณกรรมนิทานด้านการชมความงามตัวละครเอก การเกี่ยวพาราสี
และการแทรกคาสอนเพื่อสื่อสารกับผู้ฟังเป็นระยะ ๆ มีปรากฏในวรรณกรรมลายลักษณ์มากกว่า
วรรณกรรมมุขปาฐะ เพราะผู้เล่ามักจะเล่าเฉพาะเรื่องราวที่สนุกสนานและเนื้อเรื่องบางตอน
ที่จำได้เท่านั้น ส่วนรายละเอียดต่าง ๆ อันเป็นองค์ประกอบของวรรณกรรมลายลักษณ์ผู้เล่ามักจะ
ไม่กล่าวถึงเนื่องจากจำไม่ได้และไม่ใช่วินิจฉัยที่ชานมาเล่าเพื่อให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟัง